

UVODNI ESEJ • Janez Dular: V pričakovanju Slovenskega pravopisa 8.0

POEZIJA IN PROZA • Matjaž Jarc • Josef Freiherr von Eichendorff • Géza Gárdonyi

LITERATOVA BESEDA • Mateja Gomboc

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • Slovenske večernice

POGOVOR • Jože Strgar

PORTRET • Ciril Kosmač

IN MEMORIAM • Marijan Breclj • David Tasič

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE • Koledovanje za svečnico

SLOVENSKI PREGOVORI, REKI IN REKLA • Kër se Taljôn sméje, þuæ vriéme

MUZIKOLOGIJA • Hugo Wolf

ESEJ • Aleš Maver • Marjan Drufovka • Edvard Kovač • Mari Jože Osredkar • Jože Faganel

PREDBRANJE • Prešeren za sodobnega bralca • Končno svobodna!

UVODNI ESEJ

- 3 Janez Dular: V pričakovanju Slovenskega pravopisa 8.0

150 LET

- 6 Zvon – 150 let od prvega izida

POEZIJA

- 8 Matjaž Jarc: Kaj bi?
12 Josef Freiherr von Eichendorff: Starost

PROZA

- 14 Géza Gárdonyi: Moja vas

LITERATOVA BESEDA

- 19 Mateja Gomboc: Literatov imperativ

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

- 21 Matija Remše: Slovenske večernice

POGOVOR

- 25 Jože Strgar: Neverjetno voljo sem imel

PORTRET

- 34 Marija Mercina: Ciril Kosmač (1910–1980)

IN MEMORIAM

- 36 Matija Remše: Marijan Breclj (1931–2019)
38 Tone Kuntner: David Tasič (1962–2019)

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

- 39 Marija Klobčar: Koledovanje za svečnico

SLOVENSKI PREGOVORI, REKI IN REKLA

- 41 Renato Podbersič st.: Kār se Taljôn sméje, b̥uə vriéme

MUZIKOLOGIJA

- 48 Primož Kuret: Hugo Wolf – nemški umetnik slovenskih korenin

ESEJ

- 53 Aleš Maver: O Petru Handkeju in njegovih (naših?) lavretanskih litanijah
58 Marjan Drufovka: Domača briška noša
61 Edvard Kovač: Evtanazija, ki ni srečna smrt
65 Mari Jože Osredkar: Jan Assmann in jezik nasilja v Svetem pismu
68 Jože Faganel: Človek je bitje upanja

PREDBRANJE

- 69 Jure Zupan: Prešeren za sodobnega bralca
72 Asia Bibi in Anne-Isabelle Tollet: Končno svobodna!

KNJIŽNE OCENE

- 76 Branko Klun / Francis S. Collins: Jezik Boga
77 Edvard Kovač / Brane Senegačnik: Pogovori z nikomer
78 Manja Žugman / Smiljan Trobiš: Angeli v mojem svetu

KULTURNI ODMEVI

- 80 Milček Komelj: Živi Janez Bernik

ZVON | Najstarejša slovenska revija

za literaturo, kulturo in družbo

2020, ŠTEVILKA 1, LETNIK XXIII

UREDNIKA
dr. Cvetka Rezar

ODGOVORNA UREDNIKA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše

OBLIKOVANJE
Sara Pančur

LEKTORIRANJE
dr. Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
600 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna
agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Janez Bernik, *Klečeči molivec ali
premišljevalec* (25. 7. 95, akril na platno)
ISSN 1408-645X

Dr. Cvetka Rezar,
urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

V mesecu kulture nov letnik *Zvona* prinaša nekaj svežine in pestrih vsebin z različnih kulturnih področij, s čimer tudi po 150 letih od prvega izida vztrajno nadaljuje tradicijo najstarejše slovenske revije za literaturo, kulturo in družbo.

O kulturi slovenske besede bomo razmišljali ob normativnih določilih temeljnega pravopisnega priročnika, ki smo jih lani na »ta veseli dan kulture« dobili v javno obravnavo ob prvih dveh snopičih predlogov novih pravil.

Na področju kulture umetniške besede segamo tako po domačih kot tudi tujih literarnih peresih, predvsem pa misel usmerjamo v prihajajočo novo izdajo Prešernovih *Poezij*, ki bo izšla pri Celjski Mohorjevi družbi, obogatena z opombami dr. Jureta Zupana in jezikovno redakcijo Jožeta Faganela. Kot novost pa s prvo številko uvajamo rubriko Literatova beseda, ki bo prinašala razmišljanja slovenskih pesnikov in pisateljev. Tokrat Mateja Gomboc piše o nemirnem imperativu, notranjem klicu, ki podobno kot Prešerna tudi sodobnega literata žene, da mora ustvarjati, četudi pogosto krmari med občutki nemočne ustvarjalne samozavesti in tega, da je njegovo ustvarjanje bodisi Sizifovo delo bodisi jalova setev. O literatovi držji, ki je pogosto na prepihu, razmišlja prispevek o Petru Handkeju, ki je kljub vsemu hrupu prevzel Nobelovo nagrado za književnost, ob tem pa v svojem govoru presenetil s slovensko besedo – molitvijo.

V *Zvonu* se spominjamo tudi gradnikov naše kulture v najširšem pomenu besede: iz naše preteklosti nemškega umetnika slovenskih korenin Huga Wolfa, pisatelja Cirila Kosmača, avtorjev – tudi nekaterih uveljavljenih slovenskih pisateljev –, ki so v vsej zgodovini Mohorjeve po slovenskih večernicah ustvarjali dobre zgodbe in z njimi vsestransko ozaveščali bralce najširših slojev ter jih uvajali v branje zahtevnejše literature, ki človeka pritegne v neomejena prostranstva iskanja večnosti. Med sodobnimi snovalci naše kulture se spominjamo slikarja Janeza Bernika (ob razstavi njegovih del v Galeriji Staneta Kregarja) in vsestranskega kulturnega delavca Marijana Breclja, v intervjuju pa je besedo povzel Jože Strgar.

Naša kultura se izraža tudi po bogati dediščini, običajih (kot je koledovanje za svečnico) ter pestrosti slovenskih pregovorov, rekov in rekel o vremenu in briški noši.

Ne nazadnje pa k naši kulturi zagotovo spada tudi kultura življenja, razmislek o odnosu do življenja vse do njegovega konca in o svobodi življenja ne glede na versko pričanje.

Dr. Janez Dular

V pričakovanju Slovenskega pravopisa 8.0

Pravopisna komisija pri Inštitutu za slovenski jezik (ZRC SAZU) je 3. decembra 2019, na »ta veseli dan kulture«, postavila na spletni portal prva dva snopiča predloga za prenovljeno in dopolnjeno besedilo temeljnega pravopisnega priročnika. Slovenska kulturna javnost je bila povabljen h (pre)kratki, šesttedenski obravnavi pravopisnih poglavij Pisna znamenja in Krajšave, napovedan pa je izid še šestih: Raba velike in male začetnice, Prevzete besede in besedne zveze, Pisanje skupaj in narazen, Ločila, Slovnični oris za pravopis, O prevzemanju iz posameznih jezikov. Odprlo se je torej novo nadaljevanje institucionalno usmerjanega pravopisnega izročila, začetega pred 120 leti, ko je po naročilu cesarsko-kraljevega ministrstva za uk in bogočastje izšel prvi (Levčev) Slovenski pravopis kot samostojna knjiga. Zdaj se nam napoveduje Pravopis 8.0.

Hiter pregled letnic nam pove, da so novi pravopisi pri nas dobrega pol stoletja izhajali v dokaj rednih časovnih presledkih; niti prva niti druga svetovna vojna ni povzročila hujše vrzeli, v drugi polovici 20. stoletja pa je prišlo do velikega odmika od petnajstletnega povprečja presledkov in nastala je skoraj 40-letna vrzel med SP 1962 in SP 2001. Prva etapa pripravljanja prenovljene izdaje se je sicer začela že deset let po izidu SP 1962, vendar so strokovno, osebno in ideološko spodbujana nesoglasja o predvidenih pravopisnih spremembah povzročila v prizadevanju tak krč, da je bil že za izdajo predloga novih pravil (*Načrt pravil za novi Slovenski pravopis*, 1981) in za javno razpravo o njih potreben poseg s takratnega političnega vrha (SZDL), pa še potem se je naslednja etapa vlekla deset let do demokratizacije in državnopolitične osamosvojitve Republike Slovenije, ko je stekla zadnja desetletna etapa – delo za sestavo pravopisnega slovarja ter izpopolnitev in končno redakcijo pravil SP 2001.

Ta boleča izkušnja narekuje skrbnost pri sestavljanju in previdnost pri napovedovanju izida novega SP. Če bi izšel letos, bi bili že v petletni zamudi za povprečjem prvotnih časovnih presledkov. Ker današnje družbenopolitične razmere še zdaleč niso tako zagatno-prelomne kakor pri nastajanju prejšnjega SP, smemo upati, da pri izhajanju naslednjih snopičev in javni obravnavi predlaganih pravopisnih poglavij (in potem pravopisnega slovarja) ne bo prišlo do »črkarske pravde« ali jezikovnopoličnega krča, ki bi utegnil odmakniti izid veljavnega in potrebnega priročnika ter zamuditi podaljšati še za nekaj let. Kritično pozornost je seveda mogoče pričakovati – kakor doslej – predvsem glede tistih predlaganih novosti, zaradi katerih novi SP sploh nastane, tj. glede upravičenega ali neupravičenega spreminjanja pravil (primerjava s prejšnjim SP) in glede potrebnega dopolnjevanja pravil (kodifikacijsko zajemanje pojavov, ki jih prinaša jezikovni in splošni družbeni razvoj). Vsebinske spremembe so upravičene (potrebne), če je praksa prinesla nove pojave ali če se ugotovi, da ima

množica uporabnikov s starim pravilom resne težave oziroma ga kljub ustreznemu šolskemu pouku pogosto krši.

Kako avtorji novega SP poznajo in vrednotijo jezikovno prakso po izidu SP 2001, kako vidijo in pomagajo reševati sporazumevalne potrebe in zadrege pišočih ob razmahu digitalizacije? Kakšna so njihova teoretična (jezikoslovna) pojmovanja in jezikovnokulturni nazori? Kako svoje odločitve utemeljujejo v mejah sprejemljivih kompromisov med načeli pravopisne kodifikacije? Spoznanje, da je v navzkrižju načel, ki se morajo upoštevati pri sestavljanju vsakega pravopisa (1. izročilo – 2. sistemskost – 3. raba), nujno sprejemanje kompromisov, ne pomeni, da se sestavljenci lahko odpovedo odgovornemu utemeljevanju sprememb, češ, »saj bo nazadnje – kakor zmeraj – sprejet nekakšen kompromis«. Celó če je sestavljalec en sam (Levec 1899, Breznik 1920), mora iskati kompromise in »v prsih nosit al pekel al nebo« nasprotujočih si možnosti, pri skupinskem delu pa so neizogibni tudi izrecni spori med osebami, ki zagovarjajo večjo ali manjšo težo ali prvega ali drugega ali tretjega načela. Ker pri tem niso pomembni samo strokovni razlogi, temveč tudi osebna trdnost in spretnost sodelujočih, je izid razpravljanja res lahko strokovno najbolj utemeljena rešitev, morda odkritje skupnega imenovalca, lahko pa zmaga najglasnejšega, bolj nasilnega prepričevalca ali celo »kravja kupčija« med zastopniki interesnih skupin (»strici iz ozadja«). Vse to bi lahko prišlo v poštev tudi tedaj, ko bo sedanja pravopisna komisija presojala prispevke iz javne obravnave predloga. Kakšen bo izid?

Po pregledu prvih dveh snopičev z razmeroma preprosto, nezahtevno vsebino o pisnih znamenjih in krajšavah lahko tvegamo samo zapis nekaj splošnih vtisov, ki bi se utegnili ponavljati pri branju še napovedanih šestih snopičev, težko pa je izrekati sodbe o zasnovi celotnega predloga, kaj šele o morebitnih konkretnih novostih v šele pričakovanih »klasičnih«, izzivalnejših pravopisnih poglavjih (npr. o rabi velike začetnice in ločil, pisanju skupaj in narazen idr.). Prvi splošni vtis je, da so avtorji opazili močno razširitev rabe nečrkovnih pisnih znamenj (števk, znamenj iz informacijsko-komunikacijske tehnologije ter ločevalnih in drugih znamenj, npr. €, \$, £, &, #, §) in krajšav ter njihovo pretakanje iz strokovnih besedil v splošno javno rabo, pri krajšavah pa so tudi dobro evidentirali njihovo prehajanje med navadne besede – bodisi lastna imena (npr. *NUK* → *Nuk*, iz *Nuka*) bodisi občna poimenovanja (*EMŠO* → *emšo*, *zaradi emša*). Simpatično je opozorilo na igrivo stilske nesistemske kratkopicne tvorbe (*ju3* 'jutri', *s5* 'spet', *Mi2* 'midva' ipd.). Pozdravimo lahko posredno spodbudo k vztrajanju pri slovenski abecedi, kadar nam računalniški program samodejno vsiljuje abecedno razvrščanje z izpustitvijo črke č. Pogrešamo pa opozorilo na dvoreznost krajšav: gotovo so v interesu pišočega (varčevanje z energijo, časom in prostorom), vendar bralcu lahko povzročajo težave, posebno pri novih, manj znanih ali nakopičenih je sporazumevanje moteno.

Drugi vtis je, da se sestavljenci pravil pri predstavljanju posebnosti trudijo za izčrpnost, tako da je težko navesti pravopisni problem, ki ga niso zajeli (morda spotakljivo krajšanje tipa *družbeno-* in *ekonomskopolitičen* in še bolj problematično branje/razvezovanje takih zapisov). Prevečkrat pa ostajajo pri suhem navajanju slogovnih dvojnic (in celo trojnic) kot enakovrednih izraznih možnosti, brez slogovno-zvrstnega senčenja ali celo sistemske zaznamovanosti; ne opozarjajo na pogovorno ali žargonsko barvo nekaterih besed in oblik (npr. pri dvojnica tipa *štirica/štirka*, pri pisnem pregibanju tipa *teve teveja*, *beemve beemveja*) ter se izogibajo vrednostnih izrazov (/ne/ustrezno, /ne/pravilno, priporočljivo, boljše, slabše ipd.). Besedo *nespre-*

jemljivo najdemo samo kot razlago za asterisk (*), besedo *napačen* samo pri prikazu korekturnih znamenj. Saj nihče ne mara prevlade črno-belega predpisovanja in absolutnega prepovedovanja, zavedati pa se je treba, da uporabniki največkrat segajo po pravopisnem priročniku ravno v želji po nasvetu o nevtralnosti ali zaznamovanosti izraza v določenem besedilu, ne pa le po minimalistični potrditvi, da tista izrazna možnost v jeziku pač res obstaja. Za žargonsko »lojtro« (#) je v predlogu vendarle dodan *ključnik*, pri »afni« (@) pa sestavljanci niso zbrali jezikovnokulturne zavesti in poguma za usmerjevalni namig.

Tretji vtis (pravzaprav kar ugotovitev) je, da se sestavljanci deloma odpovedujejo tistemu toku izročila, po katerem je SP veljal za »univerzalni jezikovni priročnik«. Že Levec se ni omejil na tipična pravopisna vprašanja, še bolj je to veljalo za poznejše pravopise, tisti iz leta 1950 pa je skušal odgovoriti na čim več težav in posebnosti z vseh sistemskih ravnin knjižne slovenščine; zasnovan je bil kot pravopisno-pravorečno-slovnično-besedno-slogovni priročnik, namesto razdelka s pravopisnimi pravili v ožjem pomenu besede pa je v knjigi prevladoval splošni slovar. Sestavljanci SP 1962 in 2001 so taki zasnovi sledili, čeprav so se zavedali spremenjenih jezikovnokulturnih in jezikovnopolitičnih razmer, medtem je namreč izšlo dosti enojezičnih, večjezičnih, terminoloških in drugih specialnih slovarjev, leksikonov, atlasov in drugih del. Zdelo se je, da ima tak splošni jezikovni priročnik, čeprav bolj iz navade ohranja naslov *Slovenski pravopis*, med uporabniki knjižne slovenščine še veliko podporo in da ima poleg pomanjkljivosti tudi nekaj odlik, saj vsaj zasilno nadomešča vrsto specializiranih priročnikov – od pravorečnega do sinonimnega in frazeološkega. Po izidu SP 2001 smo dobili prenovljeno izdajo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 2), sinonimni in frazeološki slovar, vsaj splošno dostopnega pravorečnega priročnika pa še danes nimamo. Zato je nenavadno, da med naslovi napovedanih snopičev s predlogi za *Pravopis 8.0* ni pravorečnega poglavja, v prvem snopiču (Pisna znamenja) pa ni obravnavana glasovna vrednost črk – kako beremo. Na potrebo po tem nas poleg zavesti o »naravni« in zgodovinski prvotnosti govornega prenosnika, spet okrepljenega z razmahom elektronskih medijev (radio, televizija, telefonija ...), napotuje izkušnja, da so problemi pravilnega zapisovanja tudi problemi pravilnega in tekočega branja.

Pravopisna komisija pa se je kljub opustitvi posebnega pravorečnega poglavja morala spotakniti ob pravorečno problematiko, ko je obravnavala imena črk in črkovalno branje kratic. Znano je, da so imena soglasniških črk v knjižni slovenščini naglašene enozložnice, izgovorjene bodisi z ustreznim glasnikom in pritaknjem polglasnikom (*bə, cə, čə, də* ...), bodisi z ustreznim glasnikom in pritaknjem polnim samoglasnikom, vendar ne pri vseh črkah enako: samo pri dveh dodajamo samoglasnik *a* (*há, ká*), pri večini dolgi ozki *e* (zapisan s ostrivcem: *bé, cé, čé* ...), pred sedmimi pa izgovarjamo kratki široki *e* (zapisan s krativcem: *ěf, ěl, ěm, ěn, ěr, ěs, ěš*). To je skladno s pravilom, da morata biti naglašena *e* in *o* v zadnjem ali edinem zlogu kratka (prim. *potrēs, čēp, rděč, kmět, stròp, nòž, skòk, odlòk, ròj*), razen v redkih izjemah (npr. *zoboděr*) in prevzetih besedah na *-er* (*šofēr, minēr, polimēr*). Sestavljanci predloga *Pravopisa 8.0* so se odločili to pravilo potihoma odpraviti in so namesto krativca v navedenih primerih zapisali strešico, tj. znamenje za dolgi široki *e* (*ěf, ěl* ...), ker da govorniki slovenščine razločka med dolgimi in kratkimi naglašeni samoglasniki večinoma ne zaznavajo (to v resnici velja samo za pripadnike nekaterih narečij).

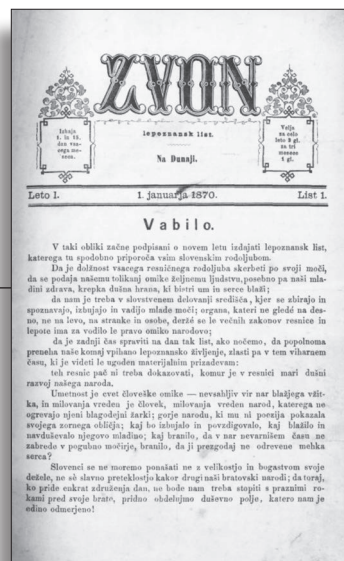
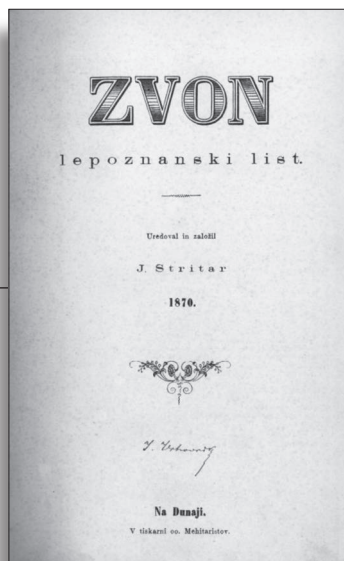
Upajmo, da se bomo v še napovedanih snopičih srečali s čim več posrečenimi in sprejemljivimi novostmi ter s čim manj nepotrebnimi ali zgrešenimi spremembami.

ZVON – 150 let od prvega izida

Najstarejša slovenska revija za literaturo,
kulturo in družbo

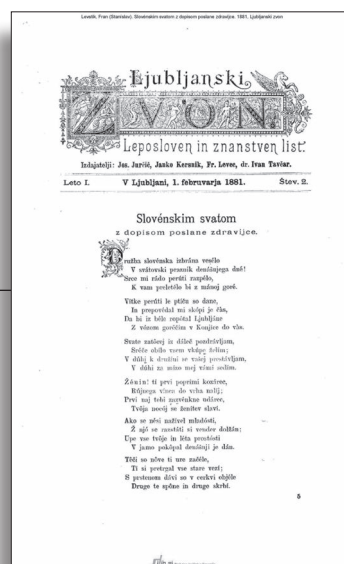
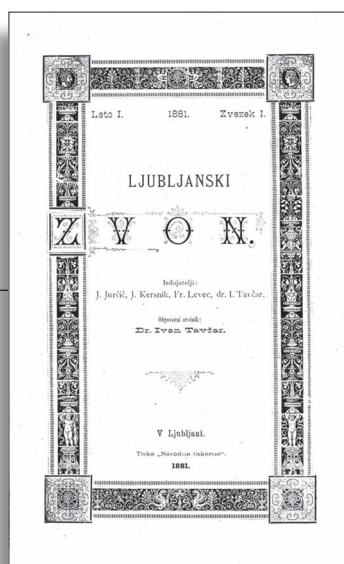
1870

Zvon je Josip Stritar
začel izdajati leta
1870 na Dunaju
kot prvo slovensko
literarno revijo.

1881

**Ljubljanski
zvon** je bil od leta
1881 do začetka
druge svetovne vojne
osrednji slovenski
literarni mesečnik.

1983

Celovški zvon

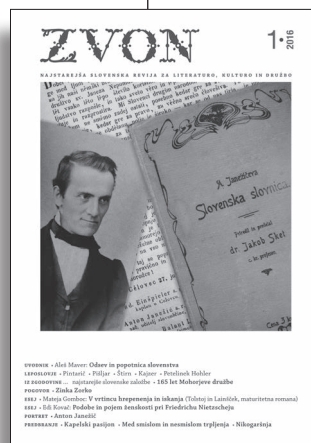
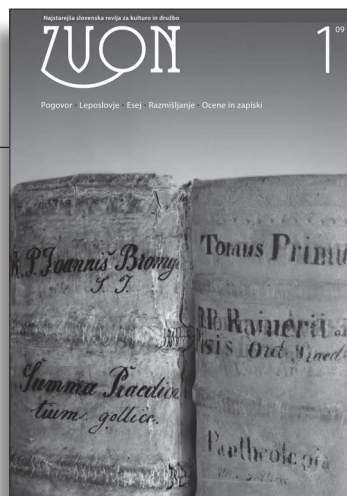
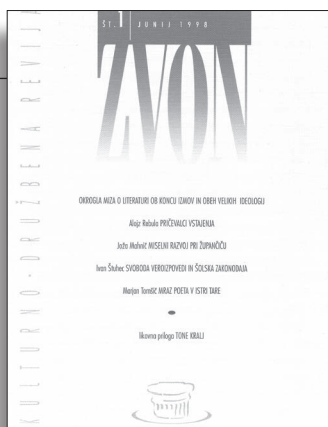
je bil obujen leta 1983 v Celovcu in je izhajal do leta 1998.

CELOVŠKI	
ZVON	
SEPTEMBER 1983	
I/1	
VSEBINA	
Reviji na pot (dr. R. Vospemnik)	5
Quintus Janski: Pesmi	7
Bojan Šabi: Kultura in kontinuiteta	11
Janko Fark: On (novela)	15
dr. Svetozar Stojanović: Marksizem kot teorija in ideologija družbe	18
F. Engels: Prismo Marxa	20
dr. Anton Strež: Njena filozofskih izhodov alternativnosti	27
Simone Weil: Misi	31
dr. Andrej Capuder: Khotevno Mignone de Usamama	33
Alojz Rebula: Dnevnik	36
dr. Janko Zanter: Kultura in institucije	40
dr. Cene Avguštin: Slikar Joža Boschitz	44
dr. Marija Spigler, Janka Merkati: intervju z Jožetom Koprivčnikom	46
Josip Stritar: Vabilo (pred ustanovitvijo Zvona 1870)	54
Literarni pogovori (iz 1. št. Zvona)	56
Olo smrti dr. Antona Sladjevke (L. Gradnik)	59
Revija „miadje“ od leta 1960 do 1963 (P. Karsche)	61
Tina asimilacija (P. Merkati)	63
Nova revija (L. Gradnik)	65
Stava za smrt (A. Rebula)	67
Melankolija in smrt (V. O.)	68
Osnove Feuerbachove kritike krščanstva (A. Strež)	70
Črni cikel Janka Farka (P. Karsche)	74
Revija Log in Slovenci (L. Gradnik)	75
Kulturni telegrami	77
Pokloni Ljudskemu zvonu (B. Šabi)	79
Kako približno se je začelo (V. O.)	79
Borisa Pahorja za sedemdesetletnico (M. Spigler)	83
Označa vsebine v nemščini, italijanščini in angleščini	85

1998

Zvon od leta 1998 ponovno izhaja s prvotnim imenom.

Matjaž Jarc

Kaj bi?

*Čas minil bi brez spomina,
brez kulture, brez posesti
in brez narodne zavesti,
dom požrla bi tujina.*

Kaj bi zima brez poletja
in brez žalosti veselje?
Kaj bi travniki brez cvetja,
brez obetov dobre želje
in ljubezen brez spočetja?
Nič. Nastala bi praznina.
Niti ptice ne bi pele.
Ugasnila bi sinjina.
Zvezde ne bi več žarele.
Čas minil bi brez spomina.

Kaj bi kmet brez domačije,
kaj Slovenci brez zastave?
Mar bi sklepali kupčije,
koruptivne in krvave,
velemojstri goljufije?
Ne. Imeli bi na vesti
ovčjo čredo brez vodnika,
mi, izgnanci, pa med mesti
blodili bi brez jezika,
brez kulture, brez posesti.

Kaj bi vojska brez vojaka
in dežela brez junakov,
če sovražnik prikoraka,
a v prestolnici bedakov
tisoč s slavljem ga pričaka?
Nič. Imeli bi na vesti,
da bi naše lepe ženske
blodile po tuji cesti
brez umetnosti slovenske
in brez narodne zavesti.

Kaj bi narod brez države,
pesniki brez poezije,
kaj Slovenija brez Save,
muzika brez harmonije,
mati Zemlja brez narave?
Nič. Nastala bi praznina.
Sava bi se izsušila.
Glasbo vzela bi tišina.
Pesem bi se izgubila.
Dom požrla bi tujina.

Vrtnica

*Pred mnogo leti je živel slikar,
ustvarjal je lepoto za denar,
nekoč pa je naslikal vrtnico,
prelestno lépo rožo čudežno.*

*Pred mnogo leti je živel slikar.
Že dolgo je ustvarjal rdečo rožo,
a njene slike ni končal nikdàr.
Odkar mu s trnom je ranila kožo,
je bil le njen zaljubljeni vrtnar.
Zalival jo je in obrezoval,
rahljal ji prst okoli korenin,
vdiha val slast razcvétenih dišav ...
Čeprav jo je spoznaval do globin,
je níkdar ni naslikal čisto prav.*

*Ustvarjal je lepoto za denar
in neuspele slike je prodajal,
prijatelji so jih dobili v dar,
na dnu srca pa ga je dvom razkrajal,
da z vrtnico ni sam svoj gospodar.
Globoko vase ga je pritegnila,
samo zaradi nje je še živel,
na platnu pa je bit lepote skrila,
kot da bi rdeči cvet že ovenel,
in z vsako sliko ga je bolj ranila.*

Nekoč pa je naslikal vrtnico
 v trenutkih, ko ga ni opazovala,
 prelépo, svetlo in brezmadežno,
 ko se je v sončni luči vsa razdala,
 iz slike je izruval čisto vso,
 od korenin prek trnov pa do cveta,
 potem pa jo je v vlažno prst zasádil,
 in ko v ljubezni so minila leta,
 se je v lepoti bivanja navadil,
 da ona se na vrtu mu razcveta.

Prelestno lépo rožo čudežno
 je od tedaj občudoval ves svet,
 vrednotili so jo naslikano,
 povišali ji ceno spet in spet,
 in vsak bi rad imel jo – kupljeno.
 A on te slike níkdar ni prodal,
 saj prejšnje so mu dobro šle v promet.
 Samo še vrtnico je ljubkoval,
 poslušal in dojemal njen šepet,
 zalival jo je in se ji smehljal.

Matjaž Jarc, rojen leta 1954 v Ljubljani, je skladatelj in literat. Pesmi piše že od otroštva in je doslej objavil štiri samostojne pesniške zbirke: *Knjiga pesmi*, *Zemlja*, *Maat* in *54 glos*. Najraje ustvarja strogo oblikovano poezijo (sonetne vence, sonete, glose ...). Sam je določil oblikovne okvire novih pesniških oblik (prizmat, akrosonat ...), v katerih je napisalo svoje pesmi tudi nekaj drugih sodobnih slovenskih pesnikov.

Josef Freiherr von Eichendorff

Prevedel Matej Venier

Starost

Pot ptic se zgoraj, med oblaki vije,
spi zemlja, astre bodo odcvetele,
vesele pesmi so že obnemele
v žalobni zimi, ki ves svet prekrije.

Na steni kljuva ura, v sobi tiho poje
še gozdni ptič, kot ti ujet v jeseni.
Na varnem, ko pometa piš ledeni,
zreš v knjigo slik in v njej življenje svoje.

Pomislim kdaj: saj mila je, ne mrka,
starost; čez noč se veter je obrnil,
počakaj, kmalu s streh spet odkaplja se.

Na okno z jasnim licem sel potrka.
Začuden stopiš ven; ne boš se vrnil:
pomlad je končno tu, ki ne konča se.

Svarilo

Nehajte zgodovini ukazovati!
Vi zvezde, ki svetile so vse čase,
z brezsramno roko bi klatili zase,
hoteč pri svojih svečah jih prižgati.

Zaman ste uteži zadrževali.
Brez vas zvonovi s stolpov so zapeli,
brez vas kazalci stari zažareli
in v ognju uro sodbe pokazali.

Skrivnostno šepetaje se priklanja
gozd v lahnem dežju v čudežno tišino,
mrak nad dolino je kot duh obvisel;

z gora pa, ki jim vrh vihar zaslanja,
Bog z bliski svetu piše zgodovino
in vaši ne sledi njegova misel.

Prešernov sodobnik, pesnik in pisatelj **Joseph Karl Benedikt von Eichendorff** se je rodil 10. marca 1788 na gradu Lubowitz pri Ratiboru kot sin pruskega častnika barona Adolfa Theodorja (1756–1818) in njegove soproge Karoline (rojene von Kloch). Katoliška plemiška rodbina Eichendorffov prebiva v Šleziji že od 17. stoletja. Med letoma 1813 in 1815 se je udeležil osvobodilnih vojn proti Napoleonu, pet let kasneje postal cerkveni in šolski svetnik v Gdansku, leta 1824 pa so ga imenovali za višjega predsedniškega svetnika. Leta 1831 se je z družino preselil v Berlin, umrl je 26. novembra 1857 v Nisi v Šleziji. Veliko njegovih pesmi je uglasbenih, na primer znameniti Schumannov cikel *Liederkreis*, op. 39. Prevedena soneta imata naslova *Starost in Svarilo* (op. Marjan Strojan).

Géza Gárdonyi¹MOJA VAS²

Zapisi nekega učitelja

Prevedel dr. Jožef Smej³

Odlomek

Marec

Pozdravljam te, miloljubki marec! Tvoj prijetni vonj že čutim v zraku. Tvoje zelene preproge vidim razprostrte po zelenih gričih. Tu in tam je v skritih globelih sicer še videti bele krpe, ki jih je odhajajoči kralj zime pustil za seboj, a marec, na tvojem nebu je sonce vedno bolj in bolj svetlo, medtem ko tvoja noga stopa po zemlji. Po stopinjah tvojih nog se trava še bolj ozelenjuje in prikuka na dan vijolica.

Drag si mi, mesec marec! Klicali smo te, čakali smo te. Pozimi sem ob topli peči sanjal o tebi. Utopljen vase in v plapolajoči ogenj, sem razmišljal: Marec, kje so zdaj tvoji cvetovi? Kje tvoje ptice? Kaj dela zdaj naša lastovka? In kaj počenja naša štorclja?

Cvetlice zdaj pod zemljo spé in sanjajo o pomladnih sončnih žarkih. Štorclja stoji nekje na bregovih Nila in razglablja, da je domá tu pri nas. Lastovka na veji arabusa prav tako vé, da je tu domá. Tako štorclji kakor lastovki je tukaj njen dom. Tu si lahko spleteata gnezdi: štorclja, na dimniku Fodorjevih, lastovka pa pod dobro izdelanimi strešnimi napušči.

Zdaj obe že letita. Nekje nad morjem se pomika proti nam velik bel oblak. To so naše štorclje. In tisti črni oblak? To so naše lastovke.

Dan že nima več samo svetlobe, marveč tudi toploto. Cigani, muzikanti, že poležavajo zunaj na dvorišču. Sončijo se. Obraz sproti obračajo k soncu in tako na svoji koži čutijo, da je res toplo. In pogovarjajo se:

»Ti, Marko,« reče kozav kontrabasist primasu, da bi vsaj enkrat prišlo našemu škofu na misel, da bi si dal skuhati cigansko kosilo!«

In kar hitro bi se razneslo, kako izvrstno je bilo kosilo pri škofu.

Deček – klicali so ga po rodbinskem imenu – Keresztes, se je včeraj popoldne že bos odpravil v šolo. Gledam skoz okno. Velika siva platnena torba binglja na njem. V obraz je rdeč, oči sijoče. Pred šolskim poslopjem skoči kvišku in zarezgeta kot žrebe.

Danes popoldne so vsi otroci prišli v šolo bos. Na obrazih jim igra neke vrste svečana vedrost. Samo sin zemljiškega gospodstva, na krtačo ostrizeni Dezső, je videti otožen, žalosten. S krotko milobo, tako rekoč že z neke vrste z nevoščljivostjo zré na bose noge kmečkih dečkov. Ubogi Dezső, on ne sme hoditi bos ...

*

Sveto pismo pravi, da je zemlja dolina solz. Pokrajine, kjer so živali sveto-pisemski pisatelji, ne poznam, pa tudi ne vem, ali je tam marec. Tu pri nas je včasih tudi jok, dolina solz, a več je veselja. Nimamo denarja ne sukna. S trstičjem krijemo hiše in na naših mizah so krožniki iz gline. Vendar če v duhu preletim našo vas, vidim, da je vsak vesel.

To ni veselost, ki jo spremlja objestno smejanje. To je tiha, mirna veselost, kakor veselost gozda, ko sije nanj sonce. Ljudje so resni in hkrati trdni kot drevesa v gozdu. Del gozdnih dreves ostane zasenčen, tudi ko je sicer svetlo, drugi del pa čuti blagodejno božanje sončnih žarkov.

Pa niso samo ljudje razigrano vedri. Vse je veselo. Od zimskega snega premočene hišne strehe in žive meje se veselijo pomladnega sušenja. Psi se dobrikajo drug drugemu. Race, gosi, kokoši so na travnikih. Na prostranem župniščnem dvorišču velik »glavač – kokot« veselo kikirika. Skoči na dvorišču ležeče veliko kolo, dvakrat udari s perutmi, nato pa je med veselim kikirikanjem že na kokoški, visoki kot konoplja, na glavi pa se ji sveti šop živobarvne perjanice.

Da se nekoliko sprehodim, krenem izmed vrste hiš, ki so kakor drevored na obeh straneh ceste. Odpravim se ven na polje. Tam so že možjé vsevprek na njivah. Na vsaki tabli po eden ali dva. Orjejo in sejejo.

Rad vidim sejalca pri njegovem delu. V njem gledam pradedo, ki še čuti, da mu je zemlja mati.

Pokrajina je vsa tiha. Nad njivami se boči sinje nebo. Sonce siplje na polja svetlobo in toploto. V zraku vlada tiha spokojnost, povsod je čutiti blagodejen mir. András Burucz orje na zemlji, z ledinskim imenom »*Poganski predel*«. Njegova dva bela junca vlečeta za sabo ravno črto plasti rjavih brazd. András sevi roki počivata na ročaju pluga. Brazde si sledijo druga za drugo kot moje pisanje na papirju. To je pismo življenja. Na stran knjige narave piše zdaj András Burucz. Piše: *Daj nam naš vsakdanji kruh...* In Gospod iz rajskorajskih dalj bere to pisanje.

Tam na drugi njivi vidim Keviéke, tako jih nazivajo po domače. Sejejo. Pál Kevi ima okrog vratu zvezano rjuho; ta mu je zdaj za predpasnik. V njem je seme. Stopa korak za korakom in spušča seme v črno, svežo zemljo.

Ko bi bil jaz mestni človek, bi na steni moje sobe visela slika sejalca. V njegovih kretnjah je marsikaj, kar nam priklíče v spomin ustvarjajočega Praduha. Tako On v brezkončno polje vesoljstva trenutek za trenutkom seje zvezde.

Pál Kevi je seveda samo majhna, neznatna senca vélikega Sejalca, vendar pa je v njegovih kretnjah in gibih neko dostojanstvo, veličastvo in moč. Vsako prgišče pšeničnega zrna, ki se izsiplje iz njegovega predpasnika, je prgišče posvečene daritve, je snop ali otep upanja za danes, za prihodnje pa tedenski živež družine.

Stari Kevi sedi na vreči in premišljajoč, zatopljen zre na sinove. Kadi pipo. Vsekakor je že upognjen sivolas dedek. Svojo mladost je že davno vsejal v zemljo. In čas mu je prinesel mirno starost. Tisti čeden, rjav mož, ki seje, je Pál, njegov najstarejši sin. Drugi, še mladenič, ki rahlja zemljo z brano, je Imre, njegov vnuk.

Trije pri delu, stari pa v tistem duhovnem zrenju. Prijeten vonj zemlje preveva ozračje. Visoko pod nebom žvrgoli škrljanček.

Na koncu brazde se Imre s krepkim glasom obrne na vola:

»Čali, ho!«

Na svetek Cepljene Device Marije⁴ je naša koklja z nenavadnim resnim obrazom sedela v gnezdu. Vrat je držala stisnjeno skupaj. Oko ji je žarelo kot zlat obroček.

Gnezdo je v hipu začivkalo. Iz jajc je prikukalo ven pet majhnih rumenih piščet. So kakor kanarski ptički. To je pet mojih rjavih piščet!

Še včeraj je bilo le pet belih, negibnih jajec,⁵ brez znaka življenja: danes pa pet živih, premikajočih se ptičkov. S svojimi svetlimi črnimi očmi radovedno gledajo name. Veselijo se svetlobe in življenja; drugim pomenijo malenkost, meni pa mnogo.

Zaradi tega je bila kokoš danes tako svečano resna.

Okrog tri tedne že sedi na *jajecih*. Od kod vé preprosta kokoš, da bodo ob toploti njenega srca iz *jajec* kmalu prišla ven piščeta? Od kod to, da naši gospodinji zaupa pripraviti ji gnezdo, še več, pusti ji, da pravkar izvaljena piščeta zvrsti v košarico iz rogozine. Zakaj to mirno prenaša? Zakaj ne trpi tujca, psa, mačke in drugih kokoši?

In kar je najbolj pomembno: *Od kod to vé?* Od kod naj vé, da je treba *jajeca* v potrebnem času, v potrebnih urah, s potrebno pažnjo obračati? Tisti, ki so sestavili prvi umetni stroj za produciranje piščet, so menili, da bodo znali to, kar zna kokoš, pa so se krepko zmotili. Njih učinek? Porazen! Iz *jajec* so prišla na dan pohabljen piščeta, šepava, slepa, brez peruti, kržljava, skratka, neuporabna. Po dolgem času se jim je posvetilo, da je treba *jajeca* obračati v točno pravem času.

Dandanes že na gospodarstvenih akademijah poučujejo vednost pravega časa. Kokoš ne obiskuje takih znanstvenih šol in vendar vé za pravi čas. Toda od kod to vé?

Zavedam se, da je na koncu tega mojega stavka majhen vprašaj. Vprašaj mojega duha pa sega do neba!

Mene pisne razprave o živalskem nagonu ne zadovoljijo. Beseda *živalski nagon* je samo odeja, s katero pokrivamo svoje neznanje o minljivih duhovih, ki v pernatem telesu hodijo okrog.

Včasih mi pride na misel, da tudi kokoši govorijo. Ko tako kapirgaljajo na spodnjem delu sadovnjaka, se mi zdi, da slišim njih govoričenje:

»Kako ti gre, strinica, boš spomladi izvalila piščeta?«

»Še ne vem. Lani sem imela nesrečo. Eno pišče mi je jastreb ugrabil, tri mi je ukradla mačka, dve pa sta utonili v vodi. Mnogo žalosti za mamico!«

»Mnogo.«

»Mnogo.«

»Kaj pa če te letos morda obvaruje dobri Bog?«

»Mogoče. Bom premislila. Hop, glista!«

Kokoš hipoma prikrevsa v kuhinjo in v svoji kokošji govoricu nadaljuje: »*Vatj – vatj – vatj*, želim, prosim, zahtevam. Vrnite mi moja *jajeca*!⁶ Hočem jih izvaliti!«

In séde v košarico, v kateri je navadno valila, in čaka, da ji prinesejo *jajeca*, njej, tej stvárki v rumenem kožuščku, ponosni, kakor da je sama na svetu in ji ni para. Seveda je pred dobrim časom več *jajec* utajila, zase prikrila. Težak in mučen bo zaradi utajitve njen obračun.

Na zakonito upravičeno zahtevo kokoši – matke odgovori, da bo zletela ven na dvorišče in se bo skrila.

»Nadaljuj svoje službeno delovanje!«

In kot bi trenil z očmi, je že spet v svojem gnezdu in milo toži *ij, ij*; za ublažitev kapljica žganja, a ne pomaga, greben ji postaja vedno bolj in bolj bled. Šele ko ji podložijo 18–20 *jajec*, se udobno umesti in začne valiti.

Kakšen ponos jo spreleti, ko se lahko na dvorišču z izvaljenimi piščančki sprehodi, kot okopana s toplimi sončnimi žarki. Kamor koli stopi, že tiščijo za njo rumene žive stvarce. Kot ljubeča mamica jih nagovarja: »*Kotj, kotj*,« kar gotovo pomeni: »Semkaj, semkaj!«

Piščančki pa z nedozorelim, tankim glaskom odgovarjajo: »*Čip, čip*,« kar je gotovo kakšna nerazumna otroška govorica.

*

Danes popoldne sem otrokom v šoli razlagal svetopisemski dogodek o babilonski sužnosti. Ne vem, če je potrebno, da otroci družin Balogh, Szabó, Pöhöly, Gál in drugi preprosti vaščani poznajo izročila nekdanjih judov. Želijo pa to. Prvič, njegovo dostojanstvo, gospod minister; nadalje njegova visokost, gospod šolski nadzornik in še prečastiti gospod dekan. Skoraj, malodane bi rekel, da bi rajši govoril o rodostojnem suženjstvu ali o 15. marcu;⁷ prav danes je namreč njegov obletni dan. Ker pa gospod minister, gospod šolski nadzornik in dekan vztrajajo pri svojem, nadaljujem razlago omenjenega svetopisemskega dogodka. Otroci sedijo s prekrižanimi rokami zadaj na hrbtu. S klopeh visi mnogo otroških bosih nog. Napeto strmijo vame, kot da prav zdaj slišijo nekaj veličastnega, božjega.

Zunaj na šipi se prikaže širok, svetel sončni žarek, kot razprostrta rumenkasta svilnata preproga. Na obrazih otrok sije neka vzvišenost nad neko nenavadno duhovno radostjo. Kar strmijo z obrazi, obrnjenimi k tej čudni prikazni.

Deček Gál vzdrhti:

»Lastovka!«

Res, zunaj se najprej prikaže ena, nato druga, tretja.

Moje lastovke.

»Pozor! Tiho!« zakličem.

(Pravzaprav je ta moj blagi opomin pomenil: lahko se sprostite, razgovorite.)

In odprl sem okno.

Lastovke pa kar planejo v sobo. Druga drugo loveč, razigrano kličejo: »*Čiviš, čiviš*,« kar gotovo v govorici lastovk pomeni: »*Dober dan želim!*«

Otroci s prekrižanimi rokami na hrbtu se obrnejo proti lastovkam in kakor v zboru zapojejo:

*Lastovko vidim,
in kot da zaljubljen,
ji svilnate gumbe pripenjam.*

Vsi se smejejo, drug drugega pogledujejo, ozirajoč se na lastovke.

Otrok, z imenom Daczó, vstane, se spusti po vseh štirih na klop in se tako močno smeje, da bi skoraj zletel skozi okno.

*

Sonce zahaja. Drevesa in hiše s svojo senco pokrijejo ulico. Ljudje se počasi odpravljajo proti svojim domovom. Vse kaže, da so tudi Kevijevi končali sejanje. Pál stopa pred juncima. Njegovi vnučki kot lep venček sedijo na vozu. Stari Kevi krevsa za vozom in kadi pipo.

Najbolj zadnji krepko stopa Imre. Ni videti, da bi bil utrujen. Ob vaškem vodnjaku zaostane – sam. Je morda žejen? Ne, Lidi Fodor tam zajema vodo.

Lidi je še lani obiskovala nedeljsko šolo. Njena pisava je lepa, v katekizmu pa ji ne gre ravno dobro. Govori tako, da bi človek najprej pomislil: ta jeclja. In vendar je njena govorica prav dobro razumljiva.

Njene oči: široko odprte, krotke, svetlo zelene. Če jo nagovoriš, gleda nalašč postrani. Je kakor raca, raca, a lepa.

Spustiti vodnjakovo vedro je lahko, težje pa je – izvleči jo. Vodnjak je star. Čemu kaj postoriti na njem? Ko bi šlo gladko in ko bi otroke pošiljali zajemat, mar ne bi ta ali oni zdrknili v vodnjak?

Zajemajoči Lidiji reče Imre:

»Pusti, prenežna si za ta posel!«

In kot bi trenil, Imre izvleče vedro.

Vedno sem menil, da kdor se pred nežnim spolom dela junaka, malce sramežljivo pordeči. Sramežljivost je krepost, ki varuje intimnost osebe, ker je naravnana na čistost. Tako je pordečil Imre. Zardela je tudi Lidi, a mnogo bolj.

¹ **Gárdonyi Géza**, rojen 3. avgusta 1863 v Agárdu na Madžarskem, umrl 30. oktobra 1922 v Egeru na Madžarskem, je bil madžarski pisatelj, pesnik, dramatik, novinar, učitelj, častni član Madžarske akademije znanosti.

² Gárdonyi Géza, *Az én falum, Egy tanító feljegyzései*, Szent István Társulat, Az apostoli szentszék könyvkiadója, Budapest 2010.

³ Škof dr. Jožef Smej je iz opusa Géze Gárdonya leta 1973 že prevedel zgodovinski roman *Atila, bič božji*, leta 1977 pa *Božji sužnji* (naslov izvirnika *Isten Rabjai*).

⁴ *Cepljena Devica Marija* je prekmurski domači izraz za praznik Gospodovega oznanjenja Mariji, 25. marec. Tudi Madžari so vse do zadnje liturgične reforme uporabljali isti izraz: *Gyümölcsoltó Boldogasszony*. *Gyümölcs* 'sad' ali 'sadno drevo', *oltó* od *oltani* 'cepiti' (cepivo). – Tu se skriva globoka resničnost. Sveti Duh vsadi Božjo klico v deviško Marijino telo. Klica raste, se razvija, dokler Devica ne porodi. Po avguštinovsko: »*Sine tactu pudoris inventa est Mater Salvatoris*«, »brez tistega sramežljivega dotika možá, postala je Mati Bogá« (op. prev.).

⁵ Glej opombo 6.

⁶ *Jajeca* namesto jajca (množinska oblika); izraz *jajeca* je nenavađen, mimo pravopisa, a tu umesten; pomeni »modo«, v prekmurščini je *jajce* isto kot *belica*; nizko pogovorno: *suní ga v jajca*, iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika II*. I-Na, Ljubljana 1975, str. 199 (op. prev.).

⁷ 15. marec je madžarski narodni praznik (op. prev.).

Mateja Gomboc

Literatov imperativ

Pred mano je naloga, naj pišem o pisateljskem ustvarjanju, toda misel in pero se mi zatikata. Ni me nagovorila v pravem trenutku: prav v teh dneh dobivam eno zavrnitev za drugo, in medtem ko se moja ustvarjalna samozavest valja nekje po temačnih kotih, ne morem izbirati besed o veličini pisateljskega (po)klica, o izjemnem duhu, ki preveva njegovo notranjost, o posvečenih trenutkih, ko misel najde besedo, o ...

Morda pa je ta naloga v resnici prišla ravno v pravem trenutku: da pogledam na svojo ustvarjalnost z drugega gledišča. Si ponižno priznam, da v svoji razpetosti med poučevanjem, pisanjem jezikovnih priročnikov, prevajanjem in literarnim ustvarjanjem slednjemu posvetim premalo časa. In vendar ne morem nehati. V meni je nemiren imperativ, da moram ustvarjati. Ne morem si ukazati, naj odslej ne pišem več, ker je pisanje Siziſovo delo, jalova setev in mi jemlje moč. Ne morem več biti nepisateljica.

Zato mi v zadnjem času pogosto prihajajo na misel Prešernovi verzi iz pesmi *Pevcu*. Da je Pesnik svojo pesem sprva naslovil *Osrčenje*, ima zgovoren pomen. Tudi sam jo je napisal, ko je doživljal zavrnitve, nerazumevanje, notranjo utrujenost. Toda pesem je daleč od opogumljanja, prej je bliſe soočenju z neizbeſnim odgovorom na notranji klic k ustvarjanju. Naj delim z vami, kako odzvanja v meni.

Kdo zná / noč temno razjasnit', ki tare duhá!

Ko pisec izda svoje delo, to ni več njegovo, temveč postane last bralcev. V roke bodo vzeli njegovo knjigo, liki bodo zaſiveli okrog njih, beseda jih bo nagovorila. Temna noč, tesnoba vsakdana, trenje duhá bo osvetlil svet, ki se jim bo odprl na straneh literature. To zmore ustvarjalec doseči pri njih. Zato je njegovo poslanstvo veliko in odgovorno.

Kdo vé / kragulja odgnati, ki kljuje srcé / od zore do mraka, od mraka do dne!

Prometej, ki je bogovom ukradel ogenj, je bil za kazen pribit na steno Kavkaza, jastreb pa mu je kluval drobovje, dan za dnem. Pesnik, pisatelj **ustvarja** in Stvarniku jemlje sadove z drevesa spoznanja dobrega in hudega. Zato je kaznovan – kragulj dvoma, nemira, ostrine duha mu neprestano kljuje srce. Obsojen je na občutljivo pronicljivost, na sočutje usod, ki gredo ob vsakem kljuvanju do globin srca in tam ostanejo, dokler o njih ne piše in jih preda iz sebe.

Kdo uči / izbrisat s spomina nekdanje dni, / brezup prihodnjih oduzet spred oči, / praznoti ubeſžati, ki zdanje morí!

Kdo zna, kdo ve, kdo uči ... Pesniku, pisatelju je dano znanje. A to ne mine, temveč v njem ostane, usvojeno za večnost, in hoče, da je ustvarjalna beseda izrečena, uresničena in predana drugim. Kaj zmore pisatelj? Posegati

Matija Remše

Slovenske večernice

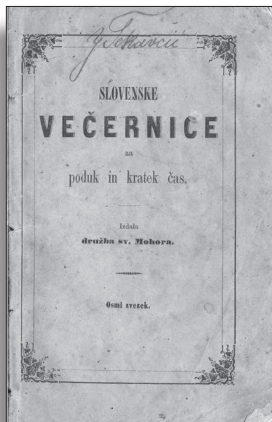
Leta 1853 je izšla pri Mohorjevi družbi knjiga z naslovom *Stari Urban ali zimski večeri dobrih kmetov (Uberto ossia le serate d'inverno dei buoni cittadini* avtorja Francesca Tecinija), ki so jo iz italijanščine poslovenili goriški bogoslovci. Morda, le domnevam, je ta naslov v ozadju imena zbirke, ki zaznamuje zgodovino sprva celovških, nato celjskih in potem še goriških Mohorjevih rednih letnih knjižnih darov in od let po drugi svetovni vojni znova še celovških. *Slovenske večernice za poduk in kratek čas* se prvič pojavijo šele leta 1860, ko sta v istem letu izšla dva zvezka in v naslednjem letu spet dva. Od takrat naprej poznajo spoštovanja vredno kontinuiteto do današnjih dni, tako da jih naš pogled na Mohorjevo knjižno polico ne sme prezreti, kar pa bi se ob nekaterih kaj zlahka zgodilo. Tretji in četrti zvezek na primer sta drobni knjižici 10,5 cm x 17 cm, s 76 in 80 stranmi. Urejena sta kot berilo z uvodno malo daljšo povestjo *Cipsarjeva družina*, ki se nadaljuje iz prvega v drugi zvezek. V obeh je potem še vrsta kratkih proznih, zgodovinskih, geografskih, duhovno-vzgojnih, praktično-poučnih in poetičnih prispevkov. Ne manjkata seznam dosmrtnih udov in družbeno naznanilo. Za ilustracijo dva praktična nasveta tistega časa:

Močviren zid posušiti. Imaš močvirne stene v izbi, daj star omet (malto) vsega do kamnja ostergati. Ostergano steno daj z novo, koja je iz 2 delov stolčenega mavca (gipsa), iz 1 dela suhega peska in iz 1 dela apna napravljena, tri palce na debelo ometati. Ometano steno pusti dobro osušiti in osušeno z gostim apnom pobeliti. Imel boš po takem ravnanju tako steno, koja nikdar več ne bo močila.

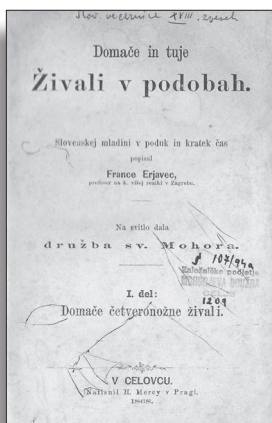
Smokve, dober namestnik cikorijske. Kupi si suhih smokey (ali če ti doma rastejo kakor p. v Ipavi) posuši jih lepo na solncu; posušene razreži na koščike in jih deni v ponvi k ognju požigati kakor kavo. Med požiganjem jih vedno mešaj. Ko so po verhu črni postali (pa ne sožgali), jih ohladi in ohlajene zmelji. Kava, ki je iz polovice take cikorijske napravljena, je kaj zdrava za bolne osebe, pa tudi lepa in okusna, da je za vsako gosposko mizo.

7. zvezek večernic, prvi v letu 1863, prinaša tudi prvo daljšo zaokroženo povest izpod peresa Janeza Ciglerja, fajmoštra v Višnji gori na Kranjskem, v formatu osmerke in 2000 izvodih, z naslovom *Deteljica, ali življenje treh kranjskih bratov, francoskih soldatov*. 10. zvezek leta 1864 pa je povest Frana Erjavca *Hudo brezno ali gozdarjev vajenec*. Istega leta je izšla, pa ne med večernicami, z mohorsko literarno nagrado ovenčana povest Josipa Jurčiča *Jurij Kozjak, slovenski janičar*, ki smo jo nekdanji vsi otroci spoznali že v osnovni šoli. Je pa zato kot 65. zvezek večernic leta 1911 izšel njegov roman *Deseti brat*.

Da se objavljanja povesti v zbirki večernic niso držali kot pijanec plota, nam priča 18. zvezek leta 1868, v katerem slovenski mladini v poduk in kratek čas Fran Erjavca, profesor na višji realki v Zagrebu, piše o *Domačih in tujih živalih*

Filip Jakob Kaffol, *Cerkvica sv. Mohora na Tominških Pečinah. Sv. Ciril in sv. Metod, škofa in slovanska apostola*, Družba sv. Mohorja, 1863

France Erjavec, *Domače in tuje živali v podobah. I. del: Domače četrveronožne živali*, Družba sv. Mohorja, 1868

v podobah. 27. zvezek večernic je višjega učitelja Franca Govekarja *Umni živinorejec s posebnim ozirom na govedje*, 31. pa *Domači zdravnik* Janeza Volčiča.

Kakšno leto med knjigami večernic sploh ni (npr. 1876, 1877, 1879 ...).

Leta 1884 je izšla kot 38. zvezek v formatu osmerke na 96 straneh povest iz turških časov *Miklova Zala*, ki jo je napisal dr. Jakob Sket na podlagi koroškega ljudskega izročila, kakor razberemo iz zgodovinskega dodatka na zadnjih petih straneh knjige, ki kratko opiše turške vpade na slovensko ozemlje ob koncu 14. stoletja pa v 15. in 16. Redkokdo ob omembi Mohorjeve in večernic ne pomisli najprej na *Miklovo Zalo*. Doživela je tudi več ponatisov (1899, 1906, 1912). V sodobnem žargonu bi lahko rekli, da »se je kar dolgo obdržala na sceni«.

Ali je izraz večerniška literatura upravičeno ali po nemarnem rabljen včasih nekoliko slabšalno, se lahko vprašamo, če pogledamo, kdo vse izmed slovenskih literatov je svoje ime in svoje delo zastavil za to najdlje izhajajočo slovensko knjižno zbirko v kar treh sosednjih deželah, v katere sega naš narodni živelj. Jurčiča smo že omenili. Dr. Ivan Pregelj je leta 1913 v 67. zvezku objavil povest *Mlada Breda*, leta 1922 v 75. zvezku pripoved *Peter Pavel Glavar, lanšpreški gospod*, leta 1930 zgodbe slovenske bolečine na Koroškem *Umreti nočejo* v 83. zvezku slovenskih večernic. France Bevk je leta 1917 v 71. zvezku objavil *Ptičke brez gnezda*, ki spadajo med prvence slovenske družbenokritične literature in so izšli v nakladi 83.000 izvodov; pozneje, leta 1931 je 84. zvezek prinesel njegove *Strazne ognje*, leta 1939 92. zvezek *Pravico do življenja*. Za večernice so pisali še Fran Detela (*Svetloba in senca*, SV 70; *Takšni so*, SV 74; *Vest in zakon*, SV 80 – v tem zvezku najdemo še Finžgarjevo povest *Strici* in Ivana Vuka *Ministrant Ivan*), Fran Jaklič (*V graščinskem jarmu*, SV 78; *Peklena svoboda*, SV 79), Narte Velikonja (*Višarska polena*, SV 81), Ivan Zorec (*Domačija ob Temenici*, SV 82; *Beli menihi*, SV 85) in mnogi drugi. Da jih je pridobil, je zasluga širine življenjskih pogledov urednika Finžgarja.

Prav Finžgar se ni bal v zbirko slovenskih večernic uvrstiti tudi prevoda zgodovinsko-pustolovskega romana znanega francoskega vsestranskega avtorja Julesa Vernea *Carski sel* (SV 76 leta 1923 in SV 77 leta 1924). Ne vem, ali mu je takrat kdo oporekal z argumentom: »Saj to pač ni slovensko delo!«

In tu prehajam, da ne bo tole pisanje zgolj naštevanje podatkov, v nekoliko poznejše obdobje, ko sem že sam sodeloval v pripravi zbirk in večernic. Zgodilo se je namreč, da nobeden od dveh avtorjev, s katerima je bil moj predhodnik Vitko Musek dogovorjen za večerniško besedilo, ni uspel dokončati zadane si naloge in smo ostali brez večernic za leto 1981. Ko sem, uredniški začetnik, to omenil Janezu Gradišniku, ki je za isto zbirko

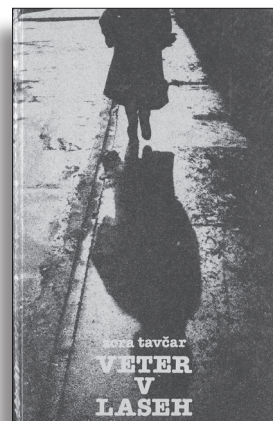
pripravljaj knjigo *Še znamo slovensko?*, mi je prinesel v branje Stefana Andresa *Nespametnico*, ki jo je prav takrat prevedla Katarina Bogataj Gradišnik. Zgodba – govori o hišni pomočnici, ki sta si jo med seboj nekako podajala zahodnoberlinski magnat in vzhodnoberlinski partijski veljak in jo pri tem oba izkoristila, tako da je na koncu ostala sama, osramočena in zapuščena in ji je bil v prijazno družbo le divji nemški ovčar, ki so se ga vsi bali – mi je ugajala in predlagal sem jo za večernice. Polemika na odboru je bila vroča. Nazadnje je bila sprejeta v program, le z uvrstitvijo med Slovenske večernice ni bilo nič. Morala je iziti brez te oznake. Po izidu zbirke so bili odzivi zelo različni. Izkazalo se je, da predvsem nekateri poverjeniki niso razpoznali temeljnega sporočila knjige – da se namreč s človekom in njegovim dostojanstvom ne ravna kot z rečjo, ki jo po uporabi zavrzemo, ampak si zasluži vsaj spoštljivo ravnanje, če že ne ljubezni. Tako je kljub naravnost zgledni razgrnitvi moralnega vprašanja sprožila kar nekaj negodovanja, čemur sem se pri sebi čudil: s kakšnim nivojem branja in razumevanja literature imam pri tem bralstvu opraviti?! Precej me je potrla in nekaj soli z rane mi je po par letih na srečanju treh Mohorjevih družb na Prevaljah odplaknila šele prijazna beseda škofa dr. Smeja, da je knjigo prebral in se čudi, zakaj so duhovniki ob njej kaj godrnjali. Sam da je celo zmolil očenaš za pokojnega pisatelja na njegovem grobu v rimskem Germaniku.

Mikalo jo je, da bi na zadnje vprašanje direktorja Kuhna odgovorila po pravici, recimo takole: Po svojem prihodu v Vzhodni Berlin sem si morala poiskati bolnišnico, ker sem po izpraskanju, ki mi ga je opravil neki zdravnik po Jožefovem naročilu, med vožnjo na vlaku hudo krvavela. Iz bolnišnice me niso pustili prej, in k sreči sem lahko z denarjem, ki mi ga je dal Jožef na peronu kot odpravnino, poravnala račun. Višji zdravnik v tej bolnišnici mi je pred odpustitvijo razložil: Da, tisti zdravnik, ki mi je opravil izpraskanje, me je zapackal, ne bom mogla imeti nobenih otrok več. To mi je povedal, da ne bi morda mislila, da se je nesreča zgodila tukaj pri poznejši operaciji. To je vzrok, zakaj prihajam k vam skoraj tri tedne pozneje, in ne manjkajoči pečat. Da, in Jožef je opravil duhovne vaje – in je iz najhujšega. Jaz se vse življenje ne bom izkopala iz najhujšega. In tisti mladi dami s Kalvarije, s katero se vendar ni maral poročiti, želim vso srečo.

Obe besedili, ki sta tisto leto umanjkali, sta pozneje izšli. Že leto pozneje, 1982 kot SV 132 Zora Tavčar *Veter v laseh*, avtobiografska pripoved o odraščanju neke generacije, moderna freska nekega časa, avtoričinih študijskih let, kot linearna pripoved v prvem delu, v drugem pa zgoščena ob osrednjih

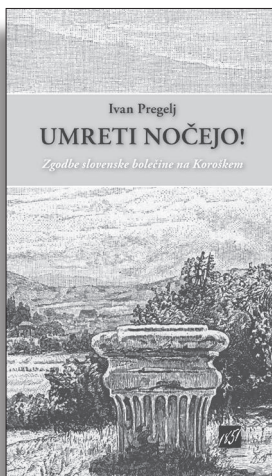
Franc Detela, *Vest in zakon: povest. Strici: povest, Družba sv. Mohorja, 1927*

Zora Tavčar, *Veter v laseh*, Mohorjeva družba, 1982

Mirko Mahnič, *Devet mesecev*, Mohorjeva družba, 1987

Ivan Pregelj, *Umreti nočejo*, Celjska Mohorjeva družba, Mohorjeva družba v Celovcu, 2016

motivih drevesa, potoka, reke, ljubezni, glasbe in Boga. Šele leta 1987 pa »poskus drugačnih večernic« Mirka Mahniča *Devet mesecev* (SV 137). Dnevniški zapiski očeta in prihodnjega dedka v dialogu s hčerama in prihajajočim vnukom o čisto vsakdanjih pa tudi temeljno človeških in zgodovinsko-kulturnih temah. V zrelih letih vse bolj vidimo, kako življenje v svojem prihodu, razvoju in minevanju nikdar in nikoli ni nekaj čisto vsakdanjega, tudi v vsakdanjih podrobnostih ne. Tudi ta knjiga je med delom klera, ki jo je prebiral, zbudila negotovanje, češ da gre za propagiranje nezakonske nosečnosti. Kakšna slepota in gluhost za dešifrirni ključ moje kratke spremne besede na ovitku knjige, za katero si ne morem kaj, da je ne bi prepisal:

Telesno in duhovno življenje dolgujemo Njemu, ki življenje daje. Neposredno pa seveda najprej staršem in vsem, ki nas uvajajo v ta svet. Gre za osebni odnos. To v času, ko nas je sebično brezglavo strah prenaseljenosti bolj kot pomanjkanja medčloveškega etosa, radi prezremo. Gre za izročanje in izročilo v temeljnem pomenu besede. Gre tudi za pozabljeno nežnost in milino v odnosu do življenja posameznega človeka, ki naj bi vendar bilo največja vrednota. Prof. Mirku Mahniču je to znano in pri srcu. Želimo, da bi ta poskus drugačnih večernic odmeval v družinskem večeru brez TV nadaljevanke, brez športnega prenosa in brez jeremijade o gospodarskih tegobah. Da bi znali ceniti življenje in ga bogatiti.

Da ne moremo kar enostavno sešteti zadnjih številnih večernic vseh treh sestrskih vej Mohorjeve za podatek o številu naslovov, je poskrbelo sodelovanje, ki je prineslo tudi nekaj skupnih izdaj večernic. Za primer vzamem Slovenske večernice 159. Gre za kriminalni roman Martina Kuchlinga z naslovom *Umor v zaspanem mestu* iz leta 2009 in je pravzaprav knjižna verzija besedila, ki je kot poletni roman izhajalo v koroškem časniku *Nedelja* v letu 2008 z naslovom *Kdo je počil Igorja Trpina*. Zaspano mesto pravi avtor Celovcu. Razplet pa je presenetljiv in povezan s polpreteklo slovensko zgodovino. Je pa ta knjiga pojav še novega žanra med večernicami in popestri njihovo vsestranskost.

Seveda je res, da so naši časi radikalno drugačni od zimskih ali poletnih večerov v času nastanka zbirke, ki začuda še ni umrla. V nekem smislu so vlogo večernic res prevzele vsakovrstne nadaljevanke, tako ali drugače zapletene in razpletene fantazijske zgodbe, pa različne spletne »vsebine«, ki plenijo človekovo pozornost in ga odvrtaajo od umiritve in notranje osredotočenosti. V osnovnem pa je ne morejo. Prebiranje dobre zgodbe je namreč začetna stopnja, uvod v branje zahtevnejše literature, ki človeka pritegne in prebudi v iskanje modrosti ter ga zapelje v neomejena prostranstva iskanja večnosti.

Jože Strgar

Neverjetno voljo sem imel

Pogovarjal se je Jože Kurinčič

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

POGOVOR

Ob devetdesetletnici diplomiranega inženirja Jožeta Strgarja (1929, Jelše pri Leskovcu na Krškem polju) je bil v prejšnji številki *Zvona* objavljen kratek zapis. V njem so osnovni podatki o njegovem življenju in ustvarjanju. Da bi bila podoba jubilaranta popolnejša, smo pripravili z njim daljši intervju. Vprašanja so se oblikovala ob Strgarjevih memoarskih knjigah *Od vrtnarja do župana* (Mohorjeva družba, 1999) in *Treba je povedati* (Družina, 2015) ter pri pogovoru na njegovem domu v Črnučah.

G. Strgar, v knjigi spominov *Od vrtnarja do župana* ste o času svoje mladosti zapisali: »Življenje ni bilo lahko, a bilo je urejeno. Ljudje so trdo delali, težko prenašali najrazličnejše nadloge in se med seboj tudi prepirali, a imeli so tudi lepe dneve, polne hrepene-nja po nečem višjem.« Kaj je poleg kmetstva najbolj zaznamovalo vašo mladost?

Pred drugo svetovno vojno je bilo življenje v naši vasi kar pestro. Pri vsaki hiši so bili otroci, nas je bilo šest, vsi mlajši od mene. Radi smo se igrali, hodili na obiske – starši so nam kdaj radi rekli, da se potepamo. Podobno je bilo tudi s starimi – kar naprej so se med seboj pogovarjali in ugibali, kaj bo, če bo vojna. Ljudje so vedeli, da se Nemčija oborožuje in Italijani so rogovili po Abesiniji. Takrat je med nami krožila smešnica: *Musolini, kralj fašistov, po Afriki caplja, za njim pa dva zamorčka poletno nosita*. Najbolj pestro je bilo tisto leto, ko so bile državne volitve (leta 1938). Bil sem šolarček, a sem že razumel, kar so se pogovarjali, namreč da mora zmagati »naš kandidat«. Na volitve so šli vsi in res je zmagal Korošec. Posebno za kmeta so se potem razmere izboljševale. Ko se je začela vojna, so se pomenki še stopnjevali. V Leskovcu so pri neki hiši že imeli radio, ki sva ga z očetom hodila poslušat. »Nemci ne morejo zmagati,« so trdili moji strici, ki sem jih zelo cenil.

Rekel bi, da so bili vaščani družbeno prebujeni in skoraj v celoti podpor-niki krščanske demokracije, ki se je takrat imenovala Ljudska stranka.

Potem je prišla okupacija, nemška zasedba. So jo vsi doživljali kot moro ali je bil kdo nad Nemci celo navdušen?

Nad Nemci so bili navdušeni samo pri eni hiši, pri tisti, ki so ob volitvah močno in glasno nasprotovali Koroščevi stranki. Nemce so najbolj odklanjali moji strici, Zorkovi, skupaj z mojim očetom. Prijatelj Nemcev pa je bil neki Ivan iz sosednje vasi, ki se je po njihovem prihodu kar naenkrat oblačil v lepše hlače in se na Jelšo kmalu pripeljal z novim kolesom. Rekli so, da spada med komuniste, ki da so veliki prijatelji Nemčije. Toda to je trajalo samo nekaj mesecev, do vojne z Rusijo, potem ga ni bilo več.

Iz srečne »vasi domače« so vas januarja 1942 izselili. Nemci so na vaše domove naselili Kočevarje in tako utrdili južno mejo rajha. Kako se spominjate tistih dni?

Aprila 1941 so se Nemci v naše kraje »pripeljali«, prave vojne ni bilo in novembra so nas začeli izseljevati. Medtem pa so počeli dvoje nasprotujočih si reči:

pregnali so nam duhovnike, župana, ukinili šole in nas vse popisali, prava okupatorska dejanja; hkrati pa so se nam tudi dobrikali,

tu in tam koga zaposlili, med temi tudi mojega očeta. Povabili so ga, da kot tesar pride v službo na letališče v Cerklje. Kmalu se je domov pripeljal s starim kolesom.

Morda le ne bo tako slabo, kakor smo mislili, da bo, so si rekli ljudje in tisto poletje leta 1941 so kar lepo gospodarili na svojih njivah in vinogradih. Ko so bili pridelki pospravljeni in so marsikje martinovali, je »kot strela« udarilo: SELITEV – moramo v rajh,

kjer bo za vse poskrbljeno. Novembra so iz naše vasi odpeljali polovico ljudi. V sosednji vasi, na Gorici, so se že naseljevali Kočevarji. Niso bili nadležni, a prijazni tudi ne. Tista zima je bila dokaj žalostna. Za božič ni bilo nikjer nobene maše; voščili smo si s tistimi redkimi, ki smo še ostali. Po novem letu, ko je zapadlo do dva metra snega, je nekega jutra na vratih zaropotalo – bili so policisti z ukazom v rokah. Zahtevali so, da se moramo na hitro obleči, da bomo šli v rajh. Mama je sicer že kuhala, a zajtrkovali še nismo. Oče je šel v hlev, da nakrmi živino. Sosedje (nekaj jih je še ostalo) so pomagali, da smo povezali cule in okrog polдне smo po visokem snegu zapustili dom. Na križišču zunaj vasi nas je čakal avtobus in nas odpeljal v Rajhenburg. Tu so nas naslednji dan naložili v ogrevane vagone in po dveh dneh vožnje smo izstopili, in sicer na samotni postaji Herten ob Renu.

V izgnanstvu ste kot dvanajstleten fant delali v vrtnariji in dobili prvo znanje iz svoje kasnejše stroke – vrtnarstva.

Da, s stroko, vrtnarstvom, sem se srečal kmalu po prihodu v Herten. Prve dni so zbrali odrasle in jih razporedili na delo v razne tovarne

v okolici, najprej vse moške in potem tudi ženske, vključno z mojo mamo. Kmalu smo na vrsto prišli tudi mi otroci. V taborišče je prišel možakar srednjih let in skupaj s Petrom Kotarjem me je odpeljal v bližnje mesto Rheinfelden, kjer je imel možak svojo vrtnarijo in pritlično hišo. Odpeljal naju je v skromno sobico in z roko pokazal, da bo to najin dom. V sobici sta bili dve postelji, mizica, stol in nočna posoda. Naslednji dan sva že delala v njegovi vrtnariji. Pri hiši so imeli osemletno Leo, ki je kar naprej čebljala z nama. Tako sva se kaj hitro naučila osnov nemščine, tako da sem ob koncu leta že vse razumel, se znal za silo pogovarjati in celo pregledovati vrtnarsko strokovno revijo. Vrtnarstvo se mi je priljubilo. A po letu in pol so nas preselili in razporedili v druge kraje, po kmetijah, kjer je primanjkovalo delavcev. Nas so poslali v oddaljeno kmetijsko območje, v Zell an der Rot, južno od mesta Ulm. Z bratom Zvonkom sva prišla k nekemu Rauhu, največjemu kmetu v vasi. Tu sva bila za hlapca.

Ste Nemce doživljali kot krute gospodarje ali bolj kot tiste, ki živijo svoj nemški Ordnung und Disziplin, in dobrodušne nevedneže?

Pri Rauhovih so imeli hčer Eriko, leto mlajšo od mene, in mlajšega fanta Franca. Z bratom Zvonkom sva spala v njihovi hiši, ob večerih smo »otroci« igrali *Človek ne jezi se*. Ob nedeljah smo hodili k maši v župnijsko cerkev Rot an der Rot. Neke nedelje – bilo je že po koncu vojne – z očetom nisva bila pri pridigi, ampak sva ostala pred cerkvijo z drugimi slovenskimi možmi, ki so modrovali, kako in kdaj bomo šli domov. Po kosilu so mi »doma« oponesli: »Danes

pa nisi bil pri pridigi in nisi slišal, kaj vse je novi gospod povedal.« Pridigar je bil nemški duhovnik, ki je pripovedoval, kako je bilo v koncentracijskem taborišču, ne prav daleč stran, v Dachauu. To je bilo novo tudi za njih: zlasti na podeželju ljudje za ta taborišča niso vedeli. Gospodar me je pred časom opozoril, da naj bom predviden, ko se pogovarjam s sosedi protestanti, ker da so protestanti hitlerjanci. »Tudi mi se jih bojimo,« je dodal. Hotel je reči, da katoličani, ki so tam v večini, niso bili privrženci Hitlerja.

In kako ste se vrnili domov?

Okrog 20. julija 1945 smo v Memmingenu stopili na dolg tovorni vlak. Spremljali so nas ameriški vojaki, in sicer do Podrožce, zadnje postaje na avstrijski strani. Tu so bili levo in desno od vlaka razporejeni lepo oblečeni in oboroženi vojaki – bili so Slovenci, partizani. Razveselili smo se jih. Oni pa so takoj glasno zapovedali: »Vsi oficirji bivše jugoslovanske vojske, izstopite!« Kolikor smo videli, ni nihče izstopil. Vlak je potem odpeljal in se spet ustavil v Radovljici, kjer so nas za nekaj dni strpali na slamnata ležišča – kakor takrat, ko so nas Nemci zbirali v Rajhenburgu. In 23. julija 1945 smo spet bili na svojem dvorišču – z videmske postaje nas je na lojtrskem vozu pripeljal stric Johan. Hiša je bila prazna, vse zapuščeno. Bili smo lačni in utrujeni, a spet na svojem domu.

Pa niste ostali doma – gnalo vas je v svet.

Bil sem prestar, da bi me vpisali v šolo, da bi nadaljeval peti razred, ki sem ga pred vojno zapustil. Kaj zdaj? V novih socialističnih razmerah smo

se doma komaj preživljali. Zato sem poiskal najprej zaposlitev v vrtnariji v Krškem, nato v Čateških toplicah. Glede na druge, ki niso nič znali, sem bil kar zadovoljiv. Nekega dne mi je topliški računovodja, ki je videl, da se na vrtnarjenje nekaj spoznam, rekel: »Iz tebe pa še nekaj bo.« In postal sem uslužbenec z redno plačo in s svojo sobo. A ne za dolgo. Kmalu sem našel zaposlitev v Mestni vrtnariji v Ljubljani, kjer so mi priznali moje »vrtnarjenje« v Nemčiji in omogočili zaključek šolanja za kvalificiranega vrtnarja.

Niste bili zadovoljni le z znanjem, ki ste ga prinesli iz izgnanstva, hoteli ste več. Od kod taka silna želja po znanju?

Neverjetno voljo sem imel. Takrat sem se vsak dan učil. Prebiral sem vso strokovno literaturo. A kot samouk. Vse to pa je bila improvizacija.

Celo življenje sem pogrešal redno srednjo šolo. Nikoli se nisem pošteno učil ne matematike, ne fizike, tudi slovenščine ne. Še danes to pogrešam.

V Ljubljani sem se na vse mogoče načine pripravljal za sprejem v srednjo vrtnarsko šolo v Mariboru. Maturiral sem leta 1951, se spet vrnil v Ljubljano, šel k vojakom v šolo za rezervne častnike. Vseskozi sem se sproti in dodatno učil in tudi že začel pisati strokovne članke. Po nekaj letih sem se vpisal na univerzo, pozneje pa še na specialistični študij za vrtno in parkovno oblikovanje in tako se je po nekako petnajstih letih končalo moje šolanje ter poklicno izpopolnjevanje. Reči smem, da sem v tem obdobju obdelal in spoznaval – teoretsko in operativno vse glavne panoge te široke stroke.

Želja po izpopolnjevanju znanja vas je gnala v tujino, v Belgijo. Kako je lahko mlad kmečki fant v petdesetih letih, ko so bile meje tako rekoč hermetično zaprte, sploh odšel na Zahod?

Ob prebiranju tuje strokovne literature sem spoznaval, da je naše vrtnarstvo daleč za drugimi. Na strokovno izpopolnjevanje v države zahodne Evrope je bilo zares težko priti. A bil sem drzen in imel sem srečo. S pomočjo Andreja Kovačiča, kmetijskega tehnika, ki je takrat deloval na posestvu na Pragerskem, in njegove hčere Jelene, ki je kot inženirka agronomije živela v Belgiji, mi je uspelo dobiti garantno pismo od Roberta de Belderja, njenega moža, in tako sem tudi s priporočilom direktorja Mestne vrtnarije Franca Pirnata zgodaj pomladi leta 1955 odšel na prakso v arboretumu De Belder v Belgiji. Od tam pa naprej v najvažnejše ustanove in vrtnarije ter drevesnice na Nizozemskem, v Nemčiji ter Angliji, celo v najstarejšo in največjo hortikulturno ustanovo tistega časa, v Wisley Gardens blizu Londona. Vrnil sem se sredi poletja 1957 in se jeseni vpisal na ljubljansko univerzo. Med študijem pa sem bil še dva meseca v Angliji ter pol leta vodja arboretuma v Belgiji. Tam sem pripravljaval diplomsko nalogo.

»Ko sem se vrnil iz tujine in končal univerzo, sem bil naphan z znanjem in z evropskim zaletom,« pravite. Zaposlili ste se na svojem strokovnem področju v ljubljanski Mestni vrtnariji, kasneje v Arboretumu Volčji Potok, a tam niste ostali dolgo, kmalu ste šli na svoje, ustanovili svoje podjetje, vrtnarijo oziroma drevesnico. Zakaj niste

ostali v sorazmerno udobni državni službi in ste izbrali tvegano in naporno pot samostojnega podjetnika?

Svojo dotedanjo poklicno dejavnost sem usmerjal na bodoče delo v Arboretumu Volčji Potok, kamor me je ves čas vabil profesor Ciril Jeglič, njegov ustanovitelj. A ob mojem prihodu v letu 1962 profesorja Jegliča ni bilo več tam, novi upravljavci pa se niso ravnali po prvotnem programu in niso prav vedeli, kaj bi z mano. Evropske manire in družbena vloga arboretuma so jim bile tuje. Tam sem vztrajal oziroma nekako životaril pet let, potem pa začel vrtnariti na svojem. Zaupal sem v svoje znanje, delovne sposobnosti, svoji soprogi Olgi, ki mi je stala ob strani, in se priporočal Božjemu varstvu. Mojo poklicno dejavnost danes nadaljujeta sin Andrej in hči Bernarda.

Bili ste tudi pisec strokovnih člankov in urednik hortikulturnih publikacij. Kako je bilo s tem?

Sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja ni bilo strokovne literature. »Napredna ljudska oblast« je prepovedala ali bolje uničila skoraj vse, kar so naši predniki z veliko težavo ustvarili – tudi revijo *Vrtnar in sadjar*, ki je bila ustanovljena leta 1913 in je nekaj let po vojni še izhajala. Revijo so ukinili, ker da ni dovolj socialistična. Sam pa sem bil v tistem času že avtor uspešne knjige *Lončnice – opis, vzgoja in uporaba* in imel za tisk pripravljeno naslednjo knjigo *Vrtna trajnice* – obe pri Državni založbi Slovenije pod uredniško roko profesorja Frančka Šafarja. »Ali bi lahko obnovili revijo *Vrtnar in sadjar*?« sem ga nekega dne vprašal. Po posvetu s kolegi Jožetom Mačkom z Biotehniške fakultete, Vinkom Strgarjem, vodjem

Botaničnega vrta, in še z nekaterimi, ki bi bili pripravljeni sodelovati, sem se lotil dela. »Če po izidu prve številke ne dobimo vsaj 2000 naročnikov, se honorarju za svojo knjigo odpovedujem«, sem dejal. In tako smo začeli izdajati revijo z novim naslovom *Naš vrt* (starega nismo smeli uporabiti) in kaj hitro smo imeli več kot 4000 naročnikov.

Naš vrt je izhajal deset let, ves čas sem bil glavni in odgovorni urednik. Pri obsežnem in zahtevnem delu, ki ni bilo honorirano, mi je pomagala soproga Olga in v veliko pomoč mi je bil tudi lektor profesor A. Pirnat.

Podjetnik je pogosto človek, ki je ves predan dobičku, uspehu na področju »biznisa«, človek, ki nima časa ne za družino ne za vprašanja smisla, duhovnosti ... Vi pa ne tako. Ustvarili ste veliko družino – s šestimi otroki. Kako ste usklajevali skrb za družino in podjetje? In kako vam je pri tem pomagala žena Olga?

Z veliko truda in v medsebojnem razumevanju smo vse to zmogli in srečno prebrodili zahteven čas. Zahteven za nas kot družino in za družbo kot celoto.

Močno vas je zanimalo še eno področje, ki ne prinaša denarja. Tu mislim najprej na vaše delo pri Mohorjevi, kjer ste bili kar 20 let odbornik in tudi urednik Znanstvene knjižnice. Kako ste prišli k Mohorjevi? Na kateri podvig pri Mohorjevi ste najbolj ponosni?

Svoje javno delovanje, najprej v okviru hortikulturenega gibanja, ki ga je sprožil ter uveljavil profesor Ciril Jeglič, sem začel že zgodaj, takoj po srednji šoli. Izhajale so moje knjige, prva *Cvetlice lončnice* že leta 1953.

Ukvarjal pa sem se tudi z drugimi rečmi. Redno sem hodil na vsa mogoča predavanja – o kulturi, družbi in politiki, o fotografiji, biologiji in botaniki, o umetnosti, bil sem tudi telovadec v Narodnem domu. Hodil sem v gledališče, na koncerte, razstave o umetnosti vseh vrst in bil naročen na mohorjevke, na knjige Slovenske matice itd. Zato sem bil pri tem ali onem »opažen«. Nekdo me je predlagal, menda profesor Lipičnik, in leta 1969 sem od mariborskega škofa Držečnika dobil imenovanje za odbornika Mohorjeve in na občnem zboru sta me dr. Franc Stele in dr. Emilijan Cevc predlagala za podpredsednika družbe; predsednik pa je takrat postal škof dr. Vekoslav Grmič. In začelo se je delo za Mohorjevo – najprej obetavno, kaj kmalu pa s problemi vseh vrst. Dr. Cevc je v drugem letu odstopil, sam pa sem se za njen razcvet trudil kar nekaj obdobj. Ko smo ustanavljali posamezne knjižnice, me je doletela čast in velika odgovornost za Znanstveno knjižnico. O tem mojem delu je revija *Zvon* pisala leta 2017 v številki 5.

Na delo pri Mohorjevi, pri ustanovi, ki nam je posredovala kulturo, civilizacijo, narodno zavest – ves čas v duhu tistega, ki je oznanil: Jaz sem pot, resnica in življenje –, sem nadvse ponosen.

Naslednje področje vašega dela je bilo v Cerkvi – delo prebujenega in angažiranega laika. In to v časih, ko je bilo to družbeno vprašljivo in celo nevarno. Kako je prišlo do tega vašega angažmaja? Kakšni so bili odmevi med režimskimi ljudmi, kakšni v uradni Cerkvi?

Odmevov ni bilo prav veliko, zlasti če odmislim drobne pohvale ali drobna

šikaniranja. Če mi kdo reče ali celo napiše, da rad prebira moje drobne članke v *Družini* ali na spletnem *Časniku.si* in še kje, je to dobrodošla spodbuda, da še vedno kaj rečem ali napišem.

Nekoč, ko sem iskal javno službo, so me, čeprav sem bil ob razpisu edini, ki sem izpolnjeval vse pogoje, zavrnil, ker da Strgar tega mesta ne sme dobiti, ker hodi v cerkev in piše v cerkvene časopise. To sem kasneje izvedel iz zapisnika seje te ustanove. Vendar ravno takrat nisem nič pisal v cerkvene liste, ampak v revijo *Mohorjeve*. Vidite, ne gre le za nasprotovanje veri in Cerkvi, ampak za laž. Komunisti in njihovi potomci se laži ne morejo znebiti.

Delovanje za resnico in pravičnost me je vedno privlačilo in me ni bilo strah, kaj bodo rekli, ko bodo izvedeli, da sem imel predavanje, pa naj bo v kakšni zakristiji ali na odru javnega prostora. Upam, da moje delovanje ni bilo zaman.

Posebno v osemdesetih letih se je dogajalo »okrepljeno versko in domovinsko prebujenje«, ki je bilo »priprava na politično prebujenje, ki se je svetlikalo na obzorju«, pravite. In to že v času, ko še ni bilo ne *Nove revije* ne *Odbora za človekove pravice* ... Kakšno vlogo je pri tem imel MOI, teološki tečaji in druge prireditve v okviru Cerkve, ki so vzdrževale demokratično misel?

Na to je težko na kratko odgovoriti. Nekoliko obširneje sem o vsem tem pisal v knjigi *Treba je povedati*, ki je izšla pri založbi Družina. Omenjene dejavnosti, ki so se potekale v okviru slovenske Cerkve, kot skrbno pripravljene teološke tečaje, predavanja po župnijah, romanja ..., so bile za

široke sloje državljanov nadvse dobrodošle. Katoliški izobraženci, ki smo se pod tem imenom zbirali, pa smo tudi prirejali številna srečanja, študijske dneve, potovanja po naši domovini in tudi v sosednje kraje. Udeleževali smo se srečanj na Koroškem (tinjska srečanja), na tržaškem (srečanja v Dragi) in se s tem povezovali z našimi krščanskimi rojaki zunaj domovine. Iz teh povezav smo organizirali mednarodne simpozije, ki so odmevali po vsej Evropi.

Bili ste med ustanovitelji SKD in ob prvih demokratičnih volitvah ljubljanski župan oziroma predsednik Skupščine mesta Ljubljana. Odločitev gotovo ni bila lahka, še posebej zato, ker so »avantgardisti« katoličane tedaj imeli za nesposobne in tudi v nas samih ni bilo dovolj samozavesti – dopovedali so nam, da naše mesto ni med vladajočimi, ampak le med vladanimi. Kako ste premagali te komplekse?

Leta 1990 smo razmišljali, da bi obnovili Slovensko ljudsko stranko. Sam sem bil nad to idejo navdušen, ker smo katoliški izobraženci takrat že imeli tesne povezave z avstrijsko Ljudsko stranko. Skupaj z njo smo potem »orali« na evropskem političnem polju. V Sloveniji smo se preimenovali v Slovenske krščanske demokrate (SKD) in pod tem imenom prevzemali odgovorna mesta.

Ob prevzemu funkcije župana sem imel le skromne izkušnje o vodenju javnih zadev. Imel pa sem voljo in korajžo ter poštene namene. Hkrati sem videl in vedel, da so tako imenovani avantgardisti, ki so silili v ospredje, še bolj nebogljeni.

Kakšne so bile razmere v Ljubljani, ko ste prevzeli to odgovorno mesto? Nekje pravite, da je bil samoupraven socialistični sistem tako zapleten, da se v njem ni dalo demokratično delovati. Zakaj so komunisti sistem tako zapletli?

Komunisti so celoten družbeni sistem, ki se je z mnogimi napori naših prednikov razvijal skozi stoletja, zavrgli, sami pa niso znali narediti nič boljšega. Vse so zapletli, da bi laže ribarili v kalnem. Uživali so v podiranju vsega. Rekli so, da so napredni, vse prejšnje pa naj bi bilo nazadnjaško. Kakšna prevara in zabloda!

Kateri veliki izzivi so vas čakali kot ljubljanskega župana? S katerimi pridobitvami se lahko pohvalite?

Čakalo me je vse – od reorganizacije uprave in rednega delovanja, do združevanja mesta, saj je bilo razdeljeno na pet občin. Mesto se je kar dušilo od slabega zraka, stari avtobusi so komaj še ropotali po ulicah, gasilci niso imeli dvigala za visoke stavbe, po kapelicah na Žalah so se že naseljevali Cigani. Kaj bi še našteval!

Stranke Demosa so se skušale za silo organizirati, krščanski demokrati smo na politični oder stopali šepajoče, medtem ko so se »stare« boljševistične sile kar »držale« in niso mogle dojeti, da je njihov čas minil. Na vse mogoče načine so oteževale nov življenjski in upravljaljski zagon.

V takšnem vzdušju sem mestne svetnike na prvi seji nagovoril s »spoštovane gospe in gospodje«. Že to je bilo za stare sile težko sprejemljivo, kaj šele vse drugo, ki je temu sledilo.

Ob odhodu sem naslednikom svetoval, kaj vse je treba postoriti. Najprej je bilo treba urediti mestni in primestni promet. A tega niso doumeli in s prihranki kupovali propadajoče banke ter gradili Stožice ... Kam si šla, Ljubljana?

Med prebujevalci slovenskega človeka je gotovo tudi Cerkev. Kako opravlja danes to nalogo v svetu, kako na Slovenskem?

Cerkev smo vsi mi, ki smo krščeni in verujemo v Jezusa Kristusa.

Ta Cerkev je naša Cerkev, sestavljamo jo mladi in stari, revni in bogati, vsi smo v njeni sestavi. Smo dobri in manj dobri verniki – smo navadni ljudje, z vsemi človeškimi lastnostmi, zato pri svetih obredih znamo tudi reči: Gospod, ne glej na naše grehe ..., vseeno nas sprejmi v svoje kraljestvo.

Naši duhovniki, začeni z župniki, škofi in papežem, so izbrani izmed nas in so v duhovnem smislu naši voditelji. Tako smo med seboj povezani. Prav je, če se o vseh rečeh sprašujemo, ne da samo ubogamo, tudi ne, da zgolj godrnjamo, ampak da kaj konkretnega prispevamo, da bi bila Cerkev boljša.

Zase lahko rečem, da sem našo Katoliško cerkev z vsemi njenimi voditelji vred vedno spoštoval in bil zadovoljen z njenim delovanjem.

Res, spominjam se tudi kakšnega manj uglednega dogodka ali posameznika, a pri tem sem se vedno spraševal, kako in kaj bi pa jaz naredil, če bi bil tam zraven.

Te dni smo se spomnili na pred 60 leti umrlega škofa Rožmana. Ponovno smo ugotavljali, da je bil plemenit človek, velik Slovenec, ne pa narodni izdajalec, kakor ga je imenovala

»ljudska oblast«. Ne gre za to, da o svojih duhovnih voditeljih ne bi smeli nič reči, nikakor pa ne smemo lagati in potvarjati dejstev.

In kako in zakaj je nastala civilna pobuda Prebudimo Slovenijo? Na koga ste računali, kdo naj bi prebujal in kdo naj bi bil prebujen? Se vam zdi, da je bil projekt uspešen?

Kmalu po osamosvojitvi je Demos razpadel; posamezniki v njegovem sestavu niso prenesli, da bi vlado vodil krščanski demokrat. Pomladne stranke se tudi pozneje niso mogle ponovno združiti, novo državo pa so vse bolj vodili potomci starih boljše-
vikov, in to v življenje, ki nas vodi nazaj v stare čase in razkroj. Med ljudmi se je razširila splošna brezbržnost in politična otopelost. Ko smo to videli, smo se katoliški izobraženci spet zbrali in se vprašali, kaj narediti.

Zedinili smo se, da moramo to stanje popraviti, in »znašli« smo parolo Prebudimo Slovenijo.

Že na prvo prireditev, na zbor kristjanov in vseh ljudi dobre volje, je v veliko športno dvorano na Otočcu prišlo okoli 700 ljudi iz vse države in celo iz zamejstva. Pri tem smo imeli tudi namen, da bi spet združili pomladne stranke in jih pripravili, da bi na volitvah nastopile skupaj. V ta cilj smo naravnali celoten program. Naše gibanje se je s številnimi zbori širilo po vsej Sloveniji. Uspelo nam je, da so se pomladne stranke dogovorile za srečanje in skupni nastop predsednikov vseh treh strank v prostorih slovenskega kongresa v Ljubljani. Ko smo se zbrali, predsednika ene od strank, Janeza Janše, na srečanje ni bilo.

O sebi ste rekli: »Neverjetno voljo sem imel. Brezkompromisno

sem šel čez. A tudi moj angel varuh me je vodil, da se je vse prav izteklo.« Kako zdaj, v dobi zrelega življenja, gledate na prehojeno pot? In kako naprej?

Delo za osebni in družbeni napredek me ni upehalo, a naravni potek življenja ima svoje zakonitosti. S svojim življenjem sem zadovoljen in hvaležen sem angelu varuhu, ki me je ves čas spremljal in me ob važnih življenjskih trenutkih usmerjal. Še vedno mu zaupam in se mu vsak dan priporočam.

Dobra volja, vztrajanje pri svoji slovenski identiteti, odgovorno javno delovanje, začeni z volitvami, vse to je potrebno, da bi naša draga domovina našla zanesljivo pot v prihodnost.

Spoštovani gospod Strgar, hvala za vaše plemenito celoživljenjsko prizadevanje za dobro našega naroda. Hvala za res temeljite in poučne odgovore. Hvala, da ste nam posredovali svojo modrost kot zrel in plemenit sad svojega dolgega »bitja in žitja«. Bog vas živi še na mnoga leta!

Eden izmed zbornikov, ki jih je Jože Strgar urejal pri Celjski Mohorjevi družbi. *Slovenija v novi Evropi*, 1996, Znanstvena knjižnica, Nova serija, 28.

Mag. Marija Mercina

Ciril Kosmač

(1910–1980)

Na nebu je sonce, na zemljici mraz

Januarja 1980 smo se poslovili od velikega pisatelja in akademika Cirila Kosmača. Na pokopališču v Ročah, visoko nad dolino Idrije, počiva v grobu ob svoji materi.

»D omotožje je čustveni privid domovine.« S temi besedami je pisatelj izrazil svoj odnos do domače doline in posredno pojasnil, zakaj v večini njegovih del prevladuje avtobiografska snov. Kljub navedenemu pa je v njih le malokdaj pripovedoval o svojih najtežjih preizkušnjah: enoletnem fašističnem zaporu, begu pred fašizmom in nacizmom najprej iz Italije v Jugoslavijo, nato v Francijo, na Portugalsko, v Anglijo, Afriko, od tam v južno Italijo, od koder se je vrnil v Jugoslavijo k partizanom v Kočevskem rogu. Po osvoboditvi je potekalo njegovo življenje v znamenju »korenčka in palice« – od družbenega priznanja njegovega dela in dodeljevanja uglednih služb do sumničnega vohunske dejavnosti in političnega nadzorovanja. A to ni zatrlo njegove sijajne zgovernosti, morda pa je izoblikovalo njegovo večino molka, tudi ustvarjalnega. Kosmačevo literarno delo je namreč po obsegu skromno, a tako umetniško dovršeno, da tudi po štirih desetletjih od

njegove smrti enako prepričljivo nagovarja široko paleto bralcev. Njegovo zadnje delo *Tantadruj* (izšlo je leta 1959, kar 21 let pred smrtjo) je resničen labodji spev. Potem ko je prenehal pisati, je še prevajal in bil, še posebej zaradi svojega odličnega znanja tujih jezikov, zelo dejaven v slovenskem in jugoslovanskem pisateljskem društvu.

»Beg je moj up.« Prešernove besede imajo nadčasovni pomen. Tudi mladi Kosmač je, kot vsi preganjani ljudje, iskal možnosti preživetja. Nekaj izjemnega pa sta bila cilja, ki ju je skušal uresničiti kljub revščini in materini bolezni, in sicer formalna izobrazba in literarno ustvarjanje. Pri tem sta ga spodbujala očetovo zaupanje in zadnja želja smrtno bolne matere, naj obiskuje šolo. Tudi ko ni mogel več nadaljevati šolanja, je ob trdem kmečkem delu še vedno nenasitno bral. Kot pravi umetnik je zgodaj pokazal zanimanje za sodobno ustvarjalnost, že kot dijak v Gorici, še bolj pa kasneje, ko je prebival

Ciril Kosmač (1910–1980); vir: dLib

v Parizu in Londonu. Tako si je pridobil obsežno, čeprav neformalno izobrazbo in aktivno obvladal več tujih jezikov. Po prebegu v Jugoslavijo in začetnih objavah v emigrantskem tisku mu je kmalu uspelo objavljati pripovedno prozo v eni izmed takrat osrednjih literarnih revij *Sodobnosti*, prevode pa v reviji *Modra ptica*. Zanj je bila prav gotovo značilna visoka socialna inteligenca, saj je znal vzpostavljati in gojiti družabne vezi, ki so mu pomagale pri uveljavljanju lastnega pisateljskega in prevajalskega dela.

Zaradi Kosmačevega literarnega opusa je Dolina Idrijce postala slovenska in do neke mere tudi svetovna duhovna dediščina. Ko stojimo ob pisateljevem grobu, jo še bolj kot sicer povezujemo z njegovo biografijo. Globoko spodaj na levem bregu reke stoji v zaselku Bukovca (v Slapu) njegova domačija; pogled nam seže do poti ob Idrijci, ki sta jo z očetom »s skrbjo merila« v kratki prozi *Pot v Tolmin*. Večina med nami je že v osnovnošolskih letih spoznala njegove božje otroke in otroke božje, zrelejši bralci pa tudi številne druge nepozabne like. Glede na vse bolj oskubljenе učne načrte jih slovenisti obravnavajo vsaj na tekmovanjih za Cankarjevo priznanje, *Pomladni dan* tudi kot besedilo šolskega eseja na maturi (2013 in 2018).

Po njegovih besedilih in deloma tudi njegovih scenarijih so nastali filmi *Na svoji zemlji*, *Balada o trobenti in oblaku*, *Tantadruj* ter *Tistega lepega dne* in priredbe za gledališče (*Tistega lepega dne* in *Balada o trobenti in oblaku* v SNG v Novi Gorici).

Kosmačeva domačija je bila odkupljena in obnovljena; po Kosmačevi učni poti vsako leto meseca maja poteka organiziran množični pohod; ob pisateljevih obletnicah prireja Tolminski muzej različna znanstvena srečanja; leta 2019 je postal lastnik znamenitega harmonija, na katerem je igral Kosmačev oče, organist in pevovodja.

Nedvomno sta najbolj znani in priljubljeni Kosmačevi deli *Pomladni dan* in *Tantadruj*. Prvi ne pripoveduje le o pripovedovalčevi vrnitvi domov po dolgoletni odsotnosti, temveč tudi o vračanju v življenje po končani vojni. *Tantadruj* pa je postal simbol posameznikovega zaupanja v življenje in srečo, pa čeprav sredi zaledenelega brezčutnega sveta in v skrajni osamljenosti, na katero družba vedno znova obsodi drugačne ljudi.

Vse od prve Kosmačeve objave in Vidmarjeve negativne kritike pa je mogoče opazovati nekakšno zadržanost pri izdajanju in interpretiranju *Balade o trobenti in oblaku*. V nasprotju z Vidmarjem Marjan Dolgan meni, da je to »najbrž Kosmačeva najboljša pripoved, ki sočasno prikazuje osebno problematiko ustvarjalca in se sugestivno loteva etične problematike v času 2. svetovne vojne« (*Slovenska književnost*, 1996). Sama menim, da je v tem besedilu mogoče najti aluzije na Kocbekov *Strah in pogum* in hkrati na družbene razmere, v katerih se je začelo pisateljevo politično nadzorovanje in preganjanje. Najpomembnejše sestavine besedila so nedvomno etične, razkrivajo se v razumevanju in sočutju do vseh treh protagonistov, junaškega Temnikarja, pa tudi do Črnilogarja, ki nima poguma za junaško dejanje, poraženec je tudi pisatelj Majcen, saj ne zmore prepričljivo končati Temnikarjeve zgodbe.

Ko se bomo pogumno, z razumevanjem in sočutjem, soočili z dogodki iz polpretekle zgodovine, bomo zmogli na novo sprejeti tudi Kosmačevo *Balado*.

Matija Remše

Marijan Breclj

(1931–2019)

Bili so čisto drugi, davni časi in bil sem še golobrad maturant. Od septembra 1967 do septembra 1968 sem živel v noviciatu Slovenske frančiškanske province sv. Križa, ki je bil takrat v samostanu na Kostanjevici, vzpetini nad Novo Gorico. Bilo je leto uvajanja v redovno disciplino, seznanjanja s Frančiškovim pravilom in zgodovino reda, sodelovanja pri vsem, kar zadeva življenje redovne skupnosti tako v duhovnem kot gospodarskem smislu. Leto brez radia, brez televizije, brez dnevnega in revijalnega tiska, tako rekoč v ločenosti od sveta in ljudi. Poleg prelepe lege in krasnih razgledov v vse smeri bogatita samostan s cerkvico še dve znamenitosti: vsem dobro znana grobnica zadnjih francoskih kraljev na zahodni strani dolge samostanske zgradbe, pa manj znani del knjižnice slovitega jezikoslovca p. Stanislava Škrabca. Njen drugi del je v samostanu v Novem mestu. Za grobnico zadnjih Bourbonov sem vedel že prej in jo s starši in bratoma obiskal, še preden sem slutil, da bom preživel tu leto dni svojega življenja v njihovi družbi. Za knjižnico in njeno najznamenitejšo knjigo Arcticae horulae Adama Bohoriča sem izvedel šele takrat.

Na knjižnih policah v noviciaški šolski sobi je bilo kar lepo število knjig, ki naj bi jih popisali po tedanjih knjižničarskih pravilih na manjše bele kartotečne listke pravokotne oblike. Da bi nas naučil, kako se to stori, so nam patri frančiškani (brata Andrej in Miha Vovk, magister Karel Dijak in upokojeni Atanazij Kocijančič) predstavili samostanskega prijatelja in z družino vred rednega udeleženca nedeljskih bogoslužij na Kapeli, profesorja Marijana Breclja. Tako so ga ogovarjali in z njimi vred tudi mi. V spominu imam njegovo suho postavo, običajno je bil športno napravljen v pulover z na lakti potegnjenimi rokavi, njegov pošteni obraz in radovedni pogled, ki je zbujal zaupanje. Prihajal je tedensko in nadzoroval napredek pri nastajanju miniaturnega knjižničarskega temeljnega orodja.

Takrat nas je tudi navdušil za urejanje, pravzaprav najprej čiščenje dveh sob, po vseh štirih stenah od stropa do tal, opremljenih s knjižnimi policami, vsako od njih si lahko s knjigami vred dvignil iz ležišča zaprašene in zapuščene Škrabčeve knjižne dediščine. Ob vsem drugem smo del časa posvetili tudi temu opraviilu in v eni od sob od vrha navzdol »razprašili, skrtačili in zunaj, na svežem zraku hitro prelistali« kakšnih osem do deset »krogov« knjig in pri tem podrli par »višinskih« mišjih gnezd. Ne vem več, zakaj nismo nadaljevali vse leto. Je

že prišlo vmes kaj nujnejšega. O profesorjevem siceršnjem delu smo vedeli, da je bibliotekar.

Več o njem sem spoznal desetletje in pol kasneje, ko nisem bil več frančiškan in sem že delal kot urednik Redne zbirke pri Mohorjevi. Za podzbirko Naši kraji, ki jo je zasnoval profesor Viktor Smolej in je izhajala nekaj let v okviru Redne zbirke, je pripravil šesto knjigo z naslovom *Slovenci med Brdi in Jadranom*, ki je izšla septembra leta 1983. Za knjigo se je z njim dogovoril že moj predhodnik Vitko Musesek, a se je, kakor se mnogokrat zgodi, uresničenje projekta nekoliko zavleklo. Prvi del knjige prinaša odlomke iz poezije in proze avtorjev tega okolja (Gradnik, Bevk, Pregelj, Gregorčič, Lokar, Gruden, Širok, Lado in Zora Piščanc, Vuk, Pahor, Rebula, Šorli, Benedetič, Košuta), izbranih tako, da je razvidna zgodovinska nit, ki se vleče od prihoda Slovencev do naših dni in se najdlje ustavi ob prvi svetovni vojni, ki je za te kraje pomenila ekonomsko in narodnostno katastrofo. Antologijo dopolnjuje obširen Brecljev zapis o krajih Goriške pokrajine, o njihovi svetni in cerkveni zgodovini, upravni razdelitvi po občinah, o sodobnem slovenskem utripu v njej. Ob koncu dodaja izbor goriške bibliografije. Knjiga je bogato dokumentirana s fotografijami in vpletenim priloženim zemljevidom krajev, ki jih obravnava.

Sodelovanje ob nastajanju knjige je zahtevalo kak moj obisk v Gorici in avtorjev v Ljubljani (takrat je bilo uredništvo še na Poljanski 4, v pritličju Teološke fakultete). Knjiga sama pa nakazuje Brecljevo široko in aktualno vsestransko zanimanje in poznavanje življenja Slovencev v domačem primorskem okolju. Razumljivo, da sem ob srečanjih z njim večinoma poslušal, pil njegovo znanje in se učil.

Ob tretji priložnosti in zadnjič sem ga v živo srečal, ko sva ga na domu v Gorici obiskala s sourednikom Ivanom Moharjem ob vračanju z nekega najinega skupnega službenega potovanja čez mejo. Sprejel naju je v svojem delovnem kabinetu, ki se je zdel bolj kabinetek zaradi prezaloženosti s knjigami, da se je komaj mogel obračati na vrtiljivem stolu za razmeroma majhno delovno mizo. Bilo je v času pred proslavo 140-letnice Mohorjeve in pogovarjali smo se o nadaljevanju Modrove *Mohorske bibliografije*. Pripravljen bi jo bil narediti po predhodnem dogovoru o denarnih okoliščinah sodelovanja. Za to žal nisva imela pooblastil, pri vodstvu pa tudi ni bilo primerno hitrega odziva na predlog, tako da je zadeva, žal, padla v vodo.

Pesniku, bibliografu, publicistu, prevajalcu iz mnogih jezikov in uredniku Marijanu Breclju *Primorski slovenski biografski leksikon*, katerega zvest sodelavec je tudi bil, v 3. snopiču leta 1976 namenja cele tri stolpce prostora in podrobno navede njegova dotedanja dela. Koliko vsega se je šele nabralo v času do njegove lanske smrti?! Čaka na študijski pristop. Veseli pa me, da so ga bratje frančiškani zaradi zaslug za obnovo Škrabčeve knjižnice na Kapeli posinovili in si mislim, da v večnosti ni daleč od asiškega ubožca.

Tone Kuntner

David Tasič

(1962-2019)

Dragi David!

Lipalca je kraj, ki ni zapisan na nobenem zemljevidu »nebes pod Triglavom«. Je pa kraj, ki ga dobro poznajo Horjulci kot v gozdno obrobje zamaknjen kot svoje vasi, kamor hodijo domačini po lesnih in poljedeljskih opravkih. Jaz pa tja hodim iz mesta v samoto, da se spočijem od hrupa sveta. Tja sem te pogosto vabil in tja sva večkrat načrtovala priti, nazadnje to jesen.

Dragi David! Odšel si, preden sva prišla skupaj na Lipalco. Zato se od tebe, ki si eden tistih, ki so **zanetili slovensko Pomlad** in **inicirali proces osamosvajanja**, poslavljam s pesmijo, ki sem jo hvaležen in žalosten zapisal v tvoj spomin.

Pa sva prišla

Pa sva prišla, dragi prijatelj,
v sanjski kraj te solzne doline,
kjer sva živela in delala zanjo,
da bi bila čim manj solzna.

V kraj, kjer vlada pristna ljubezen,
ne laž in pohlep in napuh,
kjer se ljudje nasmejanih lic
veselijo dneva ob prepevanju ptic.

V kraj, kamor si večkrat obljubil priti,
pa nisi nikoli prišel –
in kjer sem danes, brez tebe, David,
sredi mogočnih tihih dreves

zasadil drevesce v tvoj spomin.

Dr. Marija Klobčar

Koledovanje za svečnico

Koledarske šege so skozi stoletja doživljale različne spremembe. Večinoma so izhajale iz predkrščanskega izročila in jim je krščanstvo dalo novo vsebino, spreminjale pa so se tudi oblike praznovanj. Trdoživost predkrščanskega izročila in toleranca Cerkve do njih sta doživljali kritike predvsem v času reformacije, nekatere spremembe pa je v ljudska praznovanja, predvsem v koledovanja, prinesla tudi protireformacija. V okviru teh sprememb se je uveljavilo koledovanje za svečnico, ki s predkrščanskim obrednim izročilom na videz ni bilo neposredno povezano in je bilo namenjeno oskrbi cerkva s svečami.

Zbiranje sredstev za sveče je kot poseben ritual oziroma šega zaznamovalo predvsem bogatejšo Kranjsko. Sredstva za sveče so zbirali odrasli fantje ali možje; Valvasor jih je v opisu v *Slavi vojvodine Kranjske* imenoval »koledneke«, kar naj bi po njegovi interpretaciji pomenilo isto kot pevci. Izraz koledniki dotlej med preprostimi ljudmi ni bil znan in kaže na to, da je šega prišla iz cerkvenih krogov: druge obredne obhode so namreč ljudje poimenovali po njihovi vsebini oziroma funkciji.

Sam potek svečniškega koledovanja je dokazoval, da je zbiranje sredstev za cerkveno svečavo sčasoma postalo pomemben del družbenega in družabnega življenja. V posamičnih soseskah so se ob miklavževem zbrale skupine, ki so štele od šest do petnajst mož in odraslih fantov. Ti so, oboroženi s sabljami, kavli in drugim orožjem, z godbo in petjem odšli koledovat po vaseh in gradovih. Za nabrane darove so nakupili rumenega voska, iz katerega so izdelali sveče, pozneje pa so kupovali že narejene sveče.

Pomemben sestavni del šega je bila tudi sama namestitvev sveč na posebna stojala, potrebna za prenos v cerkev. Stojala s svečami so imenovali **stavnice**. Izdelovanje oziroma **vezanje stavnice**, ki je potekalo nekaj dni pred svečnico, je bilo svečano opravilo skupnosti, predvsem mladih: sveče so umetelno spletili, jih nameslili oziroma obesili na obroč na stavnici, jih povezali z drobnimi svečami, **voščenicami**, in okrasili. Koledniki so sprva iz nakupljenega voska izdelovali velike sveče, pozneje so v stavnice vpletali sveče različnih velikosti, zato so imele te bolj sestavljeno

Koledniki s stavnico na enem od ljubljanskih trgov (Valvasor, *Slava vojvodine Kranjske* VII., 1689, 473)

zgradbo in še več okrasja. Stavnice so okraševali z **lošem** oziroma **zlato peno**, s svilo, z zastavicami, zvezdicami in okrasjem, ki so ga izdelovali iz kuhane, posušene in na tanko narezane brezove gobe.

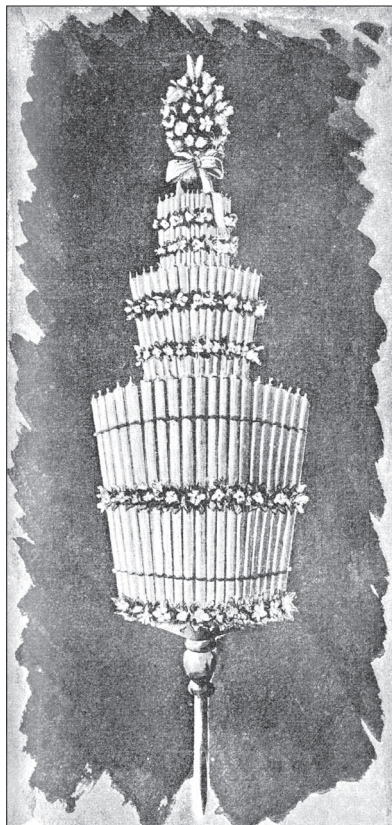
Stavnice so pripravljali v hiši imenitnejšega vaščana, predvsem v hišah županov ali cerkvenih ključarjev. Pomembna je bila tudi velikost stavnice: nekatere so bile tako velike, da sta jih težko obsegla dva moža. Na svečnico je vsaka soseska svojo stavnico v spremstvu godcev slovesno odnesla v cerkev, kjer jo je duhovnik blagoslovil, stavnica pa je nato ostala v cerkvi. Ponekod jo je v cerkev odnesel najmočnejši fant, na skritih poteh pa so mu pomagali drugi mladeniči.

Že v Valvasorjevem času se koledniki niso vedno vedli kot »otroci luči«: izražali in branili so čast svoje skupnosti, zato je ob srečevanju skupin iz drugih župnij prihajalo do spopadov. Šega zato ni bila deležna le odobravanj. Ščasoma so se spremenile tudi spremljajoče navade: koledniki na svoje obhode niso več hodili z godbo, temveč so le še peli, v začetku 19. stoletja pa tudi petja ni bilo več. Koledovanje za cerkveno svečavo je v tem času večinoma zamrlo; izdelovanje stavnice je bilo v začetku 19. stoletja živo še v vodiški in cerkljanski fari, najdlje, vse do leta 1850, pa se je ohranilo na območju velikih kmetij komendske okolice.

Koledovanje za cerkveno svečavo stavnice marsikje ni poznalo. Ponekod v Tuhinjski dolini so koledniki okrog božiča po kmetijah zbirali žito, ki so ga nato v cerkvi javno prodali; proti koncu 19. stoletja so namesto žita začeli zbirati denar. V Beli pri Špitaliču se je takšno koledovanje za cerkev ohranilo vse do druge svetovne vojne.

V najrevnejših območjih pa koledovanje za svečnico ni bilo namenjeno Cerkvi, temveč revnim: omogočalo jim je zbiranje darov za preživetje v težkih zimskih mesecih, ko niso mogli na dnino. To koledovanje se je uveljavilo predvsem v Prekmurju in v Halozah. V tem okolju pa za svečnico večinoma niso koledovali moške, ampak žene. Koledovanje revnih pa je bilo tesno povezano s petjem: revne žene, **sirotice**, so hodile po hišah in pele kolednice oziroma pesmi o svetopisemskem dogodku darovanja Jezusa v templju. Za petje so jih ljudje nagradili s posebnimi kruhki. Obdarovanje revnih je hkrati pomenilo dar za duše v vicah.

Po drugi svetovni vojni so bila koledovanja iz ideoloških in družbenih razlogov ukinjena. Med koledniškimi obhodi, ki so se kljub novim družbenim razmeram prikrito ohranjala, pa je bilo tudi svečniško koledovanje v Prekmurju: ena od revnih žena iz Žižkov je namreč, tako kot je veljalo za čas pred vojno, hodila po vaseh, od hiše do hiše, in pela. Prišla je tudi v urade in v tovarno. V hiši je stopila pred križ ali nabožno sliko in zapela pesem o Mariji, ki je prinesla Jezusa v tempelj, o svetem Simeonu in o simboliki luči, ki spremlja človeka ob krstu in ob odhodu s tega sveta. Če v prostoru, kamor je prišla, ni bilo nabožne slike ali križa, se je postavila pred Titovo sliko in zapela. Koledovanje za svečnico je tako v povojnem času v tem delu Prekmurja s tiho pesmijo simbolično premoščalo svetove.

Stavnica iz Žej pri Komendi iz sredine 19. stoletja (*Dom in svet* 1895, 91)

Renato Podbersič st.

Kar se Taljôn sméje, buə vriéme

Iz katere smeri prihaja lepo ali slabo vreme
v pregovorih na Goriškem in v Istri

Podnebne spremembe zadnjih desetletij so prinesle številne spremembe v ustaljeno in v stoletjih preverjeno ljudsko modrost na področju vremenske napovedi. No, kaj se je zares spremenilo, bo treba še empirično ugotoviti. Kljub temu lahko mirno ugotovimo, da spada ljudska vremenska pregovorna modrost med najbogatejše in najbolj pestre na tem področju. Zakaj je tako, ni težko ugotoviti: v času, ko ni bilo natančnih vremenoslovskih meritev, je bil od čim bolj točnega napovedovanja vremena, ki je izhajalo iz življenjskih izkušenj, v marsičem odvisen pridelek in z njim preživetje kmečkega življa.

Vreme je bilo mogoče zelo natančno opazovati z več zornih kotov: opazovanje nebesnih pojavov (kolobar okoli lune in lunini kraji, mavrica), naravnih pojavov (šumenje v borovem gozdu in odpadanje listja z dreves), ljudi (jok otrok, gosto klepetanje in prepir žensk), določenih živali (oglašanje srnjakov, petelina, čuka, žab, škržatov, let in zbiranje lastovic, pojav krtov, škorpionov, stonog, mravelj, pajkov, polžev in glist), vremenskih pojavov kot takih (močna rosa, zaporedna slana, sončni zahod v določeni barvi), pa tudi z vidika nebesne smeri, iz katere prihaja dež, ali pojavov, kot je bliskanje in grmenje ter veter, ki napoveduje takšno ali drugačno vreme.

Zaradi velikega bogastva vremenskih pregovorov nas v tem sestavku zanima predvsem smer, iz katere prihaja lepo ali deževno vreme, tudi ko gre za oglašanje zvonov, letal, vlakov in glasnih drobilcev kamenja v kamnolomih. Ker je Istra geografsko bolj razvejana zaradi gorate verige Slavnika in sosednjih vrhov, ki segajo tudi nad tisoč metrov nadmorske višine, in zaradi bližine morja ter njegovega vpliva na vremenske spremembe, so istrski vremenski pregovori bogatejši od goriških. Goriški izražajo klimo, ki ni tako pestra kot istrska, zato je bogastvo vremenskih pregovorov tu skromnejše.

Zapise za sestavek sem črpal iz osebno zbranega gradiva naslednjih krajev na Goriškem: Gabrje (Gab), Orehovlje (Ore), Peč (Peč), Sovodnje (Sov) in Vrtojba (Vrt); in v Istri: Dekani (Dek), Dol pri Hrastovljah (DpH), Golac (Gol), Gradin (Gra), Hrastovlje (Hra), Kastelec (Kas), Korte (Kor), Krkavče (Krk), Koštabona (Koš), Kozloviči (Koz), Medoši (Med), Novokračine pri Jelšanah na Notranjskem (Nok), Podpeč (Pod), Pregara (Pre), Puče (Puč), Sočerga (Soč), Sušak pri Jelšanah na Notranjskem (Suš), Sveti Peter (SvP) in Zazid (Zaz).

Napoved dežja

Dež iz določene smeri napovedujejo smer neba, veter, oblaki, bliskanje in grmenje, megla, šumenje v gozdu ali v smeri določenega hriba, oglašanje zvona iz določene smeri, letala pri vzletu z letališča, parnika na morju, vlaka (samo na Goriškem, ker Slovenska Istra nima vlaka), kamnoloma ali drobilca kamenja v njem. Ta skupina vremenskih napovedi je najobširnejša:

Ku blíska s Kúópra, je súknja mýókra, ku blíska s Társta, zmýəči dva pórsta, ku blíska z Mouřáža, ya páde dva yláža, ku blíska s Tinjána, zmýəči dva pjána, ku blíska səz Zázda, je mýókra ána brázda, ku blíska z Dýəla, je mýókro zə dva kýəla. Movraž je vas pri Gračišču na Kraškem robu, Tinjan hrib nad Škofijami ob meji z Italijo, Zazid vas na Kraškem robu nad Hrastovljami, Dol pri Hrastovljah pa pod Kraškim robom. (Zaz)

Ku blíska in yərmí z Mouřáža, je siyúrən dəš. (DpH)

Kádər blíšče od Társta, zmýəči dva pórsta, kádər blíšče od Kúópra, bo súknja mýókra. Velja za vasi pod Kraškim robom v Istri, oddaljene od Trsta v Italiji od 25 km do 30 km: Dol pri Hrastovljah, Hrastovlje, Podpeč, Bezovico, Loko in Predloko. (Hra)

Čə yərmí od Társta, bo zmóčilə zə dva pórsta. (Dek)

Kádər prídə dež iz Lúkyəce, nəpúni lókyouce. Lúkyəce (Lokvice) je ledinsko ime za doline pod Svetim Markom, pokopališčem nad Hrastovljami; lókyouce so majhne mlake. (DpH)

Ku prídə iz Társta, zmóči dva pórsta, ku prídə iz júya, zmóči dva plúya. (Soč)

S Társta dež zmúči dva pórsta, z júya dež zmúči ánu mətíko. (Kor)

Čə prídə z júya, zmúči zə dva plúya, čə prídə s Társta, zmúči sámə dva pórsta.

Jug pomeni reko Dragonjo v Istri, Trst je oddaljen 33,3 km. (Med)

Vítar ud Kópra, kóža čə bítí mókra. Od Golca do Kopra je 44,8 km. (Gol)

Kad je obláčno s Kópra, bu súknja mókra. (Gol)

Gre dež iz Kópra, bo bla súknja mókra. Rečejo v Kozlovičih pri Truškah v Istri. (Koz)

Dažd s Kópra, je súknja mókra. (Gol)

Dažd z Mun, ni mókar nánka sapún. Mune so vas v hrvaški Čičariji v severni Istri. (Gol)

Čə šumí u Lúkəšči, bo siyúrno dəš. Lúkišče je hrib nad železniško postajo nad vasjo Zazid, oddaljeno od Kopra 24 km. (Zaz)

Šumí u Plétcəh, u krátkin prídə deš. Pletce so hrib nad Hrastovljami v Istri. (Hra)

Sə čúje zyən iz Prebeníəya, je júyo, jútřə bo dəš. Prebeneg je vas pri Dolini pri Trstu v Italiji, 3,6 km oddaljena od Kastelca. (Kas)

Sə čúje zyən s Tinjána, je júyo, bo dəš. Tinjan je vas in hrib nad Škofijami (362 m). (Kas)

Kər sə čúje s Topolóyca zyun, bo siyúrno póršu dəš, in kádər sə čúje s Púədpəča, təkrət nə bo dýostí dážja. Topolovec je vasica ob hrvaški meji, Podpeč, vasica pod Kraškim robom nad Predloko, obe v Istri; 22,4 km in 4 km od Zazida. (Zaz)

Ko čúješ zvénce s Kárkovoč, bo dež. Zvonovi, ki se iz Krkavč slišijo v severovzhodne Puče, oboje v Istri 30 km iz Kopra, pomenijo južno vreme in dež. (Puč)

Ko čúješ zvénce z Momjána, bo siyúrno dež. Ko slišiš zvonove iz Momjana na hrvaški strani Istre čez reko Dragonjo v Puče na slovenski strani Istre (18,2 km), pomeni, da je južno vreme in se bliža dež. (Puč)

Ku čüješ zyun svéte Mandaléne, je daž blízak. Sveta Magdalena v Škuršici, nad Bričem, v župniji Momjan (Hr). Tedaj piha jugo in prinaša glas do Koštabone. (Koš)

Kádar čüješ zyun svéta Maydaléna, je bərz daš. Sveta Magdalena v Škuršici, čez reko Dragonjo nad Bričem, v župniji Momjan (Hr). Tedaj piha jugo in prinaša glas do Krkavč. (Krk)

Sə šlíši zyūən zəs Štándreža (Mírna, Bílji) – xǵmáli bo dəs. Štandrež je vas v zamejstvu, Miren in Bilje sta sosednji vasi Vrtojbe na Goriškem. (Vrt)

Je šlíšet' s Pəčasíal zyúónit', bo yotóvo dəž. Se sliši zvon iz Opatjega sela na Krasu, bo gotovo dež; od Peči pri Sovodnjah ob Soči do Opatjega sela je 10 km. (Peč)

Kər je šlíšet' šáldu zyonà, də zyóníju: »O, príje dəs, príje,« réčejo Səudanci na Léyarju. Legar je predel v zgornjih Sovodnjah ob Soči okoli lekarne. Zdaj jih že nekaj let ni več slišati verjetno zaradi pozidanih hiš, ki zapirajo kroženje glasu zvonov. (Sov)

Sə šlíši eroplán zəs Rónki áli ulák zəs Štándreža, xǵmáli bo dəs. Od Vrtojbe do Ronk v Italiji je okoli 19,1 km, s Štandrežem pri Gorici pa Vrtojba meji. (Vrt)

Se čüje túliti vapór ud Trsta, če bíti kakóvo slábo vríme. Golac v Čičariji je od Trsta v Italiji oddaljen 36,8 km. (Gol)

Túli vəpúór, bo yotúəvo dəs. Iz Orehovelj na Goriškem se sliši pisk ladje iz Tržiča, oddaljenega 20,1 km. (Ore)

Je čüt' vəpúórje, bo dəs. Glas parnikov prihaja do Kastelca z juga, iz Kopra (17,7 km) in Trsta (15,7 km) in napoveduje dež. (Kas)

Sə čüje bárce, je júyo, bo dəs. Tako se reče, ko se na Črnem Kalu in v okolici sliši parnike iz Tržaškega zaliva. (Kas)

Sə čüje bárko, ma bo siyúrno dəs, ki vleče. Se reče, ko se v Zazidu, vasi nad Kraškim robom, oddaljeni 31,9 km od Trsta, sliši parnik iz Tržaškega zaliva. (Zaz)

Ulák sə šlíši, úpejmo, də bo xǵmáli dəs. Vlak Trst–Gorica je od Orehovelj oddaljen 4 km. (Ore)

Čə je šlíšet' ulák u Səudnjeḡ, otrúóci bo dəs. Vlak Trst–Gorica v Sovodnjah ob Soči na Goriškem v sosednji Italiji je od Orehovelj oddaljen 4 km. (Ore)

Kər sə šlíši ulák, ku də bi tiaku po bərjáči, bo dəž. Vlak Trst–Gorica vozi ob robu vasi Peč na Goriškem. (Peč)

Sə čüje frəntójo véle s káve les, bo dəs. Slišati je drobilec kamenja iz bližnjega kamnoloma v Črnem Kalu v Istri. (Kas)

Ko čüješ kamnolóm, drúyi dan je siyúrno dəs. Kamnolom pri Sečovljah na hrvaški strani, ki se sliši v Sveti Peter pri Krkavčah v Istri, je oddaljen 10 km. (SvP)

Ku pride tən yúór nəd Múóvrəš in sə poblāči: ta je sigúrən dəs. Movraž pri Gračišču v Istri, nedaleč od hrvaške meje. (DpH)

Ku pride vétər s Pirána yor, je sigúrən dəs. Tako se reče, kadar piha veter iz 24,6 km oddaljenega Pirana proti vasi Koštabona v Istri. (Koš)

Od Mouiráža – tǵəča, od Lúkyəce – póyne lókoḡce, s Társta – súknja mǵókra. Movraž, vas nad Kraškim robom, Lokvice, toponim za doline pri Hrastovljah – oboje v Istri; oddaljenost 12,4 km. (DpH)

Ku če kej zmǵúóčit' mǵəre prič dəs səz Smǵəkoḡce. Smokvica, vasica pri Gračišču v Istri, severno od Dola pri Hrastovljah, oddaljena 11,6 km. (DpH)

Če pride saz Smuakouce, napuni luokouce, če pride saz Társta, zmučí dva pársta, če pride saz Kuópra, bo súknja muókra. Iz Smokvice do Tersta je 34,5 km, do Kopra 19,1 km. (DpH)

Kádər ɣre máyla z Mouzáža ɣuòr, bejž dāmóu. Zazidu nad Kraškim robom nad Hrastovljami v Istri se bliža neurje; od Zazida do Movraža je 10 km. (Zaz)

Ča sa máyla rəspršəna po Ipáuski, bo dāš. (Ore)

Ča je mála nā Preváli, u štirnudvéjstix úrəx bo dāš. Preval nad Ločnikom pri Gorici v Italiji, iz Orehovelj pri Mirnu, oddaljen 12 km. (Ore)

Kádər je nā Kuəjskin máyla, u uósənnuštírdəsiétix úrəx bo dāš. Iz Vrtojbe do Kojškega v Brdih je 18,6 km. (Vrt)

Je bla máyla u Brdəx, bo dāž. Od vasi Peč pri Gorici do goriških Brd je 14,6 km. (Peč)

Kádər se Ğərmôdina nakərmóući, tákrat buə dež. Kadar se zatemni Grmadina, hrib na hrvaški strani, nasproti Novokračinam pri Jelšanah, bo dež. (Nok)

Kádər íma Vísoč (Ğərmôdina) kápo (klabúk), tákrat buə še dež. VISOČ in Grmadina sta hriba na hrvaški strani, nasproti Novokračinam pri Jelšanah. (Nok)

Kádər zəs svíate Kataríne čúješ, da šumí, bėjži – buə dež. Sveta Katarina je hrib nad Novokračinami pri Jelšanah (675 m). (Nok)

Kádər je od Kuəpra oblák, buə dež. Od Novokračin do Kopra je 71 km. (Nok)

Pélte kuəlcə pot stríəxu, kə sa jəsni s Krása, bo dāš. (Ore)

Sə zdiyáva myla nā Preváli, u štirnudvéjstix úrəx bo líəpo urémo. Dviganje megle na Prevalu pri Ločniku pri Gorici, oddaljenem 12 km od Orehovelj na slovenski strani, napoveduje lepo vreme. (Ore)

Ča sa jəsni pər Krási, je tríəba stávit' kuəlcə pot stríəxu. Kmalu bo deževalo. (Ore)

Ča sa svíati s Kuópra, bo ret muókra. (Vrt)

Sə svíati od Kuópra, bo lúža póuma. (Peč)

Kádər píxa jux, je ɣvíšən dāš. Jug je v smeri Krasa, Kopra. (Vrt)

Kádər vídiš, də ɣráju čərni obláki čríaz Úšje, bėjži pod stríəxu, kə bo xítro dāš. Ušje je predel gozda nad Rubijami, ob poti Sovodnje–Vrh Svetega Mihaela pri Gorici. (Gab)

Téčmo, kə žíə šumí Úšjeɣ. Šumenje je pomenilo skorajšnji dež. (Peč)

Napoved toče

Pregovorov, ki napovedujejo točo, ni ravno veliko, so pa enakomerno razdeljeni na Goriško in Istro:

Če pride dež s Társta, nāmúći zémľjo zə dva pársta, če pride dež z júya, nāmúći zémľjo zə dva plüya, če pride dež s Pirána, pride tóča, če pride dež zəs usxóda, ostáne təkú, kur je. Zahodni veter prinese točo. (Puč)

Če pride dež iz Mouzáža, je tųəča siyúrna; tən je máti ud tųəče. (DpH)

Ča šumí duól čríaz Úšje, bo ɣotųəvo tųəča. (Gab)

Ča políati šlíšiš zyūən od Svíatə Ğuórə, bo tųəča. Od Gabrij pri Sovodnjah ob Soči do Svete Gore je 19,8 km. (Gab)

Napoved burje ali vetra

Burjo se na Goriškem napoveduje po obliki raztrganih oblakov v Vipavski dolini in po glasu zvona v sosednji vasi; v Istri pa po glasu zvona:

Sə čúje zyūn z Rəčitoŭca, bo búrja. Od Zazida do Rakitovca je 5,3 km. (Zaz)

Čə sə vidi γuór prúəti Ájdušni, Ipávi, obláčkə, viétrəncə, bo šie dūostí búrjə, an tųə bo slábo zə píču zə nášu žváu; kədáj bo kej poγánjəlo? (Ore)

Čə sə viétrəncə nət Ipávu, bo búrja. Megle v smeri Vipave napovedujejo burjo. (Ore)

Šlíšmo zγuən zəs Štándreža, bo síəvərní víəťəť. Od Orehovelj do Štandreža (It) je 5,4 km. (Ore)

Mešana napoved

V to skupino spadajo pregovori, ki na podlagi smeri, iz katere prihajajo oblaki, se bliska, grmi ali se temni, iz katere piha veter ali burja, se sliši zvon, vlak ali parnik, napovedujejo različne vrste vremena:

Ku blíska s Topolúca, bo sódra, ku blíska z Briča, je siγúrən daž, ku blíska s Pirána, je tüča (temporál), ku blíska s Társta, je šúša. Od Koštabone do Topolovca je 28 km, do Briča 7,4 km, do Pirana 24,6 km in do Trsta 29,5 km. (Koš)

Čə blíska s Kųópra, bo rítka mųókra, an čə Furlánka zdíγne krílo, bo líəpo uriémo drúγi dan. Napoved velja za Gabrje na Goriškem v Italiji: Koper je južno, Furlanka = Furlanija pa zahodno. (Gab)

Ko γərmí od mórja, príde nevíχta, ko γərmí od júya, príde dóbar daž, ko γərmí od búre (sévera), je več nevárno tóče. (Pre)

Ku príde iz Grádina áli s Kųópra, mi jémemo daž, ku príde s Krása, mi ga níməmo. Od Sočerge do Gradina v Istri je 6,4 km, do Kopra 22 km; s Krasa pomeni s hrvaške Istre nekaj km vstran. (Soč)

Iz Sociərba usé fərdíərba, s Társta nə dva pərsta, od júya nə dva plúya, s Klənčíca zə dva lončíca. Iz Socerba (15,9 km iz Trsta) prihaja nevihta s točo; Klančič je toponim za kal pod Kraškim robom, kjer izvira dobra voda; iz te smeri pride malo dežja – za dva lončka. (Kas)

Ku príde ud búrje, je navádno tóča, nə bo zmóčilo nječ, ku príde z júya, bo zmóčilo. (Soč)

Ku sə bləčí s Pirána, bo daž, ku sə bləčí s Pomjána, ni dážja. Od Koštabone do Pirana je 24,6 km, do Pomjana pa 7,2 km. (Koš)

Ku s Škúršice píše, bo šúša. Skuršica je vas pri Briču, čez reko Dragonjo, na hrvaški strani, oddaljena od Koštabone 8 km. (Koš)

Dóker íma Vísoč kápo, ne bųə lépeya vreména. Visoč je 756 m visok hrib južno od Novokračin pri Jelšanah. (Nok)

Slábo vriéme príde z Lísca. Lisac je hrib na Hrvaški nad Novokračinami, 4 km iz Jelšan. (Nok)

Obláki k mórú, kúla va yóru, obláki u Kranj, kúla va panj. Če se oblaki pomikajo od Sušaka, vasi severovzhodno od Jelšan, k morju v smeri proti Reki na Hrvaškem, pojdi z vozom v goro ali gozd, ker bo lepo vreme; če se oblaki pomikajo proti Kranju, proti notranjosti Slovenije, spravi voz pod streho, ker bo dež. (Suš)

Kər se pərpráulja vétér i záčne púχat' od Golačíca i se pərpráulja neγrje, i se píγje obráča, bųə dež. Golačič je hrib nad Novokračinami pri Jelšanah. (Nok)

Kər je pəršlo z Golačíca škúru, γərdə, smo se báli, smo zγoníli prųəti tųəči zéli žíəγən i zapálili pred χíšo. Golačič je hrib nad Novokračinami; žíəγən so oljčne vejice, blagoslovljene na cvetno nedeljo. (Nok)

Čə čəš víədəť, kášno urémo bo, poyládi nə Prevál. Preval nad Ločnikom pri Gorici v Italiji. (Ore)

S Krása yra búrja, to bo drúyo urémo. (Ore)

Ku smo čúli zyon iz Pəryáre, də je zyónu lépo, kuj də bi bíu u Sočéryi, smo ználi, də rok dan, dva, bo daš; ku smo ya čúli pa iz Moýráža, smo rékli: »Dánas, jútře bo búrja.« Veter iz Pregare (7,8 km od Sočerge) prihaja z juga, veter iz Movraža (8 km iz Sočerge) pa od vzhoda. (Soč)

Ko sə čúje zyun s Kaštéla, sə blíža deš, ko sə čúje zyun səs Kort, bo búrja. V Medoš pri Kortah nad Izolo v Istri zvonjenje iz južnega Kaštela (Hr, 10 km) prinaša sporočilo o bližajočem se dežju, zvonjenje iz bližnjih Kort (1 km) na vzhodu pa sporočilo o bližnji burji. (Med)

Zyuni pər Bərtəših, sə byə spremenilo vriéme. Kadar je slišati zvon iz Bertokov pri Kopru v Dekane (4,7 km), se bo menjalo vreme. (Dek)

Sə šlíši s Pəčəsial zyonénje, to bo drúyo urémo. Oglašanje zvonov iz Opatjega sela na Krasu prinaša v nižje ležeče Orehovlje (9 km) pri Mirnu sporočilo o bližnjem dežju. (Ore)

Šlíšiš zyūn u Sáūdni (z Rúpə), sə blíža drúyo urémo. (Ore)

Kər šlíšiš zyonénje z Rúpə, zəs Sáūdni, sə bo mánjalo urémo. Kadar se sliši zvonjenje iz Rupe in Sovodenj, dveh zamejskih vasi na Goriškem, v Orehovlje na slovenski strani (4 km ali 7,5 km), se bliža dež. (Ore)

Kódər se čúje cuχ zəs Šapján, tákrat byə drúyo vriéme. Prišla bo odjuga in z njo dež; od Novokračin pri Jelšanah do Šapjan (Hr) je 8,8 km. (Nok)

Napoved lepega vremena

Zgodba o »Furlanki, ki dviga krilo« in s tem napoveduje drugi dan lepo vreme, je navzoča tako na Goriškem kot v Istri, saj vremenski pojavi v Furlaniji vplivajo na obe pokrajini:

Fərlánka je zdíyənla kúótlo, jútři bo vréme. Se reče, če je pred sončnim zahodom jasno nebo v smeri Furlanije. (Kas)

Furlánka je zdíyənla kúətlə, jútři bo uréme. (Dek)

Furlánka je zdíyənla kótlo, jútře bo lépo vréme. (Soč)

Furlánka je zdíyənla kótulu, bo uriémo. (Vrt)

Je Furlánka uzdíyənla krílo, jútře bo líəpo uriémo. Tako se reče, kadar v Gabrjah dežuje ali je oblačno, proti Furlaniji pa se sveti. (Gab)

Fərlánka je zdíyənla krílo, sə bo vremenilo. (DpH)

Bo lépo vréme, kə je Fərlánka zdíyənla krílo. (Pod)

Kər zdíyne Fərlánka krílo γuór, tábot bo vréme. (Zaz)

Čə Furlánka uzdíyne krílo, bo drúyi dan líəpo uriémo. (Gab)

Jútře bo líəpo urémo, Furlánka dviyúje krílo. (Peč)

Láχinja zdíyáva krílo, bo pəršlo urémo. Tako se reče, ko se dvigajo megle v Furlaniji. (Ore)

Kər se Taljōn sméje, byə vriéme. Kadar se jasni iz smeri Italije, Trsta, bo lepo vreme. (Nok)

Védro ud Trsta, sútra če bítı vriéme. (Gol)

Védro iz Tərsta, sə pərpəúlja lépo vréme. (Soč)

Védro iz Tərsta, jútře je lépo vréme. (Gra)

Je zapíχou víətər s Kləncíča, zdej bo vréme. Veter s Klančiča, pobočja na severni strani vasi Kastelec pri Črnem Kalu v Istri, prinaša lepo vreme. (Kas)

Kódər yra eroplán podniévi an nərdi čərtu, je γvíšno šiə nəpréj líəpo uriémo. (Vrt)

Ot ɣuər (muərja) ɣərmì, bo líapo uriémo. (Vrt)

Zjútra crjéno súnce – do tri dan dažd, zvéčer crjéno súnce – drugi dan lípo vríme. (Gol)

Sporočilo pregovorov o vremenu

Sporočajo nam, da so bili naši predniki zelo dobri in vztrajni opazovalci narave (gozdov, hribov, morja, živalstva, sončnega vzhoda in zahoda) in njenih vplivov na vreme. To opazovanje so prelili v vremensko napoved ali pregovore, kar jim je pomagalo pri ugotavljanju najboljših pogojev za vsakdanje, predvsem kmečko delo – v končni fazi jim je to pomenilo preživetje. Nadgradnjo narave pri vremenskih pregovorih pomeni poslušanje močnejših zvokov v njej, pogojenih s smerjo vetra: to so glasovi vetra v gozdu, zvona, parnika, vlaka, danes letala in drobilca kamenja v kamnolomu. Iz njih so sklepali na spremembe vremena. In še nekaj: vremenska modrost je izredno filigranska, namenjena makro- in mikrolokaciji, za širše medkrajevno in zelo ozko, vaško območje. Vse to je sad zraščnosti z naravo, v kateri in s katero je človek, naš prednik, živel; in sad osebnega vlaganja v to opazovanje – brez vsakega tehničnega instrumenta. Klobuk dol pred takimi vremenoslovci!

Slovarček narečnih besed

Ájdušna Ajdovščina, *an* in, *bárce* barke, *bejž*, *béjži* pojdi, *bəjác* dvorišče, *blāci* sà se oblači, *blíšce* bliska, *blízak* blizu, *bo bla*, *bu*, *bu bla*, *büə*, *če bítì* bo, *búra* burja, *crjéno* rdeče, *cux* vlak, *čríaz* čez, *čúje se*, *čúje sà* se sliši, *čúli smo* smo slišali, *čút'* slišati, *dánas* danes, *daž*, *dažd*, *deš*, *dəš* dež, *də* da, *do tri dan* v treh dneh, *dóbar* dober, *dóker* dokler, *duól* spodaj, *eroplán* letalo, *fərdíarba* pokvari, *Fərlánka* Furlanka, *frəntójo* drobilnik kamenja, *ɣra* gre, *ɣráju* gredo, *ɣuəra* gore, *ɣvíšən* gotov, nedvomen, *ɣvíšno* gotovo, nedvomno, *ɣmáli* kmalu, *i* in, *Ipáva* Vipava, *jémemo* imamo, *jux* jug, *jútre* jutri, *kad*, *kədər*, *kər* kadar, *kakóvo*, *kášno* kakšno, *káve s* iz kamnoloma, *kej* kaj, *kə* ker, *kədáj* kdaj, *klabúk* klobuk, *ku* če, kakor, *küəlcə* kolesce, *kótla*, *kótula*, *küətla* krilo, *kúla* kolesa, *kur* kakor, *Láxinja* Italijanka, *les* sem, semkaj, *lípo* lepo, *lonćíc* lonček, *lúókoŭce* lokvice, *ma* a, ampak, pa, vendar, toda, *mókar* moker, *móre* morje, *nánka* niti, *nakərmóući* zatemni, *nə* kakšna, *nəmúći* namoči, *nəpúni* napolni, *nət* nad, *nječ* nič, *ot* od, *panj* streha, *pélte* peljite, *pər* pri, *pərpráulja sə* pripravlja se, *pəršlo bo* bo prišlo, *pəršlo je* je prišlo, *pəršu bo* bo prišel, *píča* krma, *pírje* listje, *píše* piha, *pján* nadstropje, *plüŷ* plug, *poblāci sə* se pooblači, *poyládi* poglej, *pot* pod, *póma* polna, *prić* priti, *prije* pride, *púxat'* pihati, *s*, *səs*, *səz* iz, *sapún* kopača, *sigúrən*, *sigürən* gotov, nedvomen, *súnce* sonce, *sútra* jutri, *šáldu* zelo, *škúru* temno, *šlíšət'* slišati, *šlíši sə* se sliši, *šlíšiš* slišiš, *štirnudvéjsti* štiriindvajset, *šüša* suša, *tábot* tokrat, *Taljôn* Italijan, *téčmo* tecimo, *temporal* nevihta, *takú* tako, *tən* tam, tja, *tiəku* tekel, *tüča* toča, *ud* od, iz, *uósənnuštírdəsiét* osemindvajset, *úpejmo* upajmo, *usxód* vzhod, *uzdíŷanla je* je dvignila, *uzdíŷne* dvigne, *va* v, pod, *vapór*, *vəpuór* parnik, *već* že, *véle* prav, *vəpuórje* parnike, *viétrəncə* vetrnice, *vítar* veter, *urémo*, *uriémo*, *vríme* vreme, *vremenílo sə* *bo* zjasnilo se bo, se bo naredilo vreme, *zapálili* sežgali, *zdej* sedaj, zdaj, *zdiŷáva sə* se dviga, *zdiŷanla je* je dvignila, *zdiŷne* dvigne, *zéli* vzeli, *zəs* iz, z, *zɣon* zvon, *zɣonə* zvonove, *zɣonénje* zvonjenje, *zɣoníju* zvonijo, *zɣoníli smo* smo zvonili, *zɣuən*, *zɣun* zvon, *zɣúonit'* zvoniti, *zjútra* zjutraj, *žíəŷən* blagoslov, blagoslovljene vejice, *žváu* živina.

Dr. Primož Kuret

Hugo Wolf – nemški umetnik slovenskih korenin

Ob 160-letnici rojstva

Hugo Wolf danes velja za enega izmed velikanov svetovne glasbe. Njegovi predniki so se pisali Volk in živeli v Šentjurju, kjer je Hugovega pradedu kaplan pomotoma (?) vpisal kot Wolfa, kar po slovensko pomeni volk.

Pozneje se je družina preselila v Slovenj Gradec, ki je bil v Wolfovem času majhno mesto z okoli 2000 prebivalci. Njegovo lepo okolico je že v srednjem veku opeval minezenger Wolfram von Eschenbach. Med prebivalci je bilo 291 obrtnikov, med njimi 4 usnjarji pa kar 57 gostilničarjev in dve pivovarni! Najstarejše nemško kulturno društvo – moški zbor – je bilo ustanovljeno 1851, priljubljeno je bilo domače muziciranje. Tudi oče Filip Wolf, eden od štirih slovenjgraških usnjarjev, je po delu rad muziciral in imel doma kar majhen ansambel. Oče je bil tudi sinov prvi glasbeni učitelj. Učil ga je igranja na violino in klavir. Sin je hitro napredoval. S šestimi leti je prvič javno nastopil. O mladem Hugu Wolfu je pripovedoval šolski

svetnik Georg Kaas prvemu Wolfovemu biografu Ernstu Descayu: »Pred očmi mi je kot fantek majhne, čokate postave, polnih lic in plavih las. Začudila me je njegova resnost. Govoril je mehko in zavlečeno, s slovenskim prizvokom kot običajno otroci nemških staršev na slovenskem govornem področju.« Leta 1867 je družino prizadela huda nesreča, ko je hiša pogorela in so za obnovo porabili vse prihranke. Z desetimi leti so Huga vpisali v nižjo gimnazijo v Gradcu, šolanje je nadaljeval v Št. Pavlu na Koroškem, a ga je kmalu prekinil. Vzrok je bila njegova trmoglavost. Preden naj bi ga iz šole izključili, je sam izstopil. Tako je Hugo Wolf

Hugo Wolf (1860–1903); vir: Wikipedija

v svojem življenju dokončal samo štirirazredno osnovno šolo v Slovenj Gradcu. Petnajst let stari Hugo je jeznega očeta prepričal, da ga je pustil na Dunaj, kjer je na konservatoriju študiral klavir, harmonijo in kompozicijo. Tudi tu ni dolgo zdržal in so ga po enem letu enostavno odpustili. Oče je zahteval, da se vrne domov, Wolf pa je na Dunaju stradal in vztrajal ter komponiral. Že v prvem dunajskem letu se je navdušil za Wagnerjevo glasbo in začel študirati njegove partiture.

Istočasno je na dunajskem konservatoriju študiral tudi Gustav Mahler, s katerim sta nekaj časa celo skupaj stanovala. Vendar sta se kmalu sprla zaradi pravljične opere, za katero je dal idejo Wolf, Mahler pa je napisal libreto v enem dnevu in ga pokazal Wolfu, ki je videl, da ga je Mahler prehitel. Njuna pota so se razšla, prav tako njuni umetniški nazori. Pozneje, ko je bil Mahler že direktor dunajske Dvorne opere, sta se spet usodno srečala in sprla.

Za Wolfa je bila glasba »kot jedača in pijača«. Komponiranje, ki se mu je večkrat trudoma posvečal, je zanj pomenilo življenje. Ob tem ni zanj obstajala nobena druga stvar. Leta 1878 se je zaljubil v Vally Franck, površno, vendar inteligentno in očarljivo profesorsko hčer, ki je bila od Wolfa štiri leta starejša. Ko je odšla z Dunaja, so nastala njegova prva pomembna dela. Besedila, pretežno Heinejeva, so bila predvsem o temi nesrečne ljubezni. Preživljal se je kot svobodni skladatelj, bil večkrat lačen kot sit. Tri leta je pisal kritike za list *Wiener Salonblatt* (1884–1887), kjer je napadal zlasti Brahmsa, Jude in se nasploh v javnosti precej onemogočil. O neki svoji kritiki piše sam, kako je nastala: »Recenzijo sem po popivanju pri gospe R., kjer sem sam spil pol steklenice viskija in bil od tega napol pijan, napisal v času od dveh ponoči do jutra. Da v takih okoliščinah ni prišlo na svetlo kaj posebnega, ni težko razumeti.« V popoldnevih je posedal po kavarnah in študiral »antiko na klasičnih fiziognomijah čeških kuharic in slovaških pestunjev, ki, uživa svobodo prostega dne, krasijo Ring«, piše na drugem mestu.

S sedemnajstimi leti se je okužil v dunajskem bordelu, kamor ga je vzel njegov mladostni kolega, ki je tam ob večerih igral. Za honorar si je lahko izbral eno izmed dam. Nekega večera je vzel Wolfa s seboj in mu »odstopil honorar«, da bi mladenič postal mož. Tega večera se je Wolf okužil, posledica je bila spolna bolezen, zaradi katere je leta 1903 tudi umrl. Njegov kolega je umrl tri leta za njim, prav tako v nekem sanatoriju.

Kot skladatelj se je posvetil predvsem samospěvu in nastala je vrsta zbirk, večkrat trudoma, sledila so obdobja depresij, nato je ustvarjalnost spet izbruhnila na dan. Pomanjkanje tehničnega znanja se ga je držalo vse življenje in kljub vsej genialnosti njegove glasbe so ga od dirigenta Hansa von Bülowa do skladateljev Richarda Straussa, Gustava Mahlerja in Igorja Stravinskega označevali za »diletanta«.

»Novi zvok«, h kateremu je našel pot sredi osemdesetih let, je nastal po prekinutvi razmer z Vally leta 1881. Glasba je postala medij njegove bolečine. O eni takih nočnih vizij govori tretji zbor na Eichendorffovo besedilo: »Leta ko piš minevajo / in samega me puščajo, / svet je pozabil name, / ti pa kot čudež si prišla.«

Poleti je prišel domov, vendar so ga ozke domače razmere preveč utesnjevale, da bi dalj časa zdržal. Svojih slovenskih korenin se ni zavedal, doma so

govorili nemško in sam je bil docela vraščen v nemško kulturno sfero. Še med svojim življenjem je veljal za najpomembnejšega ustvarjalca iz nemškega kulturnega kroga na Štajerskem. Nad njim so bili navdušeni predvsem nemški prebivalci. Njegova dela so izvajali na koncertih Filharmonične družbe v Ljubljani in v Celju. Politične razmere so se ga dotikale bolj od daleč. Živel je na svetovljanskem Dunaju in se posvečal glasbi. O njegovi glasbi sta od Slovencev pisala Lajovic in Krek, ki je napisal, da je »takšna, da se večini slovenskega občinstva še sanja ne«.

Novembra 1881 je dobil zaposlitev kot drugi kapelnik v Salzburgu, vendar je po dveh mesecih doživel polom in se vrnil na Dunaj. Junija se je seznanil z družino Köchert, ki mu je poslej vedno stala ob strani. Po hudi psihični krizi v drugi polovici leta 1883 se je trudil napisati programsko simfonijo po Lisztovem zgledu, kateremu je 6. aprila 1883 preigral nekaj svojih pesmi. Lisztu so pesmi tako ugajale, da ga je objel in poljubil na čelo. Z vso močjo ga je pritegnila Kleistova *Pentizileja*, vendar so mu jo ob preizkusu novosti Dunajski filharmoniki pod vodstvom Hansa Richterja odklonili. »Moja Pentezileja? Ne; Pentezileja nekega blazneža, cepca, šaljivca ali kar koli hočete, moja Pentezileja pa to ni bila,« je napisal v pismu domačim. Vemo, da je Wolf na nekorektnosti v izvedbi reagiral z napadi besa, ki so jih nekateri razlagali za napade epilepsije. »Nabit sem kot dinamitna bomba in gorje tistim, ki so si nakopali mojo jezo! Le kaj mi mar, če pri tem še sam zletim v zrak, kajti vse predobro vem, da bo moj izstrelek vsem tistim, ki so me tako hudo razdražili, pomagal k hudiču; naj jih cvro v peklenskem žveplu in potopijo v zmajev strup – prisegel sem jim maščevanje!« V takem besu je hotel dirigenta Hansa Richterja poklicati na dvoboj. Prijatelji so mu to preprečili. Zato pa ga je napadal v *Salonblattu* in mu očital, da je njegova »servilnost uničila dunajsko koncertno življenje«. Kot povsod je bil tudi tukaj Wolf brez mere!

Depresije so se vrstile in šele na pomlad 1887 je v liriki Josepha von Eichendorffa našel navdih za komponiranje. Vmes je nastala *Italijanska serenada* za godalni kvartet, ki ji je botrovala Eichendorffova pripoved *Iz nepridipravo-vega življenja* (*Aus dem Leben eines Taugenichts*). V čas, ko se je ukvarjal z Eichendorffom, je prišla vest o očetovi smrti. Kljub ne vedno neproblematičnim odnosom z njim ga je vest močno potrla. Poleg tega je opustil svojo kritiško dejavnost, zato pa so se spet vrstile depresije. Januarja 1888 se je z Dunaja preselil v Perchtoldsdorf, v poletno hišo družine Werner, kjer je bilo življenje cenejše. Sprva se tu ni dobro počutil: »Kako tu trpim, se ne da popisati, in ker prav zdaj v mojo sobo veselo sije sonce, nočem priklicati črnih senc, ustno pa boste o vseh teh grozah kar najnadrobneje poučeni.« Že februarja pa ga je zajel nov ustvarjalni nemir, ko ga nihče ni smel motiti in je izrecno prepovedal vse obiske. Nastala je vrsta samospevov na besedila pesnika Mörikeja. Pesnik ga je navdušil: »V kakšne ekstese se da potegniti njegova muza, kadar obrne svoje obličje k demonični strani resnice! /.../ Kakšna krčevita iskrenost, kakšno polteno sladostrastje ob neprijetnostih govori iz neponovljivih stihov: ›Spomin smehlja mi podaja grenke / čarobne čaše, sladke, omamljive; / jaz željno pijem muke poželjive‹ (*Obisk v Urachu*). To je napisano s krvjo, in take tone zna ubrati samo ta, kdor je – trpeč – zmožen prepustiti svoje najgloblje bistvo kakemu globoko resničnemu občutju.« Zadnja, triinpetdeseta Mörikejeva

pesem je nastala konec novembra 1888. Zdaj se je Wolfu ob spoznanju o svoji ustvarjalni moči »divje mudilo«. Uglasbil je kar 26 Goethejevih pesmi.

Dunajsko Wagnerjevo društvo mu je naklonilo podporo, spoznal se je z Josephom Schalkom in tenoristom Ferdinandom Jägrom, ki je pomembno prispeval k popularizaciji njegovih pesmi.

Wolf je živel v večnem strahu, da bo njegove produktivnosti konec. Zanj je bila to »strahovita misel, ki mi pogosto pripravlja kar najbridkejše ure in me bo spravila še na rob blaznosti. Takrat moram zbrati vso svojo moralno moč, da ne podležem takim demoničnim prišepetavanjem. Kako strahotna usoda za umetnika, da ne zna povedati čisto nič novega!«

Potovanje po Nemčiji 1890 mu je prineslo znanstva s številnimi pomembnimi glasbeniki, končal je cikel *Španska pesmarica* in delal načrte za opero. Doživel je uspeh v Mannheimu, kjer je Felix Weigartner izvedel oratorij *Božična noč*, končal je *Italijansko pesmarico* in priredil *Italijansko serenado za orkester*.

Decembra 1891 je vir ustvarjalnega navdiha za več kot tri leta presahnil. To je za Wolfa pomenilo katastrofo. »Kako trpim v tem nenehnem brezdelju, sploh ne morem popisati! Najrajši bi se obesil na prvo najboljšo vejo kake češnje, ki so zdaj v polnem cvetju ... Pavziranje brez konca in kraja med dela že čisto neumnega.« Koncertna turneja leta 1894 mu je prinesla prva velika priznanja: »Navdušenje nad mojimi deli postaja prava epidemija!« je ugotavljal. Sledili so koncerti njegovih del na Dunaju in v Gradcu in leta 1894 je uspel z *Vilinsko pesmijo* in *Ognjenim jezdecem* na Dunaju.

V tem času sta Pietro Mascagni in novi slog verizem navduševala občinstvo opernih hiš po vsej Evropi. Wolfa sta pritegnili dve noveli španskega pesnika Pedra de Alarcóna: *El sombrero de tres picos/Trirogelnik* in *El niño de la bola/Otrok na krogli sveta*. Zadnja je postala predloga njegove opere Manuel Vanegas, ki pa je ni dokončal. Delo je prekinil zaradi nemogočega libreta. Zato pa je januarja 1895 sprejel libreto Rose Mayreder *Koregidor*, ki ga je pred leti že odklonil. Opero je začel nato komponirati na Dunaju le dan pred svojim 35. rojstnim dnevom, aprila pa se je preselil v Perchtoldsdorf, kjer je nastalo prvo dejanje in del drugega. Z delom je nadaljeval najprej na Dunaju pri Rosi Mayreder in nato na Tirolskem, kjer mu je ponudil gostoljubje baron Lipperheide. Delo je končal v slabih štirih mesecih, kar pomeni izjemen umetniški in fizični dosežek.

Opero so najprej zavrnili na Dunaju, nato pa izvedli pod ne posebno srečnimi okoliščinami leta 1896 v Mannheimu. Notni material je prispel zelo pozno in bil poln napak. O nekaj dneh skušenj je Wolf pisal: »Tukajšnje gledališke razmere se mi studijo, vsa ta tolpa od kapelnika do zadnjega statista ni nič prida in sem te štorije sit že prek glave.« Prepričan je bil, da se bo stvar slabo končala. Kljub temu je izvedba pomenila uspeh. Po zadnjem dejanju so ga na odru stoje počastili z ovacijami. Žal se je sezona iztekala in *Koregidor* je doživel samo še eno ponovitev. Dirigent je s to sezono gledališče zapustil, novi dirigent Reznicek pa v jeseni ni kazal zanimanja za Wolfovo delo. Opere tudi ni prevzelo nobeno drugo gledališče, kljub temu da kar prši domislekov. Dosežek je čudovita glasba z mnogimi kompozicijsko-tehnično rafiniranimi detajli, ki jim manjka morda bolj srečna izravnava med liričnimi in dramatičnimi elementi.

Leta 1896 se je preselil v svoje stanovanje na Dunaju in poleti je zdravnik odkril simptome progresivne paralize. Nastali so samospevi na Reinickova in Byronova besedila, leto pozneje na Michelangelova. Aprila tega leta (1897) so na Dunaju ustanovili Društvo Huga Wolfa. Videti je bilo, da bodo opero uprizorili na Dunaju, kjer je postal direktor Dvorne opere Wolfov mladostni prijatelj Gustav Mahler. Kot piše v svojih pismih, je bil z Mahlerjem »pogosto v zelo prijateljskih stikih«. Bil je prepričan, da se mu odpira »rožnata prihodnost«. Res je Mahler v pismu svoji prijateljici Nathalie Bauer-Lechner omenil, naj Wolfu sporoči, da mu pošlje svojo opero, »če je noče ali ne more spraviti na oder kje drugje«. Mahler ji je zatrdil, da bo dosegel izvedbo, »če se mu bo zdela izvedbe vredna«, in dodal: »Tega zadnjega mu ni treba povedati, ali pa odeni to v malce dvoumno obliko ...«

Wolf se je zdaj spet lotil opere *Manuel Vanegas*. Opero je začel komponirati z velikim navdušenjem in navdihom. »Besnim kot vulkan!« Potem pa je dejansko počilo. Ko je Wolf obiskal Mahlerja, da bi podpisal pogodbo za izvedbo *Koregidorja*, je Mahler preklical obljubo, češ da ima boljšo repertoarno rešitev z Rubinsteinovo opero *Demon*. Sledil je hud spor in izbruh bolezni. Wolf je zatrjeval, da je postal on direktor opere. Za osebje je pripravil govor, ki ga je prebral na glas in »v katerem je na koncu pokazal kapelniku Mahlerju vrata. Ob tem je pokazal diabolično veselje, da je omenjenega vendarle lahko zrušil.« Prijatelji so ga spravili v umobolnico. Wolf se je čutil sramotno izdanega. Paraliza, ki je izbruhnila, je kazala simptome manično-ekspanzivne oblike. Wolfa so obsedle misli na gigantske operne projekte: »Samo pomislite, v glavi imam nič manj ko štiri tetralogije, tri komične, eno pa tragično, ki bo dala v nič vse dosedanje tragedije.« Hotel je zapustiti Avstrijo in začeti novo življenje v tujini. »Če odkrito priznam, me je groza vse moje preteklosti, razen blaženih ur ustvarjanja. Kako vesel sem, da sem se s pomočjo svoje nesreče znebil vseh svojih dosedanjih tako imenovanih prijateljev, zdaj nimam na svetu žive duše razen tebe in Mayrederjevih,« je pisal graškemu prijatelju Heinrichu Potpeschniggu. Januarja 1898 so ga – navidez ozdravljenega – odpustili iz bolnišnice. Še enkrat je prišel domov, obiskal Piran, Lošinj, Celje in zadnjič videl svojo mater. Po vrnitvi na Dunaj je oktobra 1898 v Traunseeju poskusil narediti samomor, ki ni uspel. Odvedli so ga spet v deželno umobolnico na Dunaju. »Že dlje časa ne vidim in ne slišim prav ničesar iz prelepega sveta. Okoli mene je že nekaj časa čedalje več nestvorov, ki bi morali spraviti iz tira celo najbolj neustrašnega človeka. Skratka, gre mi zares slabo, sploh ne najdem besed, da bi dovolj nazorno opisal svoje obžalovanja vredno stanje. Nekaj mi je ostalo večna uganka, in sicer to, da se nihče ne zavzame zame in da si me celo Ti, eden mojih najdražjih prijateljev, pustil na cedilu,« je pisal Josephu Schalku. »Ljudje okoli mene mi čedalje bolj grozijo. Moj položaj res ni zavidanja vreden, in to toliko bolj, ker se mi nikakor ne posreči, da bi bil vsaj malo razumljen. Preprosto me nočejo razumeti ... Kako se bo izoblikovala moja prihodnost? Še pomisliti ne smem na to. Nobene vode, nobene pijače, nemara sploh nobene tekočine ne bom dobival in bedno bom preminil, ne glede na vse druge muke, ki so mi namenjene. Bog v nebesih naj mi odpusti, če sem vede grešil zoper njega.« Prišlo je do ohromitve in motenj v živčnem sistemu, da ni mogel več govoriti. Smrt ga je odrešila 22. februarja 1903.

Dr. Aleš Maver

O Petru Handkeju in njegovih (naših?) lavretanskih litanijah

Peter Handke je torej kljub vsemu hrupu prevzel Nobelovo nagrado za književnost. Ob tem je v govor vključil nekaj vzklikov iz lavretanskih litanij v slovenščini, s čimer je na rob solz prignal celo del tistih ljudi v Sloveniji, ki so bili prej do tako visokega odlikovanja zanj zaradi minulega ogrevanja za srbskega vožda skeptični. Tudi sam sem se znašel v zadregi. Če je človek sredi svetovljanskega Stockholma spregovoril, celo molil slovensko, mora po stari slovenski kolektivistični mantri sleherna kritika utihniti. Po izpričano »našem« človeku, ki je podalpsko ime ponesel v razviti beli svet, se pač ne sme pljuvati. Pod težo starodavnih načel sem tudi sam, ki sem iz razlogov, ki jih bom nemara v nadaljevanju tega besedila še pojasnil, zelo pristranski in hkrati zelo občutljiv glede tega, kaj je kdo počel, mislil ali hotel misliti o dogajanju v nekdanji Jugoslaviji predvsem v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, šel globoko vase, potem ko sem spočetka pisatelja iz Grebinja že brezprizivno obsodil.

»D evica najmodrejša« sredi učenih glav v Skandinaviji me sicer ni toliko omečila, da bi opustil vse svoje pomisleke, ali ni Nobelova nagrada zaradi svojega prestiža vendarle več kot zgolj priznanje za izjemen umetniški opus, ali ni bolj odlikovanje za celotno življenjsko držo, saj postavi svojega nosilca tako rekoč za svetilnik prihodnjim rodovom. Vem, takšno romantično gledanje v najboljšem primeru pripada preteklosti, v najslabšem pa se razbije ob čeri spoznanja, da prenekateri Nobelov lavreat za književnost onkraj seznamov nagrajencev niti kot ime že zdavnaj ne obstaja več v kolektivnem spominu. Vendar me je v mojem gledanju, da gre pri Nobelovi nagradi kljub vsemu za nekaj več kot zgolj za estetiko, potrjevala drža samega Petra Handkeja. Vehementnost, s katero si je ne glede na nekdanje izjavljanje, da bo poslej sprejemal morda samo še priznanja za nabrane gobe, očitno želel stockholmski povzdig, govori za podmeno, da si je od njega obetal nekakšen odpustek na svetovni ravni ali celo javno razglasitev lastne »pravovernosti«, čeprav so se njegova stališča v preteklosti tolikim zdela napačna.

Če me Handkejevi izseki iz lavretanskih litanij že niso prepričali v priseganje na običajne litanije v takem primeru, češ, pisatelj je pa vrhunski, se mi danes Handkejevo kronanje v Stockholmu vseeno zdi manj sporno. Na dlani je namreč, da so nagrado prejele celo bolj problematične figure od njega. Ne vem, zakaj se mi vse od molitve pisatelja iz Grebinja pred

očmi kar naprej prikazuje Jean-Paul Sartre. Tudi njemu ni mogoče očitati pomanjkanja kakovosti njegovega pisanja ali misli, vendar je ravno tako nespregledljivo njegovo obupno slabo razumevanje komunističnega totalitarizma, ker je dajal svojim iluzijam o njem skoraj vedno prednost pred resničnostjo. Seveda bo zdaj kdo ugovarjal, češ, Sartre je Nobelovo nagrado zavrnil. To je sicer res, vendar ne pomeni, da si je ne bi želel, kot si je precej skromnejšo Prešernovo nagrado njega dni verjetno želela Svetlana Makarovič. Sartrovo zavrnitev je torej treba po vsej verjetnosti razumeti bolj v funkciji inscenacije možne lastne veličine, zaradi česar je Handkejeva drža odkritega navdušenja nad stockholmskim priznanjem bolj iskrena. V bistvu je manjša tudi škoda, ki jo je naredilo Handkejevo navdušenje nad Miloševićem, čeprav njegova trdovratnost in vztrajanje pri njem kajpak nista olajševalni okoliščini. Toda pisatelj iz Grebinja se je spozabil ob dokaj običajnem balkanskem despotu, za katerim je sicer ostalo grozljivo človeško in materialno opustošenje, vendar se bo kdaj v prihodnje zelo težko sklicevati nanj. Sartre je s svojim (namernim?) nerazumevanjem enega ključnih procesov 20. stoletja ustvaril priročen alibi za rodove zahodnoevropskih intelektualcev, da lahko s svojih piedestalov še naprej častijo njegove in svoje sovjetoidne malike in hkrati trosijo neumnosti o evropskem vzhodu, ne da bi jim zaradi tega z glave padla krona vrhunskega intelektualca in svetilnika naprednega dela človeštva. Pravzaprav je treba tudi Handkejevo stališče do dogajanja v devetdesetih letih vsaj deloma razumeti pod vidikom neke temeljne (tudi po sartrovske) izkrivljene podobe povojne resničnosti med zahodno intelektualno srenjo.

Stockholmska slovenska molitev mi je razen tega, da mi je omogočila z vedrino sprejeti visoko odlikovanje za pisatelja, razprla pogled na drugi, temeljni izvir Handkejevih stališč do balkanskih homatij. Najprej se mi je zdelo, da so lavretanske litanije v slovenščini samo nekakšna rešilna bilka, s katero skuša nagradjenec priplezati do zaželenega vesoljnega odpustka. Mislim sem celo, da vleče svoje slovenstvo iz naftalina nekako v skrajni sili. Vendar me je ponovno branje nekaterih ključnih Handkejevih besedil prepričalo, da bi se bolj skoraj ne mogel motiti. Nobelov nagradjenec mi namreč danes pomeni skrajno udejanjenje ene možne poti slovenstva, ki vsaj z vidika 20. stoletja ni manj upravičena kot katera druga. In o njej bom spregovoril v nadaljevanju.

Čeprav sem se s Koroško vsaj po malem ukvarjal že tako rekoč od svojega desetega leta in se imam nedvomno za enega »obolelih za koroško boleznijo«, zadnje mesece, ob kandidaturi Angelike Mlinar za ministrico in ob Petru Handkeju, ugotavljam, da bistvenih stvari nisem ne vedel ne razumel. Predvsem seveda ne tistega, kar nas je ločilo v času po koroškem plebiscitu. Ugotavljam tudi, da nekaterih stvari razen na način najpreprostejše racionalizacije niti ne bom zmogel razumeti, ne zdaj ne kdaj v prihodnosti. Zgodba Handkejeve družine, v kateri je le eden pisateljevih stricov ohranil in celo okreplil pripadnost slovenstvu, medtem ko je edini stric, ki je vojno preživel, postal svobodnjaški član občinskega sveta v Grebinju, je že ena takih stvari. Ob njej se sicer da reči, aha, to se

pač dogaja, vendar je z današnjega osrednjeslovenskega gledišča v resnici nepojmljiva. In si ne morem kaj, da ne bi ob tem najprej pomislil na Lamberta Ehrlicha, čeprav se mogoče komu, nemara Handkeju samemu, zdi takšna primerjava bogokletna. Med Ehrlichovimi brati je eden kot Nemec postal župan izrazito nemško govorečega Trbiža, drugi je ostal na Koroškem, bil prepoznan kot Slovenec, a ne zelo zagnan, Lambert pa je, kot vemo, zaradi izrazitega slovenstva ostal brez koroške domovine podobno kot Gregorij Rožman. Vzpel se je na položaj enega najsvetlejših in najbolj nenavadnih likov slovenske kulture in znanosti, pri čemer v svoji genialnosti kajpak ni bil imun na zahajanje v skrajnosti, nazadnje pa je kot mučenec padel pod streli v narodnega heroja, kar koli že to pomeni, povzdignjenega revolucionarnega morilca, v prvi vrsti zato, ker so se naročniki umora bali, da bo njegova vizija slovenstva zasenčila njihovo lastno, sovjetoidno.

Dvomim kajpak, da imata Ehrlichovo in Handkejevo uresničevanje slovenstva veliko stičnih točk. Če sanja Ehrlich o slovenski samostojnosti, ne glede na to, da jo vidi začasno uresničeno v poversajski južnoslovanski kraljevini, ali pa sanjari o Sloveniji kot nekakšnem središču Evrope, spada Handke v tisti tok, ki vidi najvišjo srečo v nekakšni prihodnji samoraztopitvi posebne slovenske istovetnosti v višji južnoslovanski, pri čemer mu seveda zadeva ne pomeni narodne katastrofe, marveč heglovsko sintezo. Tu ni samo usodna ločnica med Koroščema Handkejem in Ehrlichom, temveč tudi med Handkejem in menoj ter tistim duhovnim tokom znotraj slovenstva, o katerem samozavestno mislim, da mu pripadam.

Marsikaj k ločnici prispeva suha okoliščina, da prihajam iz druge tretjine 20. stoletja kot pisatelj s Koroške. Zame se je slovenstvo v moji najbolj občutljivejši fazi udejanjalo ravno v ločevanju od jugoslovanstva, preprosto povedano, zame biti Slovenec na prvem mestu pomeni biti Nejugoslovčan. Ker je tako, si pač domišljam, da takšne »definicije« slovenstva niso iznašli šele tam okrog leta 1987. Da se pravzaprav v odnosu do povezovanja z južnimi Slovani, zlasti s Srbi, v začetku 20. stoletja skriva nekak »prarazkol« med Slovenci, ki je že med balkanskima vojnama razklal celo slovenske katoličane. Katolištvo ali bolje rečeno strah, da se bo v veliki južnoslovanski tvorbi katolištvo utopilo v pravoslavju, kajpak pri tem ni bil nepomemben dejavnik, kot je šolsko opisal Franc Saleški Finžgar.

Spet pa je bila ravno Koroška tista, kjer so ljudje edini na vsem slovenskem narodnem ozemlju dejansko glasovali o povezovanju Slovencev z južnimi Slovani. Seveda, razlag, zakaj so glasovali, kot so, in kaj to pravzaprav pomeni, je toliko kot razlagalcev. Ampak ena izmed njih, nikakor ne edina možna, celo nisem prepričan, da je sploh dopustna, je, da je šlo za gladko zavrnitev jugoslovanske ideje na terenu. Suho številčno dejstvo je, da je bržkone manj kot polovica tistih, ki so na plebiscitnem območju v vsakdanjem življenju samoumevno uporabljali slovenščino (kar sicer ne pomeni, da jih lahko brez ostanka razglasimo za Slovence v političnem smislu besede), oddala glas za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, v Handkejevem Grebinju še bistveno manj. Kot rečeno, razlogi so daleč

presegali rabo jezika, zato iz tega ni moč izpeljati hudo zavezujočih sklepov. (Je pa statistika čudovita in izmuzljiva reč. Goreči zagovornik jugoslovanske opcije za Slovence, Ziljan Bogo Grafenauer, je nekoč iz istih števil izpeljal sklep, da je celo na Koroškem kar 60 odstotkov Slovencev glasovalo za jugoslovansko združitev, iz česar sledi, da je bila podpora zanj med preostalimi Slovenci še bistveno višja. Hudobnež bi seveda pripomnil, da je Grafenauer 60 odstotkov naračunal samo ob upoštevanju rezultatov popisa prebivalstva po občevalnem jeziku iz leta 1910, o katerem je sicer vedno dokazoval, kako krivičen je bil do Slovencev, poleg tega pa ni upošteval, da je Kraljevina SHS zlasti v mestih dobila kar nekaj glasov tistih, ki so leta 1910 kot občevalni jezik navedli nemščino.)

Seveda nikjer ne piše in dokazljivo ni res, da bi samo tisti, ki so leta 1920 glasovali za Avstrijo, sčasoma povsem opustili slovenščino, prav tako ne drži, da so ji samo navdušenci nad Kraljevino SHS ostali zvesti. Eden redkih slovensko usmerjenih duhovnikov, ki so odkrito navijali za Avstrijo, Valentin Podgorc, je ostal steber slovenstva na Koroškem vse do svoje smrti daleč po drugi svetovni vojni. Ampak da se domnevati, da je »Jugoslavija« po oktobru 1920 zanj navdušenim Slovincem na Koroškem pomenila nekaj drugega kot skoraj vsem Slovincem, ki so njene blagodatni dejansko uživali. V ta kontekst se umesti literarizirani portret Handkejevega strica Gregorja. Morda so primerljiva občutja o odrešilni moči kraljevine Karadjordjevičev in njene Titove naslednice zmogli gojiti ponekod na vzhodnem Štajerskem, kjer so se nemškega pritiska najbolj bali, seveda na ogromnem kosu »neodrešenega« zahoda za rapalsko mejo in pa med tistimi, ki so v vse bolj poudarjeno politično jugoslovanstvo bežali, da bi se izognili »ozkemu« domačemu slovenstvu, znotraj katerega sta prevladovala katolištvo in konservativnost. Zato je seveda značilno, da izpeljuje Handke v svoji jugoslovanski različici slovenstva vsaj besedni obrat k srbskemu pravoslavju, ki se je kot nekakšna alternativa z vzhoda po prvi svetovni vojni nenadoma pojavilo sredi dotedanjega katoliškega monolita. (Z nemštvom zaznamovani protestantizem s konca 19. stoletja to kljub vsem simpatijam nekaterih do Trubarja in njegovih pač ni zmogel biti.)

Značilno je tudi, da Handke podobno kot večina Slovencev iz vseh treh naštetih skupin po veliki vojni obrat izvede nekako napol, zgolj kot prevzem svojevrstne civilne religije. Že njegovi predhodniki so velikokrat ostali pri besedah, malokdo je, razen če se je nujno hotel ločiti, zares prestopil. Še manj je bilo verjetno takih, ki bi kot senator Albert Kramer na smrtni postelji izrecno zavrnilo spravo s katoliškim Bogom. Šele po komunistični revoluciji so začeli rasti rodovi Slovencev, ki dejansko niso imeli živega stika s katolištvom, a ti med svetle otroške spomine ne morejo kot Handke uvrstiti niti lavretanskih litanij, saj jih kot otroci niso nikdar slišali.

Ampak prarazkol ob vprašanju narave bolj ali manj nenadnega kulturno-civilizacijskega slovenskega obrata s severozahoda na jugovzhod se je bistveno poglobil v pogojih druge svetovne vojne. Kot se dilema o menjavi kulturnega okvirja še dolgo časa ne bi zastavila z vso ostrino, če

ne bi bilo prve svetovne vojne, spor med Slovenci ne bi povsem ušel izpod nadzora, če ne bi bilo okupacije oziroma v avstrijskem primeru že prej anšlusa. A tako je bila na Koroškem eksistenčna ogroženost občutena še bolj kot na Štajerskem, epilog odpora zoper nacistično nasilje pa bi seveda ne mogel biti bolj različen.

Na naši strani Karavank smo nekateri izmed tistih, ki smo pozneje našli slovenstvo kot protijugoslovanstvo, partizane občutili kot sitne starce, ki so kot edini poklicani razlagalci resnice križarili po naših šolah in se zmrdovali, če jih je kdo povprašal, ali so nekoč kot neustrašni bojevniki praznovali veliko noč in božič. Pozneje smo se zavedeli, da nam na vsakem koraku neusmiljeno zaračunavajo svoje domnevno žrtvovanje za nas in predvsem svojo zmago, ki jo poskušajo podaljšati v nedogled. Na Koroško smo sčasoma začeli gledati kot na deželo, kjer je vsaj nekaj slovenske svobode brez edine zveličavne resnice preživelo, ker so jo tja ponesli preživeli iz matice.

Skrito nam je ostalo, da tisto, kar se je zgodilo koroškim Slovencem, ni bila samo italijanska *vittoria mutilata*, marveč zmaga, ki je bila čisto zares ukradena, saj so se nekdanji zavezniki povezali z nekdanjimi zatiralci in uničevalci. Tu drugega izhoda od gledanja slovenske Indije Koromandije v Jugoslaviji pod srbskim ščitom kajpak ni bilo, četudi se je po drugi svetovni vojni drugače kot po plebiscitu le malokdo dejansko preselil čez Karavanke.

In tukaj smo. Nekateri na tej strani mejnega gorovja imamo občutek, da smo ostali brez zgodovine. Ker so zmagoviti partizanski revolucionarji morali, da bi podčrtali lastno veličino, izrezati skoraj vse, kar je bilo pred njimi. V skupnostni spomin so lahko pripustili skoraj le tiste, ki so si jih med vojno in revolucijo blagovolili prisvojiti kot imenodajalce svojih enot, Gubca, Gregorčiča, Cankarja in nekatere podobne.

Onkraj Karavank so po zadnji vojni počasi ostali skoraj povsem brez jezika. Kaj je huje? Jezik je neuporaben brez zgodovine, zgodovina je brez jezika brez vrednosti. Mi pogledujemo tja čez, da bi našli izbrisano zgodovino, Handke išče izgubljeno domovino, kjer bi lahko govoril slovensko, daleč na jugu. Mi ne moremo za njim, on ne more za nami. Ker doslej ni zmožgal ubesediti niti tistega, kar je kljub temu, da je izšla iz iste, nam v osnovi nerazumljive prabolečine, znala nedavno ubesediti Maja Haderlap. Razliko med partizanom, ki je zmagal, a ni prišel na oblast ter se je vrnil v svojo izvirno pokrajino, in med partizanom, ki je zmagal, si prisvojil oblast in okamenel v malika.

Slovenstva ni moč hkrati uresničiti na način Jožeta Pučnika, po katerem mora Jugoslavija umreti, da vzklije Slovenija, in na način Petra Handkeja, za katerega je Jugoslavija višji cilj. Oba od 20. stoletja naprej soobstajata, vendar bi bilo neumno pričakovati ali celo zahtevati njuno zlitje. Toda lavretanske litanijske v Stockholmu nam lahko pomagajo, da dojamemo njun izvor v neizogibnem razvejanju skupnostne zgodovine. In da razumemo, da za Nobelovega nagrajenca iz Grebinja slovenstvo v trenutku zajemanja iz v spomin vtisnjene molitve ni bilo le figov list, temveč je izrekal globoko resnico o sebi.

Marjan Drufovka

Domača briška noša

Praznična obleka v Števerjanu

Ustno izročilo pravi, da je tudi naš briški konec, ki je od drugega poveljnega časa del Italije, do začetka prejšnjega stoletja poznal tipično nedeljsko oziroma praznično oblačilo, ki bi ga lahko enačili s krajevno inačico tradicionalne noše. Tako kot v drugih ruralnih krajih je tudi v Števerjanu praznična obleka prepoznavno zaznamovala prebivalce širokega, a točno omejenega ozemlja, ki ga tudi za del, ki je ostal v Italiji, imenujemo Brda oziroma z italijanskim toponimom Collio, v slovenskem delu nekoč skupnega ozemlja pa so to Brda.

Nošnje tradicionalnega oblačila se je v prejšnjem stoletju začelo počasi izgubljati, za kar so krivi tudi zunanji dejavniki, med katerimi nosita glavno odgovornost divjanje dveh svetovnih vojn, ki sta opustošili te kraje in prebivalce odgnali v begunstvo, po drugi svetovni vojni pa vzpostavitev meje, ki se je zarezala v nekoč enoten prostor, ga razdelila med dve državi, ki sta bili del dveh ločenih svetov in si nista bili naklonjeni, za kar tukajšnja meja ni bila le administrativna črta, temveč prava ločnica med kraji in ljudmi.

Tipično oblačilo, ki so ga naši ljudje uporabljali ob posebnih priložnostih, se je zato v novjšem času postopno začelo odmikati od tradicije, in sicer tako, da so vnesli tipična oblačila, ki na tem ozemlju niso bila doma in niso spoštovala krajevne etnografije.

Načrt ovrednotenja

Projekt *Kako smo lepi* je nastal v režiji domače občinske uprave. Števerjan je slovenska briška občina, ki domuje v Italiji. Poznana je zaradi festivala narodnozabavne glasbe, ki bo julija letos beležil 50. izvedbo. Številni cenijo tudi kakovostna briška vina, ki nizajo uspehe in nagrade po vsem svetu. Gre pa tudi za najbolj slovensko krajevno upravo v Italiji. Občina Števerjan, ki se med mehkiimi griči, posejanimi z vinogradi, vije do nižine in vasi Jazbine, šteje približno 800 prebivalcev, v glavnem Slovencev, ponaša se s karseda bogatim družbenim utripom na dramskem, zborovskem, verskem in kulturnem področju, skozi leto prireja dogodke, ki vrednotijo kraj in povezujejo ljudi, na njenem območju delujeta tudi slovenski vrtec in osnovna šola, ki je poimenovana po Alojzu Gradniku.

Pri načrtu obujanja domače noše je šlo za večplastno zgodbo, ki je po eni strani nastala z željo, da bi raziskali naše korenine in jih ponovno odkrili, po drugi strani pa da bi se naša skupnost združila pri delu okoli skupnega načrta. Ob tem pa je bil še tretji vzgib, in sicer da bi z vrednotenjem in promocijo domačega bogastva ovrednotili tudi turistične in gostinske dejavnosti celotnega

ozemlja. Ob domači občini je bila – s sodelovanjem in podporo institucionalnih in zasebnih partnerjev: Fundacije goriške hranilnice, Dežele Furlanije - Julijske Krajine, Javnega sklada za kulturne dejavnosti Republike Slovenije, Goriške Mohorjeve družbe in poklicnega združenja svetovalcev za delo Peric Drufovka Simeoni – nositelj projekta tudi Vinoteka Števerjanski griči, ki združuje števerjanske vinarje ter skrbi za promocijo območja. Od leta 2006 je poslanstvo združenja tudi organizacija letnega enogastronomskega dogodka *Likof*, ki poteka meseca junija in se osredotoča na promocijo lokalne ponudbe.

Ustvarjalci

Podviga ne bi bilo brez vneme goriške študentke Alice Sivilotto, ki je prepoznala njegovo vrednost in je njegovi uresničitvi posvetila leto raziskovalnega dela. Iz tega je nastala njena diplomska naloga, posvečena noši. Omeniti moramo tudi dragocen doprinos kostumista in mentorja Stefana Nicolaoja iz ateljeja Nicolao v Benetkah, ki je omenjene obleke ustvaril. Bistveno vlogo pa je pri celotni zgodbi odigrala mlada tržaška šivilja Ivana Arduini, ki je noše sešila.

Raziskava je, kot rečeno, predstavljena v diplomski nalogi Alice Sivilotto, ki je diplomirala na umetniški akademiji v Benetkah, smer odrska scenografija in kostumi. Cilj raziskave je bil podati analizo o tem, kako so avstrijski, slovanski, furlanski in italijanski kulturni vplivi sobivali in še danes sobivajo na naših tleh.

Končni rezultat projekta *Kako smo lepi* oziroma sešita noša je sad sodelovanja številnih realnosti: goriške klekljarske šole, pokrajinskih muzejev, državne knjižnice in knjižnice goriških pokrajinskih muzejev, knjižnice študijskega centra za zgodovino tkanin in kostumov palače Mocenigo v Benetkah ter folklorne skupine Santa Gorizia.

Končni cilj pa je uporaba tradicionalnega nedeljskega oziroma prazničnega oblačila kot elementa turistične promocije in prepoznavnosti – tudi z etnografskega in folklorističnega vidika – širokega obmejnega območja Brd. Tradicionalna obleka bi tako morala spremljati krajevne pobude, vaške praznike, dogodke v restavracijah, gostilnah, agriturizmih in kletih, predstavljati oziroma promovirati briško ozemlje in lokalne proizvode na sejmi in dogodkih širšega, tudi mednarodnega značaja.

Zgodovinski slike

Rekonstrukciji ženske in moške noše temeljita na dveh akvarelih videmskega profesorja Danieleja Marangonija iz leta 1812, ki mu je Napoleon naročil, naj naslika domače prebivalstvo goriške okolice, z namenom, da bi preučil njihove navade in običaje in jih tako lažje razumel. Na teh akvarelih je zapisano »donna del Coglio«, v dobesednem prevodu »žena iz Brd«, in »uomo del Coglio«, »moški iz Brd«. Slike hranijo v Milanu v mestni zbirki Achille Bertarelli.

Ženska noša

Žensko nošo sestavlja krilo z modrčkom in predpasnikom. Spodnja srajca je lanena, rokave in izrez krasi tipična goriška čipka. Modrček s kvadratnim izrezom je iz dečkastega šantunga, to je tipologija svilene tkanine, in je spredaj zapet z vrstico; med njim in srajco je vložen dekorativen svilen trikotnik. Krilo je iz tanke rjave volne, nabrano v pasu in dolgo do gležnjev. Predpasnik je iz

mešanice svilenno-lanene tkanine. Obleko dopolnjujejo naglavna in naramna ruta iz batiste, ročno tkane volnene nogavice in usnjeni čevlji.

Moška noša

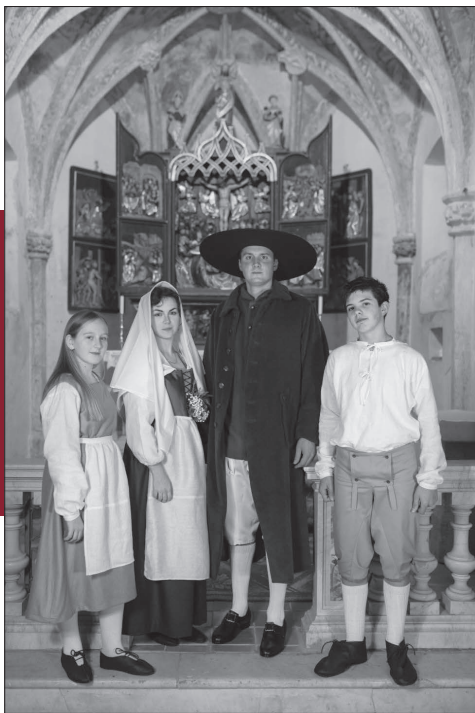
Moška noša je izrazito tipično rokokojska. Spodnja srajca je lanena, pokriva jo dolg telovnik iz rdečega platna, ki je zaprt z vrsto zlatih dekorativnih gumbov. Robček je iz finega lana, krasi ga goriška čipka. Hlače so iz svetlega barhenta, dolge do kolen. Plašč je iz težke rjave volne, nogavice so volnene. Visoke škornje smo zamenjali z nizkimi čevlji, saj je prikazana obleka nedeljsko-praznična in v drugih, sicer poznejših slikah, ki prikazujejo goriške kmete, so vsi moški narisani z nizkimi čevlji (tako piše duhovnik Giovanni Maria Marusig, tako upodablja slikar Giuseppe Tommaso Pollencig). Klobuk je iz temno rjave klobučevine z zelo širokimi krajci.

Otroška noša

O otroški noši nimamo nobenih zapisanih pričevanj. Do viktorijanskega obdobja so bili otroci preprosto oblečeni po zgledu odraslih, kot majhni odrasli. Deklica nosi laneno spodnjo srajco, volneno obleko po modelu odrasle ženske obleke in lanen predpasnik. Nogavice so volnene, ročno tkane, čevlji pa so usnjeni. Deček nosi laneno spodnjo srajco in oprijete barhentne kratke hlače. Nogavice so volnene, ročno tkane, čevlji so tudi v tem primeru usnjeni.

Z majhnimi koraki, a vztrajno smo pri števerjanski občinski upravi projekt vzeli za svojega in ga uresničili. Gre za preprost in skromen načrt, ki je obenem tudi ambiciozen. Upati je, da bo navdih za nova sodelovanja, tudi na čezmejni ravni, saj smo vsi del briškega ozemlja, ki je bilo od nekdaj enotno.

Foto: Jana Jocif

S takimi projekti naš prostor izboljšujemo, lepšamo in pri tem ne pozabljamo na svojo tradicijo in poreklo. Naj bo to zgodba, ki se šele začne, prvo poglavje smo končno zapisali. Naša želja je, da bi zgodbi dodajali vedno nova poglavja in jo oplemenitili z drugimi skupnimi podvigami.

Narodne noše so pomemben del kulturne dediščine. Iz preteklosti priklicano briško narodno nošo iz 19. stoletja so v režiji domače občine številni publik prikazali domači manekeni in manekenke v petek, 6. decembra 2019, na dvorcu Baronesse Tacco v Števerjanu. Večer, ki je spadal v okvir vaškega praznika Likof 2020, je obogatil tudi visokokakovosten enogastro-nomski trenutek lokalnih proizvajalcev.

Briška noša želi povezati celotno briško ozemlje, ki si s čezmejno kandidaturo prizadeva, da bi celotno območje vpisali na Unescov seznam svetovne dediščine. Res velik uspeh bi bil, če bi projekt osvojil širok krog ljudi in strokovnjakov in bi ga dopolnjevali, da bi imeli uradno praznično oblačilo tudi v tem majhnem čezmejnem prostoru.

Dr. Edvard Kovač

Evtanazija, ki ni srečna smrt

Ob knjigi dr. Matjaža Zwitterja
Pogovarjamo se o evtanaziji

Dr. Zwitter se je s svojo knjigo o evtanaziji (Pogovarjamo se o evtanaziji, Slovenska matica, Ljubljana 2019) vključil v razburkano debato. Posamezni intelektualci doslej o tej temi niso razpravljali samo v časopisju, ampak je skupina slovenskih profesorjev filozofije organizirala simpozij o vprašanju evtanazije in zdaj pripravlja celo zakonski predlog, da bi možnost izvrševanja evtanazije omogočili še v Sloveniji.

Vendar pa prof. Matjaž Zwitter v svoji knjigi ni ideološki zagovornik nasprotnikov evtanazije, ampak želi sprožiti le poglobljen pogovor, ki naj pomaga razsvetliti vprašanja, ki jih predlog o uzakonjenju evtanazije prinaša. Izkušnje namreč kažejo, da v državah, kjer so evtanazijo uzakonili, na primer na Nizozemskem, ni bilo poglobljene debate o tej temi, ampak le razreševanje vprašanja, kako jo pravno opredeliti, ker pač želja in hotenje po njej obstajata. Seveda prof. Zwitter spregovori tudi o svojem mnenju, ki izhaja iz njegovega globokega uvida v vrednote življenja in zdravniške prakse. A glavna vrednost njegove knjige je vendar v razčiščevanju pojmov in idej. Prav nejasnost izrazov ali pa njihova večpomenskost sta vir mnogih nesporazumov pa tudi ideoloških izključevanj.

Zato naj na začetku naše analize tega vprašanja povemo, da se kaže izbira izraza *evtanazije* le za aktivno povzročanje smrti zelo dobra. Njegova dosledna uporaba bi veliko pomagala, da bi se izognili enačenju evtanazije z odklanjanjem zdravljenja ali pa tudi z jemanjem večjega odmerka pomirjeval, ki sicer pospešujejo konec življenja. Tako je lahko izraz »pasivna evtanazija« zavajajoč in briše veliko razliko med aktivno evtanazijo, ki se približuje pojmu »samomora z medicinsko pomočjo« in pa paliativno oskrbo, ki pomeni človeško občuteno spremljanje bolnika ob usihanju njegovega življenja. Toda o tem v javnosti zelo dobro razpravljajo poleg prof. Zwitterja tudi drugi, zlasti še prof. Borut Ošljaj. Nas pa tokrat zanima predvsem vprašanje, od kod pojav, da se nam to vprašanje tako žgoče zastavlja prav v našem civilizacijskem trenutku.

Vsekakor je prvi odgovor, ki se nam ponuja na vprašanje, kaj bi bil vzrok današnje razširjene ideje o evtanaziji, napredek znanosti in tehnike ter v zahtevi, da je tudi medicina prvenstveno naravoslovna znanost. Toda če je medicina zgolj znanost in če opusti človeško čuteč odnos do bolnika, se pravi, če se odreče osebnim etičnim odnosom, potem tudi veliko lažje zapade ideologiji napredka. Tako medicina lahko postane kot vsaka znanost in tehnika zanesena nad svojo zmogljivostjo

in hoče sama odločati o tem, kaj je za človeka dobro in kaj slabo. Filozof etike za današnjo tehnološko družbo Hans Jonas v svoje delu *Načelo odgovornosti* (*Das Prinzip Verantwortung*, Ansel-Verlag, Frankfurt 1973) kliče današnje znanstvenike k streznjenju in jih bodri, naj se vendar vprašajo, ali je vse, kar zmorejo, tudi etično dopustno.

V obzorju Jonasove zaskrbljujoče etike, ki na novo ovrednoti strah pred vsemogočnostjo današnje tehnike, se je mogoče vprašati, ali ni sodobna medicina s svojim neutemeljenim intenzivnim zdravljenjem prekoračila svoje pristojnosti. Prišli smo namreč do trenutka, ko medicinsko zdravljenje ne dopušča več, da se zaradi naravnega toka življenja nekdo poslovi, ampak hoče medicina sama odločati, ali bo kdo še živel ali ne.

V ozadju takšnega zdravljenja za vsako ceno, ki bolniku ne dopušča pravice, da odkloni nadaljnje zdravljenje, je stara stoična filozofija, ki je želela imeti v oblasti življenje kot tako in v tem posestništvu življenja odločati, kdaj bo kdo odšel s tega sveta.

Skupaj s francoskim protestantskim filozofom Olivierjem Abelom lahko uvidimo, da je isti miselni vir, se pravi stoično posedovanje življenja z absolutno avtonomno svobodo, logično botroval tudi k utemeljevanju aktivne evtanazije.

Prav ta absolutna avtonomija posameznikove svobode, ko sam odloča, kdaj bo odšel s tega sveta, in pa medicina, ki si lasti življenje in ga neutemeljeno podaljšuje, pa je v živem nasprotju z biblično etiko, ki je do zdaj utemeljevala zahodno civilizacijo.

Ta etika, ki izhaja iz razodete modrosti Svetega pisma, zahteva, da človek sprejme sebe in drugega kot dar. To pomeni, da sam ni absolutni vladar svoje usode in tudi ne lastnik svojega življenja. Življenje mu je bilo podarjeno, zato tudi ni njegov absolutni posestnik. Toda zanj ostaja odgovoren in ve, da bo pred večnostjo zanj dajal tudi odgovor.

Gre za razliko med dvema pojmovanjema: posedovanjem življenja, s katerim lahko absolutno razpolagam, na eni strani in na drugi svetost življenja, ko življenje spoštujem, ga branim, a nikoli si ga absolutno ne lastim, ker prihaja iz večnosti. Ta pojmovna razlika se kaže tudi v odnosu do življenja v naravi, v ne ohranjanju rastlinskih in živalskih vrst ter posledično v zastrupljanju ozračja. Znanost in tehnika nespoštljivo posegata v naravo in s tem sta sposobni podreti njeno ravnovesje. Toda če razumemo življenje v naravi kot presežni dar, ki kaže na svetost življenja, ki ni prišlo šele s človekom na svet, potem je tudi odnos do življenja v naravi drugačen.

Vendar pa pri razmišljanju o življenju rastlin in živalskih vrst ter premišljevanju o človeku nastopi velika razlika. Druga živa bitja preminejo kot vrste in zato govorimo o varovanju ter ohranjanju njihovih vrst, medtem ko gre pri človeku za izginotje posameznika. Absolutizacija te individualnosti pa nas lahko znova pelje v zelo različno pojmovanje ter vrednotenje evtanazije.

Gre namreč za veliko razliko v samem antropološkem pojmovanju človeka. Kaj je vendar človek? Vidimo, da so bile tradicionalne družbe nagnjene k temu, da so v prvi vrsti najprej vrednotile narod, rod, klan, medtem ko zahodna civilizacija od prosvetljenstva naprej v ospredje postavlja posameznika. Toda še pred razsvetljenstvom je že Tomaž Akvinski sredi 13. stoletja trdil, da je človeški razum sam, brez posebne pomoči Božjega razodetja, sposoben priti do spoznanja absolutne

resnice. A kasneje se razsvetljenska misel stopnjuje in radikalizira, tako da posameznik pridobiva vedno več avtonomije in se šele v zadnjem času znova zave svoje osamljenosti. Prav razsvetljenski posameznik ostaja narcisoidno zagledan vase in meni, da je on sam sebi absolutni univerzalen zakon ter da poseduje absolutno svobodo.

Nasproti takšnemu pojmovanju človeka znova stoji biblična modrost, ki človeka pojmuje vedno v odnosu. Stvarnik je namreč svet in človeka ustvaril v odnosu in tudi človek kot posameznik se lahko uresničuje le v odnosu do drugega, takrat, ko prepozna ob sebi drugega človeka.

Ob koncu življenja se nam človek razkrije, kdo je. Ali je absolutno sam in svoboden, da odide iz tega sveta, če se je za to odločil, ali pa je vedno v odnosu do drugih, ki mu podarjajo človeško bližino in ki jih lahko umirajoči tudi v zadnjih trenutkih življenja še vedno obogati?

Profesor Zwitter dobro nakazuje, kako lahko prvo pojmovanje človeka vodi tudi v nerazumljivo hitre odločitve, celo k asistiranemu samomoru, in obratno, kako drugo pojmovanje, da je namreč človek bitje odnosov, nujno nakazuje paliativno zdravljenje, ki pomeni medicinsko spremljanje umirajočega z lajšanjem bolečine in poviševanjem kakovosti življenja.

Zelo značilno je, da zahteva nekaterih bolnikov po evtanaziji pogosto izraža klic osamljenosti in prošnjo za človeško bližino.

Vendar se tukaj pokaže še neka antropološka razlika. Človek ni samo razumsko bitje, ampak tudi čuteče. Njegov osebni odnos se ne more izpeljati le na racionalno ali verbalno govorico. Človekova govorica je celostna in njegova beseda vključuje tudi kretnjo, smehljaj, telesno bližino. Prav ti, ki imajo izkušnjo paliativne oskrbe, vedo povedati, kakšno globoko sporočilno vrednost imata telesni dotik in telesna bližina. Če človeka zreduciramo na njegove intelektualne sposobnosti, potem lahko hitro zapademo v pragmatizem ali celo zgolj v utilitaristično pojmovanje človeka. To se je zgodilo avstralskemu antropologu Petru Singerju, ki gre zavestno v zanikanje človekovega dostojanstva, kadar posameznik izgublja svoje racionalne in druge sposobnosti. Zato ni slučaj, da so uzakonjenju evtanazije na Nizozemskem poleg cerkva in verskih skupnosti nasprotovala tudi društva invalidov.

Toda napačno bi bilo, če bi razlagali naše razmišljanje o evtanaziji kot nasprotovanje posameznikovi enkratnosti, torej da bi hoteli zanikati neponovljivosti vsakega individuuma.

Vprašanje, pri katerem se naš razmislek razlikuje od zagovornikov absolutne svobode posameznika do aktivne evtanazije, je predvsem: od kod izhaja človekova enkratnost in neponovljivost? Je to nekaj ontološkega, kar je v človeku, ko se rodi? Ali pa človekova enkratnost prihaja iz nečesa ali nekoga, ki človeka samega presega? In če je to presežno res že v njem, ali ni to že neki Drugi, skrivnost, ki v njem prebiva od začetka?

Rekli smo, da je človek tudi kot posameznik bitje odnosov. Lahko rečemo, da človek prihaja na svet iz odnosa ljubezni, zato je prav, da tudi odhaja s tega sveta v odnosu ljubezni. Prav ta odnos ljubezni tudi ob koncu življenja ostaja enkraten in neponovljiv. Zato njegova izjemnost ne more biti predmet vsesplošnega prava ali nekega juridičnega zakona. Načelo pravnega zakona je vendarle, da je univerzalen in da se ga v pravni državi spoštuje. Kako bi lahko nek pravni zakon zajel tisto, kar je neizrekljivo, kar je absolutno presežno, kar je ljubezen?

Spomnimo se, kaj je o odnosu ljubezni zapisal francoski personalist in eksistenecialist Gabriel Marcel: »Ljubiti, pomeni reči nekomu: Ti ne boš umrl!« Prav ta odnos ljubezni torej nujno narekuje razširjanje paliativne oskrbe ter vzpostavljanje ljubečega enkratnega odnosa, ki daje še vedno smisel usihajočemu življenju. Istočasno pa ljubezen zahteva spoštovanje tega človeka, ki odhaja v absolutno presežno in zato tudi odrekanje neutemeljenega intenzivnega zdravljenja, torej spoštovanje trenutka odhoda, ki ga narekuje biološka ura ali pa sama bolezen. Nekateri avtorji sicer priznavajo, da se v tem enkratnem odnosu ljubezni ob koncu življenja lahko pojavi misel, ki je izven splošno sprejetih pravnih in moralnih zakonov. Toda to mora ostati v veliki diskretnosti tega odnosa ljubezni in ne more postati uzakonjena pravica do aktivne evtanazije ali tudi samomora z medicinsko pomočjo.

Ob koncu se lahko tudi vprašamo, ali vzdržijo argumenti švicarskega teologa Hansa Künga, ki evtanazijo vzporeja s spočetjem človeka. Kot je ljubezenski par pri spočetju otroka orodje Stvarnika, tako naj bi bil človek s premislekom in v ljubečem odnosu znova Stvarnikovo orodje in aktivno sodeloval pri svojem odhajanju v večnost. Toda ta simetrija vendar ni popolna in še manj istovetna. Küngovo misel lahko sprejememo, če jo razlagamo kot spodbudo za paliativno spremljanje bolnika, ko mu ob odhajanju iz tega življenja s svojo ljubeznijo resnično pomagamo, da začuti večnost in neskončno ljubezen. Toda Küngova zameglitev med »pasivno« in aktivno« evtanazijo razkriva tudi odklon od judovsko-krščanske biblične tradicije. Rojstvo otroka je res Stvarnikov čudežni dar, pri njem lahko človek sodeluje. Toda smrt je novo rojstvo za večno ljubezen, človek pa žal te neskončne ljubezni nima. Zato sam nima absolutne presoje, kdaj točno je nekdo resnično poklican v večnost, in zato ne more umirajočemu pomagati, »da tja pohiti«. V tej presoji se lahko ljudje tudi zelo motimo, kot mati v svoji poporodni depresiji. Zato je spoštovanje odhajajočega ljubega bitja vedno tudi neko razodetje odgovorne ljubezni in je hkrati dar, ki se mu krščansko izročilo ne more odreči.

Ob sklepu se povrnimo k naslovu Zwittrove knjige, ki se glasi *Pogovarjamo se o evtanaziji*. Zanimivo je, da ta naslov spominja na avtorjevo drugo knjigo, ki jo je leta 2018 izdal pri Cankarjevi založbi: *Pogovori o etiki*. Prav ta naslova izražata zelo sodoben pogled profesorja Zwittre na etiko. Res je, da moderna etika izhaja iz razsvetljenskega razuma, ki ga je Immanuel Kant imenoval »praktični um« in na katerem so tudi utemeljene človekove pravice. Toda nemški filozof Jurgen Habermas očita temu Kantovemu umu, da je preveč osamljen. Če bi vsi pravilno razmišljali, bi res morali vsi priti do podobnih univerzalnih sklepov, kaj je etično in kaj ni. Toda vsi mi smo pod vplivom te ali one izkušnje in nekateri tudi razmišljajo izhajajoč iz svojih ideoloških izhodišč. Zato je pogovor zelo pomemben. Subjekt, ki razmišlja čisto sam, se lahko v svoji osamljenosti tudi moti, kljub dobri volji, ki ga prevzema. Zato je pogovor v iskanju skupne univerzalne etike nujen. Tako lahko pridemo po Habermasu do »konsenzualne etike«, ki pa ni samo dogovor o naših praktičnih odločitvah oziroma kako bomo politično urejali družbo, pač pa pridemo preko pogovora tudi do uvida temeljnih in univerzalnih vrednot, ki jih ne moremo zametovati. Da bi pogovor uspel, se moramo dogovoriti za enoznačnost določenih pojmov, sicer je pogovor zamegljen in s tem tudi nastopi možnost manipulacije javnega mnenja. Takrat se lahko uvede praksa evtanazije, ki ne upošteva ne dostojanstva vsakega človeka in ne daru vsakega življenja. S tem pa evtanazija ni več, kot pravi izvoren pomen besede, srečna smrt.

Dr. Mari Jože Osredkar

Jan Assmann in jezik nasilja v Svetem pismu

Še pred nekaj desetletji je bila Katoliška cerkev v Evropi in Ameriki duhovna in moralna avtoriteta, ljudje so duhovnike v javnosti spoštljivo pozdravljali, Sveto pismo pa je bilo v vsaki družini vir duhovne rasti. Časi so se zelo spremenili. Danes je javno mnenje o Cerkvi slabo, mladostniki duhovnike v javnosti pogosto zmerjajo z žaljivkami, nekateri filozofi pa debatirajo med seboj, ali ni morda prav krščansko Božje razodetje vir zla, vojn in trpljenja na svetu.

Papeži so po zadnjem koncilu prosili odpuščanja za inkvizicijo v Evropi, za kolonialne težnje v svetu in za zločine, ki so jih naredili kleriki ... Da, Cerkev priznava, da je v zgodovini povzročila veliko gorja. Dejstvo je, da bralec najde veliko nasilja v Svetem pismu, ki je navdihovalo mnoge voditelje v političnem in cerkvenem življenju, da so organizirali vojne, ki so za seboj puščale trupla, razrušena mesta in bolečino. Res je! Poleg poročil o človekovem nasilju v Stari zavezi najdemo tudi Božji poziv k darovanju in ubijanju ljudi. Sveto pismo je najbolj razširjena knjiga na svetu, zato ni čudno, da so krščanstvu sovražni misleci izpostavili odlomke Svetega pisma, ki pozivajo k nasilju, da bi nasprotovali Cerkvi. Tudi v Sloveniji.

V evropskem prostoru je glede tematike nasilja v religiji zelo uveljavljen nemški egiptolog Jan Assmann. Ugledna slovenska založba je izdala prevod njegovega dela *Totalna religija*. To je bila dobra odločitev. Vendar je v isti knjigi natisnila tudi razmišljanje Iztoka Simonitija. Bralec bi sicer pričakoval, da ga bo uvedlo v logiko Assmannovega razmišljanja, toda Simonitijevo pisanje je vse prej kot to. V svojem razmišljanju vrže v isti koš vojne v zgodovini Cerkve, pedofilijo katoliških duhovnikov in finančne škandale v Cerkvi, ki z Assmannom nimajo nobene povezave. Za vse nepravilnosti pa najde razlog v Božji besedi. V oči bode dejstvo, kako Simoniti »zelo po svoje« tolmači Assmanna. Zato slovenski kulturni prostor potrebuje resno študijo o vzrokih za nasilje v krščanstvu. Temu merilu ustreza knjiga francoskega dominikanca Jeana-Michela Maldaméja, teologa in priznanega strokovnjaka za razmerje med znanostjo in religijo. Naj navedemo le nekaj knjig, ki so prišle izpod njegovega peresa: *Création et providence: Bible, science et philosophie* (Cerf, Pariz 2006), *Le péché originel: foi chrétienne, mythe et métaphysique* (Cerf, Pariz 2008), *Création par évolution: science, philosophie et théologie* (Cerf, Pariz 2011). Celjska Mohorjeva družba želi s knjigo *Monoteizem in nasilje* bralcem ponuditi znanstven in korekten vpogled v tematiko nasilja v krščanstvu. V pojasnilo žgočih dilem bomo predstavili razvoj misli Jana Assmanna.

Jan Assmann je nemški egiptolog, ki je kot profesor na univerzi v Heidelbergu raziskoval zgodovino religij. Na poseben način se loteva vprašanja nastanka monoteizma in skuša odgovoriti, v kakšni meri so monoteistične religije povezane z jezikom

nasilja. Sam poudari, da se »z vso dolžno skrbnostjo in občutljivostjo loteva svetopisemskega jezika nasilja, in sicer z refleksijo, ki ni teološka, temveč kulturno-znanstvena, zgodovinska«¹ in poudarja: »Ne sprašujem, zakaj je bil monoteizem uveljavljen s tolikšnim nasiljem, temveč: zakaj njegovo uveljavitev predstavljajo in nanjo spominjajo v jeziku nasilja. Problem, ki ga jemljem za iztočnico, ni nasilje, temveč jezik nasilja, so prizori pokolov, kaznovanj, prelivanja krvi, izgoni, prisilne ločitve mešanih zakonov in tako dalje, s katerimi monoteizem v hebrejski Bibliji prikazuje zgodovino svojega nastanka in svoje uveljavitve.«² Assmann torej ne raziskuje nasilja v religijah, temveč se posveča jeziku nasilja v svetih spisih monoteističnih religij.

Jan Assmann v delu *Monoteizem in nasilje* (*Violence et monothéisme*, Bayard, Pariz 2009) najprej razlikuje več vrst nasilja. Zadnjo obliko nasilja imenuje religijsko nasilje, ki ga opredeli kot nasilje po Božji volji.³ Vendar moramo razlikovati med besedili, ki poročajo o človeškem nasilju, in drugimi, kjer beremo, da Bog sam zahteva nasilna dejanja. Osredotočili se bomo na svetopisemske odlomke, kjer Bog naravnost zapoveduje nasilje. Mnogi religiologi trdijo, da gre pri nasilju po Božji volji dobesedno za ljubosumje Enega Boga do drugih bogov. Tako beremo že v Drugi Mojzesovi knjigi: »Kajti ne smeš se priklanjati drugemu bogu, ker je Gospodovo ime ›Ljubosumnič, ljubosumen Bog je« (2 Mz 34,14). O Božjem ljubosumju lahko govorimo tudi pri »pokolu« pod Sinajsko goro. Med Mojzesovim bivanjem na gori Sinaj se je ljudstvo dolgočasilo in si naredilo zlato tele ter ga častilo. Mojzes se vrne z gore. Zanimivo je, da mu Bog med drugimi zapovedmi izroči tudi peto po vrsti: Ne ubijaj! Ampak, ko vidi »odpad od Boga«, za odpadnike ni milosti. Vsi morajo umreti. Po Božji volji. Bog je namreč ukazal Mojzesu, naj pobije 3000 mož izmed izraelskega ljudstva (prim. 2 Mz 32,26–29). Enega najbolj ilustrativnih odlomkov, kjer Bog zapove nasilje, najdemo v Peti Mojzesovi knjigi. Bralca naravnost šokira Božji poziv k ubijanju iz »ljubosumja do drugih bogov: »Če te tvoj brat, sin tvoje matere, ali tvoj sin ali hči ali žena tvojega naročja ali prijatelj, ki je kakor tvoja duša, na skrivaj zapeljuje in pravi: ›Pojdimo in služimo drugim bogovom,« ki jih niste poznali ne ti ne tvoji očetje, izmed bogov ljudstev, ki so okoli vas, najsi bodo blizu ali daleč od tebe, od enega do drugega konca zemlje, ne vdajaj se mu in ne poslušaj ga! Naj se ne smili tvojemu očesu, ne prizanašaj mu in ne skrivaj ga, temveč ga neizprosno ubij! Tvoja roka naj se ob usmrtitvi prva vzdigne proti njemu, potem pa roke vsega ljudstva. Pobij ga s kamenjem, da bo umrl, ker te je skušal odvrniti od Gospoda, tvojega Boga, ki te je izpeljal iz Egipta, iz hiše sužnosti. Ves Izrael naj to sliši in se boji, da nihče v tvoji sredi ne bo več storil kakšne tako hudobne stvari« (5 Mz 13,7–12). Ravno tako v Peti Mojzesovi knjigi Bog zapove genocid: »Toda v mestih teh ljudstev, ki ti jih Gospod, tvoj Bog, daje kot dedno posest, ne puščaj pri življenju ničesar, kar diha, temveč z zakletvijo popolnoma pokončaj Hetejce, Amoréjce, Kánaance, Perizéjce, Hivéjce in Jebusejce, kakor ti je zapovedal Gospod, tvoj Bog, da vas ne naučijo počenjati vseh gnusob, ki so jih počenjali svojim bogovom, da se ne pregrešite proti Gospodu, svojemu Bogu!« (5 Mz 20,16–18).

Assmann je v začetnem obdobju svojega raziskovanja postavil tezo, da se je jezik nasilja pojavil z monoteizmom, čeprav je marsikje zapisal, da ga v podobi obrednega nasilja najdemo v vseh politeizmi. Religiolog trdi, da religijsko nasilje v bistvu temelji na razlikovanju med prijateljem in sovražnikom v religijskem

¹ Assmann, Jan, *Monoteizem in jezik nasilja*, 2008, v: Simoni, Iztok, in Peter Kovačič Peršin, ur., *Religija in nasilje*, FDV in Revija 2000, Ljubljana 2008, 12–29, 14.

² Prav tam, 15.

³ Assmann, Jan, *Violence et monothéisme*, Bayard, Montrouge 2009, 20–34.

smislu, torej je naperjeno proti Božjim sovražnikom, predvsem pa proti drugim bogovom. Assmann v svojem začetnem obdobju poudarja, da je ljubosumje Ene-ga Boga do drugih bogov temelj monoteizma. Srž problema, pravi Assmann, ni enost Boga, temveč zavrnitev drugih bogov, nepravih bogov, prepovedanih bo-gov. Primere najde v vseh treh monoteizmi. Na osnovi teh besedil Assmann v svojem prvem obdobju poudarja, da je monoteizem ekskluziven, da torej izklju-čuje druge bogove, kar pomeni, da monoteistična religija od svojih vernikov zah-teva popolno zvestobo in čaščenje samo enega Boga. Religijolog iz tega dejstva izpeljuje tezo o monoteističnem nasilju. Ljubosumni Bog je zelo antropomorfná podoba, ki spominja na zakonski odnos. Vsekakor je Assmann na začetku svojega raziskovanja prepričan, da Bog v monoteizmu zapoveduje nasilje nad vsem, kar je drugačno. Skratka, da Bog zahteva, odobrava nasilje. V nadaljevanju pa svojo tezo spremeni.

Jahvejevo ljubosumje in hkrati jezik nasilja v svetih besedilih sta bila mogoča zaradi prisotnosti drugih bogov. Ko pa je judovstvo sprejelo absolutno vero v ene-ga in edinega Boga, ni bilo več vzroka za ljubosumje. Čim bolj se verovanje zasidra v prepričanju, da ni nobenih drugih bogov, tem manj jezika nasilja najdemo v Božjem razodetju. Do spoznanja, da jezik nasilja ni zapisan v »genih« monote-izma, pride Assmann v drugem delu knjige *Monoteizem in nasilje*. Assmannova opredelitev monoteizma je ključna za razumevanje njegove misli. Nemški religi-olog najprej razlikuje dve vrsti monoteizmov: inkluzivnega in ekskluzivnega. V inkluzivnem monoteizmu Assmann vidi korak naprej v razvoju religije; v eksklu-zivnem monoteizmu, ki še uporablja jezik nasilja, pa prepozna revolucijo proti politeizmu.

Assmannovo spoznanje oziroma njegova končna teza, ki jo najdemo enako zapisano tako v knjigi *Monoteizem in nasilje* kakor tudi v članku *Monoteizem in jezik nasilja*, se glasi: »V tem položaju je pomembno, da si razjasnimo, da nasilje ni zapisano v monoteizmu kot neizogibna posledica. Zakaj bi moralo biti razli-kovanje med pravim in napačnim nasilno? Jezik nasilja izvira iz politeističnega pritiska, izpod katerega nas hoče monoteizem ravno osvoboditi. Sodi v revolu-cionarno retoriko spreobrnitve, radikalne preobrazbe in odvrnitve, kulturnega skoka iz starega k novemu ...«⁴ S tem Assmannovim zaključkom se strinja tudi Slavoj Žižek, slovenski filozof, ki je v svoji angleški knjigi *Lutka in škrat* zapisal: »Nadalje, ali ni tako imenovano izključevalno monoteistično nasilje skrivoma po-liteistično? Ali fanatično sovraštvo do verujočih v drugega boga ne govori v prid temu, da monoteist skrivoma meni, da se ne bojuje zgolj zoper napačno verujoče, ampak je njegov boj tudi boj proti drugim bogovom, boj njegovega Boga zoper »napačne bogove«, ki pa obstajajo? Tak monoteizem je izključujoč, mora biti iz-ključujoč do ostalih bogov. Iz tega razloga so pravi monoteisti strpni: zanje drugi niso predmet sovraštva, ampak preprosto ljudje, ki – čeravno niso razsvetljeni s pravilnim prepričanjem – si vseeno zaslužijo spoštovanje, saj niso zlobni.«⁵ Pravi monoteisti nimajo razloga za strah pred ničemer, niti pred »drugimi bogovi«, zato so strpni, tudi do drugače verujočih. Priznavati možnost, da tudi drugače verujoči posedujejo in poznajo resnico, predpostavlja najprej priznavati sámo existenco drugih in sprejemati druge kot partnerje v odnosu. Pomeni torej drugemu, ki je različen od mene, dati pravico, da obstaja. Pravi monoteizem je torej to, kar izraža pojem religije: religare – povezovati, ustvarjati vezi, to, kar uči krščanski nauk.

⁴ Assmann, Jan, *Monote-izem in jezik nasilja*, 2008, v: Simoniti, Iztok, in Peter Kovačič Peršin, ur., *Religija in nasilje*, FDV in Revija 2000, Ljubljana 2008, 12–29, 29, in Assmann, Jan, *Violence et monothéisme*, Bayard, Mon-trouge 2009, 165.

⁵ Žižek, Slavoj, *The Puppet and the Dwarf*, The Mit Press, London 2003, 26.

Jože Faganel

Človek je bitje upanja

Prešeren med upanjem in strahom

Upanje se uvršča med čustva, usmerjena v presežno dobrino, proti še nedoseženi vrednoti. Motiv zanjo pa je nezadovoljstvo z že doseženim, zato je upanje gonilo človekove ustvarjalnosti, čeprav je predmet upanja stalno ogrožen. In odraz te ogroženosti je čustvo strahu, ki je hočeš nočeš sestavina vsakega upanja. Človek ni človek le zato, ker se med bitji menda edini zaveda samega sebe, pač pa tudi zato, ker upa in se boji. Zmotno je mnenje, da strah zrcali preskromno upanje, ampak je nasprotno znamenje, da nam je do vrednote, v katero upamo, res veliko.

Kdor o tem dvomi, naj vzame ponovno v roke Prešernove Poezije in naj si jih glasno prebira. Soočil se bo s pretresljivim izrazom te dvojice čustev, ki so pesnika vznemirjala domala od *Slovesa od mladosti* dalje. Besedi, ki ju poimenujeta, spadata med najpogostejše uporabljeni pri Prešernu, če odmislimo besede *srce*, *ljubezen* in *Bog*. O upanju spregovori 27-krat, o strahu pa 15-krat, če mu dodamo še glagol bati se z 19 omembami, pa tesnoba skoraj pretehta optimizem.

Spopad med obema čustvoma izpolnjuje najbolj izpostavljena mesta njegove bivanjske lirike. Nenehno upa in obupuje, nenehno izraža strah za svoja upanja. Ta napetost Prešernu vzbuja ustvarjalni nemir. Ko se upanju in strahu odpove, začuti *prazno* ali kot je pozneje popravil, *prосто srce* (omenjeno največkrat, 142-krat). Odpoved upanju je zanj odpoved sreči (omenjena 45-krat) in s tem popolna izpraznjenost. A v tem stanju ne vzdrži. Prizna sicer neuspeh, a se z njim nikdar ne sprijazni. Na skrajni meji ogroženosti se kot odraz neukrotljive življenjske energije usmeri k upanju, vstajenju v življenje, pa čeprav mu le-to nudi le trpljenje (*in trpi brez miru*). Kljub bridkemu izkustvu in spoznanju izrazi svojevrstni vitalizem, saj njegova ključna volja kliče nazaj k bivanju, kliče pa spopadu strahu z upanjem. Ta osrednja enačba Prešernovega življenjskega nazora UP – BREZUP – VZTRAJANJE je hkrati ključ za razumevanje njegovega pesnjenja sploh. Genij sporoča, da je življenje vredno upanja, da je življenje polno, intenzivno le ob vztrajanju v upanju.

Zato ni čudno, da je Prešeren na prvi list svojih *Poezij*, kar kot moto, ali celo kot duhovni usmerjevalec branja svojih pesmi zapisal:

*Sem dolgo upal in se bal,
slovo sem upu, strahu dal;
srce je prazno, srečno ni,
nazaj si up in strah želi.*

Dr. Jure Zupan

Prešeren za sodobnega bralca

Ob novi izdaji Prešernovih *Poezij*

Uredila: dr. Jure Zupan in Jože Faganel

Izid: marec 2020

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Urednica: dr. Cvetka Rezar

Umetnost, ki jo je ustvaril Prešeren, je namenjena tistemu v človeku, kar ga veseli in žalosti, ga navdaja s ponosom ali peha v obup, kar človek ljubi in česar se boji. Prešeren se človeku približa z vso svojo mislijo, čutenjem, razumom in ljubeznijo. Vsakemu dá vedeti, da so najbolj skriti in intimni problemi, misli, želje in upanja v bistvu prav tisto, o čemer razumniki, filozofi in pesniki razglabljajo že tisočletja. Bralec Prešernovih verzov se v njegovih pesmih čuti človeka, ki mu je prisluhnil svet. Drugi vidik Prešernove umetnosti je oblikovnost, tj. forma, dovršenost rim, asonanc, metrike, ritma, verzov, kitic, magistral, gazel, sonetov in vseh drugih pesniških oblik. V nasprotju z romantiko, ki je zahtevala dovršenost forme, je sedanjost čas, ki po eni strani formo odklanja, po drugi pa večino svoje ustvarjalne sile porabi prav za iskanje forme, ki bi šokirala sodobnike, zaradi česar vsebina, žal, prevečkrat vstopi v ozadje. Prav zaradi dovršenosti forme je Prešernovo oblikovno delo postalo temeljni kamen in norma, glede na katero se veže merilo vsega kasnejšega. V času, ki norme razbija, se nam le-ta velikokrat zazdi še bolj dragocena in se potreba po njej vse bolj utrjuje.

Razprava o Prešernovem delu, osredinjena samo na vsebino in oblikovnost, obvisi v zraku, če ni omenjen tudi tretji, velikokrat spregledani vidik: širina njegove splošne, klasične in literarne izobrazbenosti, v kateri je našel ne samo osebe, mite, izraze in primerjave, ampak tudi motive in povezave s svetovnimi dogodki od antike, preko srednjega veka in renesanse do revolucionarnih dogodkov prve polovice 19. stoletja. Prešeren ni bil samo intelektualec, ampak tudi človek iz ljudstva; človek, ki je dobro poznal vse strani življenja, od trdega kmečkega življenja svojih najbližjih, posvetnega življenja takratnih ljubljanskih meščanov, političnih spletk uradništva, različnih stanov in cenzorjev, delovanja duhovnikov pa tudi sprenevedanja, do razgrajškega veseljašstva plemstva, ki si ga je na gradu Prežek privoščil s prijateljskima Smoletom in grofom Auerspergom. Gibal se je tako v literarnih kot tudi v narodnozavednih in znanstvenih krogih, poznal je razliko med vsakdanjikom preprostega podeželskega župnika in ravnanjem visokega cerkvenega dostojanstvenika. Tuje mu niso bile niti govorice, ki so se širile med preprostimi ljudmi in meščani. Zaradi vse pestrosti, ki je obdajala njegovo življenje in vplivala na njegov način mišljenja, ravnanja in na njegovo

poezijo, se mi je zdelo primerno opremiti Prešernove pesmi z opombami, ki naj bi slehernemu bralcu dale uvid v različne vidike njegovega ustvarjanja.

Prvi razlog, da sem se lotil opomb k Prešernovi poeziji, je bil spomin na gimnazijska leta, na čas, ko sem si kljub razlagam profesorjev pomene in smisle velikega števila Prešernovih verzov pa tudi posameznih besed in imen pogosto razlagal po svoje in včasih tudi povsem napačno. Drugi pa, da me je kasneje, ko sem ob delu s Prešernovimi konkordancami (J. Zupan, *Kaj je Prešeren rekel o ...*) iskal vire in pojasnila za določena vprašanja, motilo dejstvo, da so bila vsa pojasnila v literaturi sicer na voljo (predvsem v delih Antona Slodnjaka in Janka Kosa), da pa podatkov ni bilo tam, kjer bi jih potreboval, ob sami pesmi. Ko sem prebiral pesem in potreboval informacijo, me je le-ta prisilila, da moram pesmarico odložiti in želeni podatek poiskati drugje, ter iztrgala iz okolja poezije same. Morda gre za lenobo ali pa samo značajsko muho, toda tako iskanje mi je bilo nekako odveč. Ne toliko zaradi iskanja samega, ampak zato, ker me je iztrgalo iz miselnega kroga poezije, ki sem jo bral. Hkrati sem ob iskanju velikokrat pomislil na vse tiste, ki berejo Prešerna, a nimajo pri roki ustrezne literature in velikokrat tudi možnosti, da bi jo dobili, pa jih vseeno zanima, na primer, kaj je to *vir Hipokrene* ali kdo je bila *Hero* in zakaj je bila v *Abidi tako slopeča*, da jo je Prešeren ovekovečil v *Krstu pri Savici*. Takih in podobnih vprašanj si ne postavljajo samo dijaki in njihovi profesorji, ampak, o tem sem globoko prepričan, tudi precej tistih, ki le sem ter tja posežejo po Prešernu. Če je informacija tik ob pesmi, bo bralec skoraj gotovo po njej tudi posegel. S tem se miselni svet, ki ga odpira pesem sama, še bolj razširi. Nekaterih besed, germanizmov in besed s pešajočo rabo (*čobodra*, *kušovati*, *očitar* itd.), nisem razlagal, ker domnevam, da ne potrebujejo razlage. Izjema so nekateri izrazi (*musiti*, *parski*, *pogmirati*, *seja*, *tihotiti*, *vhiteti*, *zapléčevati*, *zmajati* itd.), za katere pa se mi razlaga zdi potrebna. Nekaj opomb o različnih religioznih imenih, postopkih ali rekvizitih bo današnjemu bralcu vendarle prišlo prav (*brevir*, *sv. Krištof*, *libera*, *litanije*, *mizerere*, *Nazarênski*, *štola*, *talar* itd.).

Ljubezen je Prešernova osrednja tema. Zato se del opomb nanaša na Prešernove ljubezni, na *Prešernove Lavre*, kot jih je označil France Kidrič. Poleg Primicove Julije je bilo kar nekaj žena in deklet, ki jim je naklonil svojo ljubezen. V času, ko sem v šolskih klopih prebiral Prešerna, se mi je zdelo, da so vse njegove ljubezenske pesmi posvečene le Juliji. Seveda, učili smo se o Mariji Klun, Ani Jelovškovi, Jerici Podboj, Zaliki Dolenc in drugih, odvisno od profesorice ali profesorja slovenščine. Toda vse druge ljubezni so bile nekako skrite za sijem, ki je obdajal Julijo. Bolj kot sem pregledoval vire, bolj se mi je odpirala večplastnost Prešernovega pesništva, na primer: erotičnost kot druga stran liričnosti Prešernove ljubezenske poezije. Nekaj raziskovalcev, ki so preučevali ta vidik Prešernovih pesmi (na primer H. J. Cooper), celo meni, da je med njimi nekaj tudi poudarjeno erotičnih. Take naj bi bile poleg obeh prevodov Bürgerjeve *Lenore* in Byronove *Parizine* tudi adaptacija Moorove balade o *Svetem Senanu* in baladi *Romanca od Strmega grada* ter *Povodni mož*. Morda je zato pesem *Ribič*, v kateri pesnik, ko preko domačega imena Prešernove domačije (pri Ribiču)

skoraj eksplicitno govori o ljubezenskih skušnjavah, obupu in ljubosumju, neke na sredini med obema skrajnostma lirike in erotike.

Danes, ko mnogi bralci nimajo več poglobljene klasične izobrazbe, je nekako samoumevno, da sem v opombe vključil tudi pojasnila o antičnih ali poganskih imenih bogov, boginj, oseb in bitij, ki nastopajo v Prešernovi poeziji. Ne zdi se mi odveč vsaj z opombo pojasniti, kdo so *Briäre, Dioskuri, Filomena, Hipokrena, erinje, harpije, Metulum, Palinur, Sibila, Katon Utikan* in drugi liki starogrškega prostora in mitologije. Tudi izrazi ali citati klasičnih del so za razumevanje pesmi bistveni. V Prešernovih časih je bilo vse to temelj izobrazbe vsakega šolanega človeka, vendar je Prešeren tudi takratno povprečje močno presegal. Bodisi sam bodisi pod vplivom in vodstvom prijatelja Čopa in v sodelovanju z drugimi literarnimi sodobniki ter mecenari je ves čas svojega pesnikovanja preučeval in izpopolnjeval znanja na tem področju. Če k temu prištejemo še njegovo skrb za slovenščino in željo, da pokaže zmožnost in gibljivost slovenščine v primerjavi z nemščino, je razumljivo, da je treba različne latinske ali grške citate, ki nastopajo v njegovih delih, pojasniti, saj jih ni uporabil zaradi bahanja ali nastopaštva, ampak zaradi tega, ker je želel poudariti oblikovni in vsebinski pomen pesmi.

Eno bolj raziskanih področij Prešernovega pesnikovanja je časovno zaporedje napisanih pesmi. Leto, ko je bila pesem napisana, pove veliko o namenu in okoliščinah pisanja, pove tudi, komu je bila namenjena ali morda komu z gotovostjo ni bila. Po eni strani me veseli, da je o njegovem življenju znano precejšnje število po času opredeljenih dogodkov in srečanj. Hkrati pa se mi je zdelo tudi dobrodošlo, da je verjetno še vedno marsikaj ne povsem pojasnjenega. Tako na primer sonet *Je od vesel'ga časa teklo leto* s svojo eksplicitno omenjeno letnico srečanja z Julijo (1833) sproži skrivnostni dvom, da *Gazele*, ki so nastale dve leti prej (1831), morda niso posvečene njej, ampak neki drugi Lavri. Zanimiva je pesnikova časovna raba različnih pesniških oblik in različnih rim (od lahkotnejših začetnih romanc in balad preko strogih sonetnih in gazelnih oblik osrednjega obdobja do kasnejšega spogledovanja z ljudsko pesmijo). Kratko sem razložil še nekatere vrste rim, stopic in verzov.

Ni zanemarljivo dejstvo, da je bil Prešeren zaradi svoje vsestranske razgledanosti, svobodomiselnosti in predanosti posvetnim radostim v svojem času pronicljiv opazovalec mestnega družabnega življenja in s tem tudi mestni kronist. Njegov življenjski slog in pogosti stiki z ljudmi iz različnih ljubljanskih krogov so mu omogočali dostop do novic in informacij, ki jih je velikokrat zabeležil v pesmih. *Apokrifni Prešeren* Mirana Hladnika je v tem pogledu zanimivo branje in vir kar nekaj opomb v tej knjigi. Različne raziskave so pokazale in večkrat potrdile staro védenje, da je razumevanje Prešernovega pesniškega dela za vsakega bralca, ne samo za najmlajše, ki prvič doživljajo Prešerna v šoli, trd oreh na vseh ravneh. Zato se mi zdi, da so opombe, ki so pri roki takoj in v samem besedilu, zelo umestne in smiselne. Hkrati pa obstaja nevarnost, da prepogosto prekinjanje besedila z opombami lahko povsem pretrga bralčevo pozornost in s tem doseže prav nasproten učinek. Upam, da sem z izbiro pomembnosti in števila opomb dosegel – če že ne prave, pa vsaj primerno mero.

Asia Bibi in Anne-Isabelle Tollet

Končno svobodna!

Izid: marec 2020

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Prevedla: Vesna Velkovich Bukilica

Uredila: Tadeja Petrovčič Jerina

Srce mi je počilo, ko so mi povedali, da moram oditi brez slovesa od očeta in sorodnikov. Pakistan je moja rodna dežela, rada ga imam, a sem za vedno izgnana iz njega. Preden sem pobegnila v Kanado, so mi pakistanske oblasti dale jasno vedeti: »Vaš mož in otroka se čez štiri leta lahko vrnejo v Pakistan, če želijo, vi sami pa se nikoli ne boste smeli vrniti v domovino.«

Mojo zgodbo poznate iz javnih občil. Moj križev pot poznate, morda ste se kdaj poskušili vživeti v moj položaj, da bi doumeli moje trpljenje. Vendar si mojega vsakdanjika niti predstavljati ne morete. Zato vam bom v tej knjigi povedala vse.

Prva obsodba na smrt

Da bi razumeli trpljenje, je treba trpeti.

Albertine HALLE, *La vallée des blés d'or*

Več kot leto dni sem prežдела v črni luknji, čakajoč na prvo sojenje. Bilo me je strah, vendar sem Bogu zaupala bolj kot ljudem. Bog je močnejši od smrti, sem si dopovedovala.

Tistega 8. novembra 2010 sem pred sodišče v Nankana Sahibu prišla sama. Moji domači niso mogli priti, ker je bilo prenevarno zanje, zagovornika pa nismo imeli s čim plačati. Pred tistim malim krajevnim sodiščem sem se soočila s svojimi tožniki – dvema ženskama in vaškim imamom. Opazila sem tudi kar tri *mule*, ki so se potrudili tjakaj samo zaradi mene. Takrat še nisem vedela, da so prišli zato, da bi sodniku dali vedeti, naj dobro opravi svoje delo, sicer gorje mu. Pogosto sem mislila, da pač nisem znala prav dokazati svoje nedolžnosti, danes pa vem, da sem bila vnaprej obsojena, pa naj bi rekla ali storila kar koli.

Po devetih letih, v katerih nisem videla zvezd, mi spomin včasih šepa, ampak besed, ki sem jih tistega dne povedala sodniku, se spominjam jasno in razločno.

Poročena ženska sem. Moj mož je delavec. Da sem zaslužila dnino, sem s skupino žensk hodila delat na polja Mohameda Idrija. Na dan dogodka, katerega me obtožujejo, sem delala na polju. Dve ženski iz skupine, Mafia Bibi in Asma Bibi, sta se razjezili name zaradi vode, ki sem jo spila in jima jo prinesla. Nista se je hoteli dotakniti, češ da sem kristjanka. Sledil je buren prepir, padle so težke besede. Potem sta odšli h *kariju*¹ Salamu, vaškemu imamu, s čigar ženo sta se poznali. V zaroti z njim sta me lažno obtožili popolnoma izmišljenih stvari. Ob policijskem zaslišanju sem nad Svetim pismom prisegla, da nikoli nisem izrekla niti besede zoper preroka Mohameda ali zoper Koran, ki ju karseda spoštujem. Ampak policija je držala z zarotniki in je uradno zabeležila

¹ *Kari (qari)*: db. »bralec«, izvedenec za sveta besedila, ki zna Koran na pamet. Op. prev.

njihove lažne obtožbe. Ženski pa sta se mi hoteli samo maščevati.

Moji stari starši so živeli v tej vasi vse od ustanovitve Pakistana. Kar se mene tiče, v več kot štiridesetih letih nikoli nisem bila obtožena česa podobnega. Neuka sem, v moji vasi ni cerkve, islamske vere ne poznam. Kako naj bi torej trdila kar koli zoper Preroka in Koran? Moj delodajalec pa tudi ni nepristranski, ker je v sorodu z ženskama, ki me obtožujeta.

S temi besedami sem izpovedala svojo resnico. Sodnik z dolgo belo brado je nekaj načečkal v karirast zvežčič, potem pa pozval vaškega *mulo*, naj pove svojo različico dogodkov. V moji domovini beseda ženske ne šteje. Ob mojem domnevnem bogokletstvu *karija* sploh ni bilo zraven; lagal je, ko me je obtožil:

Obtoženka Asia Bibi, tu navzoča pred sodiščem, je vpričo mene in drugih izjavila, da je prerok *Hazrat* Mohamed – mir bodi z njim – en mesec pred smrtjo zbolel in da so mu na smrtni postelji iz ust in ušes lezle žuželke. Poleg tega je obtoženka izjavila, da se je prerok *Hazrat* Mohamed – mir bodi z njim – oženil s *Hazrat* Hadidžo Razi Anha zaradi finančne koristi in da naj bi se je po poroki znebil. Rekla je še, da sveti Koran ni Božja knjiga, ker ste jo napisali in zbrali vi, muslimani.

Ob teh besedah sem spoznala, da se v moji vasi hudobija prebivalcev skriva med nasmehi. Nobenega dvoma ni bilo več, da sem žrtev zarote, neumnosti in brutalne hudobije.

Sodnik se je zahvalil *kariju* in povedal, da se bo za nekaj minut umaknil na samo. Gledala sem ga, kako je smuknil skozi majhna vrata. Policista ob meni sta mi rekla, naj sedem. Razumela sem, da mora sodnik o zadevi premisliti, in tega sem bila vesela. Saj menda ni mogel niti za trenutek verjeti, da bi jaz lahko izrekla takšne grozote ... Ne, v moji deželi nihče ne more izreči česa takega, ne da bi tvegali, da ga bodo linčali ali mu izmaličili obraz s kislino.

V dvorani ni bilo nikogar, čigar navzočnost bi me pomirila, pa sem raje sklonila glavo, da ne bi videla sovražnih pogledov občinstva. Čutila sem, kako me vsi tisti pogledi prebadajo, zabadajo; tedaj še nisem vedela, da me bodo preganjali vsako noč.

Pet minut pozneje se je sodnik vrnil, kar me je v prvem hipu pomirilo. Takrat sem namreč neumno menila, da sodnik pač ne bo verjel niti besedice od tistega, česar so me obtoževali, da sem domnevno rekla o Preroku; da je zgodba preveč nesmiselna. Za pogum sem globoko vdihnila – izrekel naj bi razsodbo. Treščila je kot grom.

Asia Norin Bibi, v skladu s členom 295 C pakistanskega kazenskega zakonika vas je sodišče obsodilo na smrt z obešenjem in na plačilo odškodnine v znesku 300.000 rupij.

Ta razsodba mi še danes odmeva v ušesih.

Čas se je ustavil, niti ganiti se nisem mogla, ker mi ni šlo v glavo, nisem mogla verjeti. Udarec sodniškega kladičca me je napotil naravnost v smrt, jaz pa nisem hotela umreti. S široko odprtimi usti sem hlastala za zrakom, kot bi se utapljala. Po obrazu so mi stekle vroče solze, nezadržna poplava solz. Skrila sem oči za skrčena kolena, da bi pogoltnila bolečino in ne bi bila več priča temu nauku sovraštva. Čutila sem se osamljena, popolnoma sama. Ljudje, ki jih sploh nisem poznala, so s strastnim navdušenjem vzklikali sodniku. Veselili so se moje smrti, kriče: »Smrt kristjanki, *Allahu Akbar*.« Tepli so me, od njihovih ponižujočih klofut mi je zvonilo v ušesih, bljuvali so vame svoj prezir. V obraz mi je bilo

vroče od besa in sramu. Zakaj me sovražijo? Zakaj lažejo? Kako lahko moje življenje ali smrt spremenita njihovo življenje? Bila sem navadna uboga kmetica. Kako lahko človek slavi smrt nekoga, ki ga sploh ne pozna?

Tistim trem *mulam*, ki so se smehljali za košatimi bradami, so ob izhodu s sodišča vneto ploskali. Ta kruta radost me je potrla, zmrazilo me je ob njej. V tistem trenutku sem zanesljivo vedela le to, da se sama nikoli ne bi mogla zmagoslavno veseliti trpljenja drugih.

Prostodušno sem verjela, da me bodo spoznali za nedolžno, ker pač nisem ničesar zagrešila. Zaprla sem oči in v srcu molila: moj Bog, Jezus, daj mi moč, preveč neuka sem, da bi razumela navadne ljudi ... Moje misli je grobo zmotil ukaz: »Zmigaj se!« Policisti so me tebi nič meni nič zgrabili za roke. Ker so se bali, da množice ne bo mogoče obvladati, so me odpeljali skozi zadnja vrata, da me ne bi kar tam linčali, kar se v moji deželi še vedno pogosto dogaja. Če pri nas človeka obtožijo, da je oskrnil Preroka ali Koran, ga lahko pokonča tuleča množica.

V marici, ki me je odpeljala v zapor, so me vklenili, kot bi bila pobesnena žival; na sodišče sem prišla brez okovov. V njihovih suhih očeh sem razbrala, da sem poslej zanje vredna manj od živali. Zaradi razsodbe sem postala kužna. Bila sem več kot nečista, slabša od hudiča; še garje bi se jim manj gnusile od mene. Stegovala sem vrat, da bi skozi okno kombija videla Ašika, saj sem vedela, da je nekje tam, v bližini. Tako zelo sem potrebovala njegovo dobroto, ljubezen, oporo, da bi našla moč za vrnitev v zapor.

Ob Ašikovem zadnjem obisku sva skupaj sklenila, da raje ne pride na sojenje – bolje bo tako. Varneje! Množica bi se lahko znesla tudi nad njim. Obljubil mi je, da bo ves čas sojenja molil zame in ostal v moji bližini.

»Asia, ves čas bom zunaj. V mislih in srcu ti bom stalno ob strani. Molil bom, da ti vlijem poguma. Kmalu se boš vrnila domov.«

Jaz pa, tako neumna, tako polna neomajnega zaupanja:

»Seveda bomo kmalu spet skupaj. Sodniki bodo nujno morali prepoznati mojo nedolžnost, ker pač nisem ničesar kriva. Komaj že čakam, da vas objamem, otroka in tebe.«

Ašik se mi je nasmehnil, njegov blagi obraz je zasijal:

»Ja, kmalu bo konec. Po enem letu ječe je res že čas, da se vrneš med nas. Z otrokoma ti pripravljamo pravo veselico. Kar norita od veselja, ker te bosta spet videli, zelo te pogrešata. Ampak, veš, v Ittan-Wali se ne bomo mogli vrniti nikoli več. Prenevarno bi bilo. Žalostno je, da smo izgubili dom,« je rekel s pobitim pogledom, »ampak v naši vasi nas imajo zdaj za parije, ne moremo več živeti kot prej. Veš, tudi meni so grozili, vsi po vrsti. Celo naši najbližji sosedge.«

»O, Ašik, samo da bom kmalu prosta, da bom spet deležna topline mojih domačih, to veselje je edino, kar šteje. Briga me za vse drugo.«

Že sva si predstavljala naše novo življenje. Oba sva bila prepričana, da bom kmalu prosta. Ta obet nama je pomiril srce. Ječa bo kmalu daleč za nami.

Ure, ki so sledile moji obsodbi na smrt, so bile krute ... Po vrnitvi v celico sem obležala, dolge ure sem ležala, z veliko praznino v glavi in srcu. Celo solze so mi pošle. Vse sem jih že izjokala. Prepadeno sem strmela v mastno, umazano steno ob vratih, ko se je pred mano ustavila podgana in me posmehljivo pogledala, kakor bi mi govorila, naj se vzamem v roke. Gledala sem jo, kako me gleda.

»Razumeš,« sem ji rekla, »vsi hočejo, da umrem zaradi nečesa, česar nisem zagrešila. Hočejo me videti, kako bingljam na vrvi ... Grozno! In povrh naj še plačam 300.000 rupij. Če bi vse življenje delala, ne bi mogla zbrati take vsote. Naj torej še plačam, da lahko umrem, da me pokopljejo, da pridem iz teh vic, da pridem v nebesa?

Gospod, zakaj me tako preizkušaš? Daj mi moč, da ne klonem. V tej preizkušnji se izročam v tvoje roke. Zaupam ti, ne zapusti me. Blagoslovi me in bodi luč Ašiku in najini- ma otrokoma. Pomagaj nam ohraniti ljubeče in verno srce. Ne dopusti, da bi nas zajel dvom.

Ničesar nisem bila kriva, sodniki pa naj bi bili vendar dolžni braniti resnico. Tik pred razsodbo so pred mano postavili dokumente, da nanje pritisnem odtis palca. Ker nisem znala brati, sem neumno zaupala v človeško pravico. Mislila sem si, da bodo tako pomembni ljudje, kot so sodniki, nujno na strani pravice in da mi bodo ti papirji pomagali, da takoj pridem iz zapor. Povej mi, podganica, zakaj so ljudje tako kruti. Zakaj črtijo tiste, ki verujejo v kaj drugega kot oni? Saj so vendar ljudje lahko različne vere, pa vseeno živijo skupaj brez sovraštva. Vedno sem spoštovala islam, vedno sem pazila, da ne bi prizadela verovanj drugih. Ko bi ti videla Mafio v trenutku, ko so razglasili sodbo ... Njeni vzkliki veselja mi še danes donijo po glavi kot zvonovi stolnice. Drla se je, kot bi bilo od moje smrti odvisno njeno življenje. Ampak s tem, ko so me obsodili, so vsi postali morilci, kajti človeka, ki ni ničesar kriv, pač ne ubiješ. Vera nas uči drugače. In sploh, čeprav o Koranu ne vem kaj dosti, se spomnim, da je odvetnik (tisti, po čigar zaslugi sem danes prosta) pred vrhovnim sodiščem povedal ta verz iz Korana:

»Kdor ubije nedolžno dušo, ubije vse človeštvo.«²

Alah se torej ni strinjal z razsodbo. Vedel je, da sem nedolžna. Čeprav sveta zunaj Pakistana ne poznam, sem po televiziji slišala, da v marsikateri državi ne poznajo več smrtno kazni, ker velja za barbarsko. Kjer jo še imajo, z njo kaznujejo samo najbolj gnusna hudodelstva. Pri nas me je zakon hotel ubiti, ampak s to smrtno kaznijo so obtoženi postali žrtve, sodnik in tisti, ki so ga podpirali, pa morilci.

O, Marija, ki si tako ljubečega srca, objemi s svojo nežnostjo moja otroka, ki sta ostala brez mame! Oče naš, ki si v nebesih, presveta devica Marija, milosti polna, v vaju verujem.«

Podgana je zganila glavo z desne na levo, potem pa negibno obstala, kot da me resno poslušala. Ob koncu moje molitve je zacvilila in izginila po isti poti, kot se je prikazala, skozi luknjo v zidu.

Tako zelo sem upala, da bom lahko zapustila ta kraj, ki me je počasi ubijal ... Z očmi, uprtimi v strop, sem poskušala dojeti krutost človeškega srca. Malo pred sojenjem me je v zaporu obiskal tožilec Mohamed Amin Bokhari. Videti je bil prijazen; rekel je, da mi hoče pomagati. Zdaj vem, da so mi dejansko vsi samo nastavljali pasti. Od samega začetka so si vsi želeli moje smrti.

Več kot eno uro sem mu opisovala tisti prekleti dan trgatve in besnenje tistih žensk za prazen nič. Vse sem mu podrobno pojasnila in večkrat ponovila, da nisem zagrešila nikakršnega bogokletja. S sladkimi besedami in širokim nasmehom me je pomiril. Če sem nedolžna, je rekel, mi bodo prisluhnili – ravno za to je prišel: da v pripravih na sojenje sliši, kaj imam povedati. Sprenevedal se je, zvijačen lažnivec je bil, jaz pa sem mu nasedla.

Zavedam se, da sem se odtlej globoko v sebi spremenila. Izgubila sem svojo prostodušnost in še zdaj, ko sem svobodna v deželi, ki mi hoče samo dobro, sem nezaupljiva do prijaznosti neznancev. Če me človek, ki ga ne poznam, prijazno ogovori, se vprašam, kakšno hudobijo prikriva. Nikoli nisem hotela biti takšna; žal mi je, da sem takšna postala, ampak tako pač je.

² Prim. *Koran*, 5. sura, 32. verz.

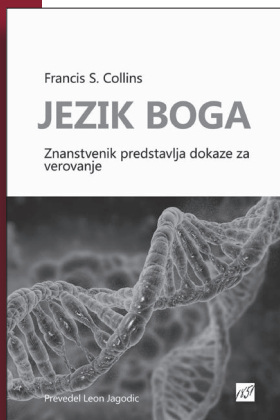
Francis S. Collins

Jezik Boga

Znanstvenik predstavlja dokaze za verovanje

Celjska Mohorjeva družba, 2019, 291 strani

Dr. Branko Klun

Tisti, ki so spremljali projekt človeškega genoma, ki se je zaključil 2003 z epohalnim dešifriranjem tri milijarde baznih parov, ki jih genom vsebuje, so prav gotovo slišali za Francisa S. Collinsa, ki je kot eden najbolj prepoznavnih ameriških genetikov ta projekt vodil. Zato so bili morda še bolj začudeni, ko je Collins tri leta kasneje (2006) objavil knjigo

s povsem drugega področja – namreč o odnosu med vero in znanostjo. V njej po eni strani na osebno pričevalen, po drugi strani pa na filozofski in poljudnoznanstveni način predstavi svojo pot do vere in argumente zanjo. »Jezik Boga« je namreč drugo ime za »slovnico«, ki vlada v genih kot gradnikih vsega živečega. Podobno prispodobno je uporabil Galileo Galilei, ko je odkril, da lahko zakonitosti narave izrazimo v matematičnih relacijah, in je verjel, da je matematika jezik, s katerim je Bog napisal, tj. logično uredil, svet. Toda knjiga ni zanimiva zgolj zaradi dejstva, da je Collins kot znanstvenik postal veren kristjan, temveč ker dejansko predstavi zelo uravnotežen pogled odnosa med vero in znanostjo. To pomeni, da si je Collins pridobil dovolj filozofsko-teološkega znanja (pri čemer mu je bil v veliko pomoč zlasti C. S. Lewis), da je zmožen vzpostaviti dialog med znanstveno razlago stvarnosti in religioznim pogledom na svet.

Potem ko v prvem delu predstavi lastne in družbene dileme odnosa med znanostjo in vero, v drugem delu Collins tematizira velika vprašanja človekove eksistence (od izvora vesolja do razvoja življenja), kar že pomeni vstop na filozofsko raven, ki zapuša ozke okvire znanstvene metodologije. Pri poskusu celovitih odgovorov na ta vprašanja razlikuje štiri temeljna stališča. Prvo stališče obsega zavračanje Boga stvarnika (ateizem) ali možnega spoznanja njegovega obstoja (agnosticizem) in se običajno sklicuje na znanstveno razlago sveta. Toda znanost v tem primeru prestopi svoje metodične meje in postane slaba filozofija. Collins pa je kritičen tudi do dveh teističnih stališč: namreč kreacionizma (kot posebne nazorske različice v ZDA), ki zavrača evolucijo in vztraja na dobesedni razlagi Svetega pisma, ter zagovornikov »umnega načrta«, ki verjamejo, da Bog na čudežen način posega v evolucijski razvoj, ter s tem izrekajo nezaupnico znanosti. Collins se zavzema za četrto stališče, ki bi zaslužilo ime »teistična evolucija« in ki združuje prepričanje o hkratni Božji navzočnosti ter evolutivnem razvoju, kot ga odkriva znanost. To je ponižno stališče, ki dopušča, da ga vznemirjajo tako spoznanja znanosti kakor tudi čudenje nad tistimi razsežnostmi, ki znanost presegajo: namreč obče človeška vprašanja smisla, trpljenja in ljubezni. Collins bralcu posreduje vtis zrelega in razmišljujočega človeka, ki ne pričuje iz prenapete gorečnosti spreobrnjenca in ki je prežet z globokim zaupanjem v človeški razum ter znanost. Zato iz njegove knjige veje zagovor zrele, »odrasle« vere. Prav v tem je poglobitna kakovost knjige. S svojim uravnoteženim pristopom bo vznemirila tako tiste, ki prisegajo na znanost in njen dokončen obračun z vero, kot tudi tiste vernike, ki se v svojem privajenem zavetju ne dajo

motiti s strani znanosti in s tem delajo slabo uslugo veri, ki naj bi jo živeli in oznanjali.

Brane Senegačnik

Pogovori z nikomer

Slovenska matica, 2019, 127 strani

Iskanje neizrekljivega

Dr. Edvard Kovač

Jezikoslovec klasičnih jezikov, prevajalec, esejist in pesnik Brane Senegačnik je izdal svojo sedmo pesniško zbirko (*Srčni grb* 1991, *Na temnem pragu upa* 1996, *Ptica iz črnih zvezd* 2001, *Dvojni čas* 2003, *Arie Antiche* 2010 in *Tišine* 2014). Prav slednja, ki je izšla pri Celjski Mohorjevi družbi, je lansko leto doživela v srbskem prevodu Pavleta Raka *Tišina i druge pesme* lep uspeh v Beogradu, saj je knjigo nagradilo Srbsko društvo književnih prevajalcev kot najboljši prevod v letu 2018.

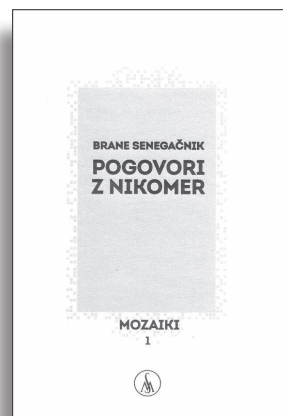
Njegova tokratna knjiga pa je simbolna, ker gre za prvo v na novo ustanovljeni književni zbirki Mozaiki pri Slovenski matici. Takšne zbirke danes usihajo, ali pa njihov program krčijo, Slovenska matica pa obratno, od lanskega leta širi svojo zasnovo izdajanj knjig, zato ni slučaj, da je bila za začetek nove zbirke izbrana prav Senegačnikova poezija.

Že sam naslov zbirke *Pogovori z nikomur* kliče v spomin novoplatonika Dioniza Aeropagita, ki je o Bogu dejal: »Ti, ki imaš vsa imena, in ti, ki nimaš nobenega izmed njih.« Zato je pesnik že v naslovu svoje zbirke hotel povedati, da bo skušal hoditi po sledih neizrekljivega in da zdaj, po pesniški zbirki *Tišine*, kjer se je redno spopadal z molkom in

prisluškoval razodetju, hodi naprej skupaj z bibličnim prerokom, ki priznava: »Ne znam govoriti!«

Toda pesnik ve, da mu onkraj besed še vedno ostaja glasba. In tukaj se zares pokaže kot Platonov učenec. Melodika njegovih verzov je tista pot, ki ga popelje najdlje in v samo bližino neizrekljivega. Pesnikovo domovanje v klasični literaturi, ki jo je tudi sam prevajal (npr. Sofoklove *Trahinke*), mu pomaga, da odlično obvlada pesniško metriko in se zato tudi z lahkoto odloča za v zgodovini poezije tako priljubljeno obliko soneta. Prav pesniška forma ga venomer na novo uglaši in tudi tokratni njegovi verzi lepo izražajo pojočnost. Pravzaprav poet sam s prvo pesmijo *Uvertura* uvaja bralca v svoj muzikalno pesniški svet. Tudi potem je večkrat glasbeno zelo zgovoren, saj se že v prvem ciklusu svoje nove zbirke, naslovljene *Galerija »Zmeraj«*, izrečno sklicuje na Človeka *Johanna Bacha* in potem tudi na *Srebro iz Händlove flavte*. Prav tako v ciklu *Notranjost pesmi* izvede *Suito* in v novem krogu pesmi, poimenovanem *Daljna slika*, znova seže po *Poletni lutnji*.

Vendar pa je naš pesnik sposoben priznati, da obstajajo svetišča, kjer se oglasijo najlepše melodije. Vsi bi pričakovali, da bo Senegačnik kot izvrsten pesnik v svetišču narave doživljal presežnost in onkrajnost. Vsekakor se ne motimo, saj v ciklusu *Rapsodije* podoživlja epske pripovedi narave v vseh štirih letnih časih. Toda prvo svetišče mu je tokrat za čuda galerija slik. Gre za poklon umetnikom, ki so na svojih platnih in upodobitvah skušali prikazati

sledove večnosti med nami in povedati nekaj o tisti barvni lepoti, ki nas prevzema »za zmeraj«.

Pesnik ve, da v nobeno svetišče ne more zakleniti navzočnosti Boga, to bi pomenilo, da je zapadel idolatriji. Toda vseeno v templjih, ki jih prepozna njegovo pesniško srce, zaznava božji odsev. V spokojnosti svojega srca mu upa zapeti, temu »neznanemu Bogu«, o katerem je spregovoril apostol Pavel na Aeropagu.

Včasih pa pesnik v ta svetišča zre skozi *Okna*, kot najavlja znova eden izmed njegovih ciklusov pesmi. V ta »okna« v naravi pesnik zre iz svoje žalosti, vendar mu prav te špranje v večnost dajejo novo upanje, zato jih pooseblja v *Lase*, *Smehljaj* in *Pogled*. Zato lahko tudi slednjo pesem sklene v nasprotju s privlačno gladino jezera, ki je pogubila Narcisa: »*Ne ogledalo: je veter od drugod. Je sveže oko daljav. Je molk, ki sveti. Je kot beseda »zmeraj«. Srh usod in ura, ko ti dano znova je začeti*« (str. 75).

Pesniško zbirko spremlja izvrstna študija Alena Širce, ki to knjigo prav tako povezuje s Senegačnikovo priljubljeno temo tišine in njegovim spopadanjem z nemočjo besede pred neizrekljivim: »Po-govor o tišini in njene pesmi«. Pomembno je, da bralcu kot dober poznavalec antike pojasni Senegačnikovo slikovito metaforiko iz grške mitologije.

Ne vemo še, kam naprej bo potovala Senegačnikova pesniška duša. Vemo, da si Platonova duša želi v onkrajnost, v neizrekljivo Lepoto, od koder je prišla. Toda na svojem potovanju po zemlji se je tudi razveselila telesa, saj si je lahko iz njega kot iz popotniškega voza ogledovala ta svet. Tako lahko rečemo, da je pesniška zbirka *Pogovori z nikomer* le ena izmed postaj na potovanju Senegačnikove pesniške duše. Kmalu

se mu bodo znova porajale pesmi, kjer se mu bo duša v polnosti vrnila v telo in bo kot v *Tišinah* znova zatrepetala ob spominu na neskončno Lepoto.

.....

Smiljan Trobiš
Angeli v mojem svetu
 Spes, 2019, 60 strani

.....

Manja Žugman

Pesnik Smiljan Trobiš svojim bralcem ponuja v prebiranje svojo novo pesniško zbirko z naslovom *Angeli v mojem svetu*, ki jo je posvetil svoji sestri Justini – Tinci.

Pričujoča pesniška zbirka je nekoliko svojevrstna, drugačna od drugih, doslej izdanih. Na njenih straneh se je pesnik s svojimi verzi poklonil mnogim ljudem; sorodnikom in prijateljem, ki so (s)tkali dobršen del njegove življenjske poti, zato iz zapisanega veje globoko spoštovanje in hvaležnost. Zveste spremljevalce na svojem popotovanju je avtor poimenoval angeli, saj ga tolažijo, ko ga prepeva žalost, in se z njim veselijo, ko ga prevzema radost. Vendar pa pesnik v svojih verzih ne izraža le naklonjenosti do svojih sopotnikov, ampak po besedah dr. Stanislava Matičiča, enega izmed piscev spremne besede, niza »bogate in navdahnjene utrinke v spoznanjih življenja«.

Zbirka prinaša mnoge portrete, v katerih se ne ugleda le imenovani naslovnik, ampak se v njej lahko znajde in najde vsak posameznik. Pesnik namreč ne sega le v svoja notranja stanja, temveč je na mnogih mestih tudi družbeno-kritičen. Že v pesmi *V nedeljskem jutru* namreč pomenljivo zapiše: »Manj ko me bo, večja bo zmaga,« s čimer obsoja sodobni svet egoizma in potrošništva, ki

ga enači s telesnim. Prisega na lepoto in bogastvo človekovega duha, kar najbolje ubesedi v opisu sestre Tince, ki da je polna miline, ljubezni in modrosti, kot da zunanosti ni. Hkrati pa se zdi, da skoraj vsaka pesem v zbirki slika mozaično podobo sodobnega življenja, skozi katerega odzvanjajo stanja subjektovega duha, prepletajoča se z modrostmi, dobroto in uvidevanjem.

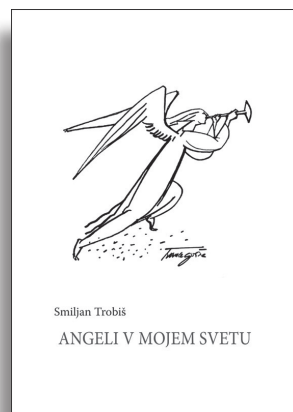
Trobiševa poetična pokrajina vsekar ni popisana le s svetlimi, nežnimi občutenji, temveč se je polasča tudi nemir in bolečina. Govorec v pesmi, naslovljeni *Sinusoida*, trpi »v zmed, brez vodilne misli. Takrat nimam ničesar. / Težko mi je karkoli storiti, zapeljan sem v nihanja.« Subjekt v njej je enkrat poln svetlobe in upanja, drugič pa trpi, ker ga preveva vihravost in praznina, saj je »Težko /.../ gledati, kako se ego širi čez vse« (*Misel, ki ni misel*). Kljub na prvi vtis morda negativni, temni tonaliteti verzov pa iz ubesedenih sklepnih misli mnogokrat zaveje svetloba in ljubezen. Pesnik svojega bralca med drugim tolaži tudi s prepričanostjo, da smrti ni, ampak se v slehernem koncu piše nov začetek.

Izhod iz popredmetenega sveta Trobiš v svojem bogatem pesniškem opusu vedno znova išče, odkriva in tudi najde v umetniškem ustvarjanju, saj se v pesmi *Pesnjenje* njegov dan začne »kot nenapisana pesem, / belina papirja vabi k pisanju in madeži na njem strašijo ...« In v pesmi *Pesnjenje* ubesedi svoje upanje, svojo vero v jutrišnji dan, ko zapiše »Izročam madeže na jutranjem papirju, / pisal bom pesem, ki jih bo prekrila / in mi zmagovita vrnila vero / v belino jutrišnjega dne.« Vztrajal bo s svojim ustvarjanjem, saj ga bogati in mu v življenje prinaša smisel, zaradi česar bo »Tiho /.../ čakal novih pesmi / ob glasbi in vedno bolj očiščenem srcu« (*Očiščenje*). Ob portretih slikarja Sama Kralja svojemu bralcu zaupa, da je pesem

tista, ki človeka presune in zaradi katere ima rad ljudi, ter nadaljuje, da je umetnina tista, ki »nas vodi, da za vidnim začutimo nevidno, / ki se bo prepletalo med nami in vesoljem, med stvarstvom / in nadstvarstvom, dokler ne bo ostalo le ono samo, / ki ga slutimo in ki ga vse življenje iščemo«.

Pesnik se v prepletu svojih pripovednih verzov spogleduje tudi s Francetom Prešernom, ki se v njegovi pesmi kaže kot veliko bolj tuzemski in manj duhoven in se v svetu prav tako počuti kot samotar, ki tava med živim in neživim ter se predaja iskanju svojega smotra in doma. Slednjega Trobiš – kakor v vseh preteklih pesniških zbirkah – najde tudi v pričujoči: na nebu. V pesmi *Upočasnjevanje* v blagodejno občutenje tuzemskega časa, ki mineva, ujame tudi svojega bralca. Pomirljivo zapiše, da ob svojem iztekanju »vidiš svet z novimi očmi. Svet je zate vedno manj pomemben. /.../ Še konec te ne skrbi, ker boš šel v nove razsežnosti, / zanje ve le tisti, ki te je ustvaril, te skrbno vodi in te ljubi.«

Zaključiti velja z mislimi dr. Milčka Komelja, enega izmed piscev spremne besede, ki je pesnika Smiljana Trobiša prepoznal kot zelo samosvojega avtorja, hkrati pa zlitega s »trajnimi, neoplatonskimi in krščanskimi ter drugimi mističnimi duhovnimi iskanji le v duha zaupajočega človeštva. /.../ A mu je ob vseh bolečinah, ki jih doživlja ali jim je v življenju priča, v blagem zvenenju spokojnih besed najbrž vsaj dobro, če že ni povsem srečen, gotovo vsaj v odrešujočem zaupanju, da se vse hudo izteka v dobro, da se lahko človek v duhu dvigne do neba in da ljudem bližajoči se življenjski večer postaja neugasljivo jutro«.

Dr. Milček Komelj

Živi Janez Bernik

Spominska razstava Janeza Bernika v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu

Spominska razstava Janeza Bernika je s svojo komornostjo povzdignila Kregarjev atrij Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu v umetnostno kapelo. Na njenem čelu so zaživali svečeniki iz umetnikove pozne dobe, s katero se je slikar nazadnje najbolj identificiral. Njim nasproti je nad Tršarjevim portretnim kipom umetnika dominirala temačna podoba Križank, ki jih je za besedne igre dojemljivi Bernik spremenil v poševno prizorišče nagrobnih križev, v znamenju križa pa je vabila v svoj objem tudi starodavna bazilika z razprtim portalom.

Vmes so se zvrstila dela iz osrednjih umetnikovih obdobj, med njimi hlebec z vrisanim križem na mizi in truplo, diagonalno zleknjeno iz temine v svetlobo; pred vhodom v osrednji prostor pa je kot reminiscenca na letristično obdobje oznanjal Bernikovo navzočnost značilni krog s pisavo na rdečem »pergamentu«.

V spominski navzočnosti zavodske zgodovine, v bližini likovnih zbirk Staneta Kregarja in Marijana Tršarja in umetnikovim očem prav tako ljube Šmarne gore je zadočila razstava še posebno pomenljivost in potrdila, da umetnikova energija izžareva iz njegovih slik z nezmanjšano močjo. Tri izmed prikazanih podob iz zbirke umetnikove sestre Ljudmile Mrzlikar pa je gospa poklonila Zavodu sv. Stanislava in bodo v njem oznanjale njegovo navzočnost še vnaprej.

Umetnik je človeško verovanje in dileme z veliko etično resnobnostjo projiciral v like ekstatičnih ali spokojnejših iskalcev, ki jih je koncipiral iz svojih izhodiščnih geometrijskih likov, mistično razsežnost pa je vnašal tudi v skrivnostno simboliko in večplastno barvitost, ki na razstavi izstopa s škrlatnimi poudarki. Pod modernostjo njegovih umetnin tli krščanska usedlina slovenskega duhovnega izročila, prvotni lesk estetske govorice zavezanih ust pa se mu je skozi enigmatičnost nazadnje usmeril v jasneje berljivo, a pesniško besedo, na kar so na razstavi opozorile tudi slikarjeve knjige.

Najznačilnejša Bernikova dela so zazvenela v danem ambientu malone kot svetniške oltarne slike. Njegove krajine so postale prizorišča duhovnih obredov, v krčevitosti njegovih figur pa živita umetnikova bogoiskateljska strast in bolečina. Pritajen nemir, ki Berniku ni dal miru in ga je silil v ustvarjalno zamišljenost in izpoved, tli tudi v premišljeni usklajenosti njegovih najbolj umirjenih, a vseskozi ekspresivnih slik.

Bernikova premišljujoča roka je prepričljivo sledila umetnikovemu notranjemu pogledu. Oživila je zavest o človeškem trpljenju ter ustvarila galerijo umetnikovih duhovnih sogovornikov: skrivnostnih iskalcev, ki se potapljajo v očiščujoča vodovja, skrušeno klečijo v molitvi ali zamišljeno zro predse, v simbolne zarise nerazrešljivosti sveta in njegove večne uganke.